

A SIKERES VÁROS (Key Issues for Prosperity of Cities)

ENYEDI GYÖRGY

Bevezetés: versengő városok

Bizonyos versengés mindég folyt a városok között, hol a hatalomért (főváros, megyeszékhely vagy püspöki székhely szerepért), hol gazdasági előnyökért (vásártartás, szabadkikötő). Korábban kevés számú szereplő között dőlt el a verseny: csak kevés város volt alkalmas egy adott szerepkörre, s a verseny - ritka kivétellel - az államterületen belül maradt. Napjaink városversenyében szinte minden város részt vehet, s a verseny átlépi az országhatárokat.

A városverseny általánossá válását gazdasági és politikai változások egyaránt magyarázzák. A gazdasági folyamatok közül az első okcsoport a gazdaság szerkezeti átalakulása - melynek során a szolgáltatások szektora lett a fő foglalkoztató - valamint az iparvállalatok új szervezete - a többtelephelyes vállalatok, a beszállítói rendszer, a rugalmas termelés. A második: a világgazdaság globalizációja, a transznacionális nagyvállalatok vezérlő szerepe. Az első okcsoport azt eredményezte, hogy a gazdaság szinte bárhova települhet, a korábbi, ipari gazdasági korszak telepítő tényezői - pl. nagy tömegű munkaerő, energiaforrás, szállítási útvonalak - zömmel érvényüket veszítették. Az egyes helyek jellemzőinek és minőségének kis különbségei már meghatározó jelentőségűek lehetnek az elhelyezkedési döntésekben. A második okcsoport a városverseny nemzetközivé válását segítette. Ugyancsak ebbe az irányba hatott a fejlett Európában a nemzetállam meggyengülése; a nemzetközi integrációk erősödése, s a másik póluson: a közigazgatási decentralizáció, a régiók és városok döntési autonómiájának erősödése.

A tőke átlépi az országhatárokat, de az egyes országokban különböző fejlődési feltételeket talál. Ez még az integrált Európai Unión belül is igaz: a fejlődési tényezők hely-specifikusak. A tényezők egy része - pl. olcsó munkaerő, adókedvezmények - gyorsan módosulhat. Az ezekre alapozó tőkebefektetés mindég "ugrásra kész", rövid távú, könnyen áttelepíthető beruházásokat keres. Az ilyen tőkét vonzó város felvirágzását gyorsan válthatja fel a hanyatlás. A tartós emelkedést olyan helyi tényezők biztosítják, melyek nehezen módosulnak, s nem teremthetők meg egy-kettőre mindenütt. Ilyen mindennek előtt - még a kedvező földrajzi fekvésnél, épített környezetnél és a városi infrastruktúrájánál is tartósabban - amit Andersson kreatív régióknak nevezett (*Andersson* 1985): az információgazdag környezet, az információáramlási csomópontok, a tudásalapú innovatív ipari környezet. Röviden: a város lakóinak szellemi tőkéje, tudás-készlete.

Mi a siker?

A verseny mindég nyerteseket és veszteseket jelent - a nyertesek a sikeres városok. Ám nem könnyű megmondani, minek alapján minősülhet egy város sikeresnek. *Jensen-Butler* (1997) szerint a legfontosabb a város tartós jövedelemgeneráló képessége. Ez nagyon fontos elem, de nem elégséges siker-magyarázat. Először is, a városban előállított bruttó hazai termék (a GDP) növekedése még nem jelenti automatikusan a városi polgárok jólétének erősödését - ez attól függ, hol és hogyan használják fel a növekményt. Azután: a város nem egységes egészként vesz részt a gazdasági versenyben, hanem különböző érdekcsoportokra bomlik, melyek érdekei egymással gyakran ellentétesek. A lemaradó városok sem abszolút vesztesek, nem zérusösszegű játékról van szó: egy városrendszeren belül valamennyi város (persze különböző mértékben) előnyt húzhat a versengésből. Számos más város-siker felfogás is létezik - *Ashworth-Voogd* 1996, *Brunet* 1989, *Conti-Spriano* 1990, *Lever* 1992 etc. - melyek általános tanulsága, hogy a sikert elsősorban strukturális tényezők határozzák meg, s a siker csak több tényező egyidejű hatása esetén jelenik meg.

A siker tényezői

A siker tíz, egymással szorosan összefüggő tényezőjét sorolom fel, melyek együttes jelenléte biztosítja a város sikerét.

1. *A sikeres város képes a gazdasági szerkezet változtatására.* Mind a világgazdaság, mind a magyar gazdaság szerkezete jelentősen s állandóan módosul. A sikeres város képes a változásokhoz alkalmazkodni, s gazdasági szerkezetében az emelkedő, értéknövelő, multiplikátor hatású ágazatokat túlsúlyban tartani. A tartós válságba jutott magyar városokat az elavult gazdasági szerkezet megmerevedése, vagy a szerkezet leépülése esetén, az emelkedő ágazatokkal való felváltás képtelensége jellemzi. Hogy melyik az "emelkedő" ágazat? Ez helytől, időtől függően nagyon különböző lehet. *Bailly* és *Maillat* (1991) szerint a sikeres városban a szolgáltató szektor kerül túlsúlyba, kiszorulnak az ipari funkciók. Hazánkban a poszt-indusztriális korszak még kezdeti állapotú, s sikernek számíthat a Nyugat-Európából kitelepülő, a hazainál fejlettebb technológiájú, s jobb piaci pozíciójú feldolgozóipar megjelenése is. A terciér szektor előnyomulása általános jelenség, az egyoldalú ipari szerkezet sérülékennyé teszi a helyi gazdaságot, ám feltételezésem szerint a magyar városok többségének ipari jellege egyelőre erős marad - ami nem jelent foglalkoztatási többséget!
2. *A sikeres város szolgáltató szektorában magas az értékű ágazatok aránya.* Amennyiben a foglalkozási szerkezeten belül a szolgáltatás kerül túlsúlyba, nem közömbös, hogy ezen belül milyen a nagy értékű ágazatok aránya. A szolgáltatások széles köre, amely az alapellátást biztosítja, a városban nélkülözhetetlen, de nem a siker jelzője. Ilyen a javító szolgáltatás, a kiskereskedelem, az általános iskola, stb. A siker jele mindennek előtt a magas szintű üzleti szolgáltatások - pénzügyi szolgáltatások, biztosítás, tanácsadó cégek, üzleti szakosodási ügyvédi irodák, stb. - jelenléte. Jelentős érték-

hozzáadó lehet ezen kívül a kutatás-fejlesztés, magas szintű kulturális szolgáltatás, felsőoktatás.

3. *A sikeres várost a tudás-alapú termelés jellemzi.* A tudás-igényes helyek egyre nagyobb szerepet játszanak a jövedelemtermelésben. Egyre több tanulmány dokumentálja, hogy az emberi tőke - a társadalom változásra való képessége - kiemelkedő szerepet játszik a nemzeti növekedési ráták különbségeinek magyarázatában. A magasan kvalifikált munkaerő jelentős fogyasztó, különleges igényeket támaszt a településkörnyezettel, a szolgáltatásokkal, általában az élet minőségével szemben. Egyes különösen tudásigényes ágazatok telephely-kiválasztásában kifejezetten szerepet játszik, hogy vezető munkatársaik szeressenek ott lakni. A tudásigényes ágazatok esetében nem csak a munkaerő vándorol a munkahelyekhez, a fordítottja is gyakori.

A nemzetközi szakirodalom a tudásigényű termelés kapcsán elsősorban a csúcstechnológiát: az elektronikát, az informatikát, a robottechnikát, a legkorszerűbb technológia jelenlétét említi. Hazánkban a csúcstechnológia nagyon kevés helyen talál magának alkalmas feltételeket. E roppant tőkeigényes s kockázatos ágazatban, mind a termékfejlesztést, mind a termelést néhány transznacionális vállalat irányítja, ezek legfeljebb néhány beszállító-telephelyet nyitnak Magyarországon. A tudásigényes termelésben nagyobb az esély a hagyományosabb ágazatok - vegyipar, gépkocsigyártás, gépipar - szélesebb városkörben való megjelenésére. Eddig még nem fordult kellő figyelem a helyi hagyományos tudásból táplálkozó, alacsony technológiájú, esetenként kézműipari háttérű ágazatok felé, pedig ezek a szerény mértékű hazai tőkére alapozódhatnak, s a kevésbé fejlett régiók városaiban is megjelenhetnek. Az alacsony technológia nem primitív technológiát jelent, hanem olyan ipari tevékenységet, mely viszonylag kevésbé tőke- és technológia-igényes, az emberi szaktudásra támaszkodik, s kiváló minőségű terméket állít elő. *Maskell* (1996) szerint a fejlett kisterületű európai országokban nagy a jelentősége az alacsony technológiájú, kiváló minőségű termékek előállításának s exportjának. Példaként a dán bútortipart és játékipart elemzi, melyek kiváló termékei a fejlett országok igényes piacán magas árakat érnek el. Hozzátehetnénk az olasz divatipart, vagy a kelet- és közép-olasz gazdasági fellendülést, amely helyi tőkére, helyi kooperációs hagyományokra, s kezdetben olyan fogyasztási cikk iparágakra alapozódott, melyek technológiája a helyi munkaerő számára elsajátítható volt (bútor-, cipő- és háztartási csempeipar) (*Horváth* 1993).

4. *A sikeres városban erős az innovációs képesség.* A sikeres város is szakadatlanul rákényszerül gazdasági szerkezetének megújítására. A mai piacvezérelt gazdaságban a termékek életciklusa eléggé rövid, a termék-innováció a siker fenntartásának előfeltétele. Az innovációt létrehozó központok száma csekély - hazánkban jószerevével csak a főváros - ám az innováció befogadására készen kell állnia a sikeres városnak. Ehhez nélkülözhetetlen a kutatás-fejlesztés jelenléte. Új technológia bevezetése, adaptálása nemigen történhet

meg sikeresen a fejlesztési szakemberek közreműködése nélkül; a K+F szektor nemcsak önálló kutatási eredmények elérését szolgálja.

5. *A sikeres városban döntések születnek.* A mai gazdasági tér egyik jellemzője, hogy a döntéshozatal, a stratégiai tervezés, az innovációk létrehozása főleg a nagyvárosokba települnek. A nagyvállalati és pénzügyi központok a profitból előnyösen részesülnek, alkalmazottaik magasan kvalifikáltak és magas jövedelműek. A helyi döntéshozatal a sikert stabilabbá teszi - ezért van szükség kisebb városokban, ahová nagyvállalati vagy bank-központok nem települnek, helyi tulajdonú gazdaságra is. Ha a városban működő termelő üzemeket vagy pénzügyi intézeteket mind kívülről, más városból irányítják, a siker eléggé gyenge lábakon áll.
6. *A sikeres városban erős és gyarapodó a középosztály.* Az új gazdasági szerkezet átalakítja a városi társadalom szerkezetét is. Összezsugorodik a szakmunkásréteg, részben annak következtében, hogy a szaktudás beépül a számítógép-vezérelte technológiák szoftverébe. A tudásigényes termelés, különösen pedig a magas szintű üzleti, kulturális, tudományos szolgáltatások jelenléte jelentős számú felsőfokú képzettségű, átlag feletti jövedelmű vállalkozót, s alkalmazottat jelent. A növekvő s remélhetőleg a jövőben anyagilag is gyarapodó középosztály jelenléte a város egész fejlődését serkenti. Olyan igényeket jelent fogyasztásban, a szabadidő eltöltésében, a lakásban, a város épített környezetében, melynek hatására a városi kereskedelem, a városkép, a városi élet is magasabb színvonalat érhet el. A sikeres város társadalmában nemcsak egy szűk gazdag elit, hanem egy szélesedő középosztály is jelen van.
Ugyanakkor a munkaerő-szükséglet változásával sokan kiszorulnak a munkaerő-piacról. A sikeres város vidéki, esetleg külföldi bevándorlókat is vonz, azonban nemigen tudnak a legális gazdaságban elhelyezkedni. A képzetlen, marginalizálódó képesség, a társadalomból kihullók száma is gyarapszik. Paradox módon a sikeres városban a társadalmi polarizálódás, a társadalmi konfliktusok keletkezése is erőteljes.
7. *A sikeres város nagy értékű környezetet nyújt.* A képzett és kulturálódó középosztálynak jelentős a nem-anyagi értékek iránti igénye. Nem a jövedelemszerzés az egyetlen szempontja, hanem az is, hogy jövedelmét vonzó kulturális, természeti és épített környezetű városban kívánja elkölteni. A gazdaságilag sikeres város polgárai elvárják a városi terek esztétikus továbbépítését, színvonalas lakásokat, a változatos kulturális életet, a természeti környezet védelmét és ápolását, jó iskolákat, közbiztonságot, stb. *Ezért igényes várospolitikai, a színvonalas közszolgáltatások biztosítása elsőrendű gazdaságfejlesztő tényező.* A tudásigényes ágazatokban, a magas szintű üzleti szolgáltatásokban foglalkoztatott képzett munkaerő iránt nagy a kereslet, nemcsak munkahelyek, hanem városok között is választhatnak. Statisztikai adatokkal nehéz meghatározni, hogy melyik város a vonzó, ebben szubjektív ítéleteknek, a sikeres városmarketingnek is szerepe van. Az mindenesetre figyelemreméltó, hogy Közép-Anglia vagy a Ruhr-vidék szerkezeti válságba

jutott iparvárosai nem újraiparosítással, hanem a kulturális szolgáltatások fejlesztésével keresték a funkcionális megújulást.

8. *A sikeres város jól kezeli konfliktusait.* A sikeres város - nem gondtalan város! Sőt, a siker maga számtalan új konfliktus forrása. Például gyorsan növekszik a gépkocsállomány, új lakások épülnek, növekszik a lakosság, s ezzel nem tart lépést az úthálózat és a közművek bővülése, állandósulnak a közlekedési dugók, stb. Megnöhet a környezetterhelés, romolhat a környezet állapota. Mint már erre a városi társadalommal kapcsolatban utaltunk, egyes társadalmi rétegek - pl. elavult iparágak szakmunkásai - kiszorulhatnak a munkaerőpiacról; a siker vonzására bevándoroltak beilleszkedni képtelen részével együtt marginális csoportot alkothatnak, akik jelenléte egy gazdagodó városban különösen szembeötlő, s amelyek a városi önkormányzatoknak s a város civil szervezeteinek kezelni kell, azaz a közvélemény által elfogadható szinten kell a konfliktusokat tartani. Ha erre a helyi önkormányzat s társadalom nem képes, a város társadalmi környezete oly mértékig romolhat, hogy ez a gazdasági sikereket is aláaknázhajta. Úgy tűnik, hogy a siker negatív kísérő jelenségei nem kerülhetők el, legalábbis a fejlett európai országokban, az elmúlt 25 évben követett neoliberais gazdaságfelfogás, s ennek egyik következményeként a jóléti állam leépülése. A gazdasági sikerek árnyoldalaként tartósan elmélyített a társadalmi problémákat (*Herbert-Smith* 1989).
9. *A sikeres városnak jelentősek a külső kapcsolatai.* A gazdaság nemzetközivé válása alaposan megnövelte a városok külső kapcsolatait. A hagyományos város a közvetlen környezetével - a vonzáskörzetével épített ki kapcsolatrendszerét. Az ipari forradalom után alakultak ki a városok régió túlnyúló kapcsolatai, az ipar nagy távolságból beszerzett nyersanyagai és távoli piacokra szállított késztermékei formájában. A mai modern város a világ bármely pontjával kapcsolatba léphet, nemcsak eseti kereskedelmi kapcsolatba, hanem tartós információs-hálózati kapcsolatba is. A külső kapcsolatok annyira fontosak, hogy a város-versengés fő színterét jelentik. A sikeres város kedvező feltételeket nyújt a külső kapcsolatok fejlesztésében: a szállítási csomópontok, légi- és vasúti összeköttetések, telematikai hálózatok, információs források, az utazók fogadása (szállodai kapacitás) formájában. Fontos a kapcsolatok tartóssága, a város betagozódása egy nemzetközi nagyrégió városrendszerébe. Nem mindegy, hogy melyikbe, a kelet-európaiba, a délkelet-európaiba, a közép-európaiba, az európaiba? Hiszen különböző jellegű impulzusok érhetnek, eltérő jellegű innovációk érkezhetnek az egyes városrendszerekből. A magyar városok közül egyedül Budapestnek van esélye az európai nagyvárosi rendszerbe beépülni, ezért oly fontos az egész magyar városhálózat számára Budapest sikere. A sikeres vidéki városoknak a közép-európai városrendszerben kell helyet találniuk, erős versenytársak között, a dél- és kelet-magyarországi városoknak is, amelyek innovációs kapu szerepet vállalhatnak Kelet-és Délkelet-Európa számára.
10. *A sikeres városban növekszik a jövedelem és a foglalkoztatás.* A fentebb leírt tényezők együttes eredménye, hogy a sikeres városokban magas és/vagy

gyorsan növekszik az egy lakosra jutó bruttó hazai termék. Általában ez a várospolitikai célja is. A városi önkormányzat azonban csak akkor érdekelt közvetlenül a helyi gazdaság fejlődésében, ha nemcsak az ezzel járó többletfeleladatokat kell vállalnia, hanem a helyben keletkező adóból jelentős fejlesztési forrásokhoz jut. Amennyiben az adó költségvetési centralizálása erős, a várospolitikának nem a helyi gazdaság fejlődése, hanem a központosított jövedelemforrásból való részesedése az érdeke. Ez esetben a városverseny tétje az elosztó hatalom kegyeinek megszerzése. A városfejlesztés és a helyi gazdaság fejlődése elválhat egymástól, konfliktusba kerülhet, egymást gyengítheti. Ez volt a jellemző a szocialista idősakra, s ettől még ma sem távolodtunk el teljesen.

A helyi lakosság sem érdekelt olyan gazdasági fejlődésben, mely nem bővíti a foglalkoztatást, s alacsonyan tartja a jövedelmeket. Ez is lehetséges, ez az értéknövekmény felhasználási módjától és helyétől is függ.

A sikeres város

A város-siker tíz tényezőjét összegezve megpróbáljuk meghatározni a sikeres várost. Azt nevezem sikeres városnak, amelyben növekszik az előállított jövedelem, e jövedelem jelentős része helyben marad újra-befektetésre, vállalkozói- és személyi jövedelemre, adók formájában városműködtetésre és fejlesztésre, a személyi jövedelemnövekedésből a lakosság széles rétegei részesülnek, s e gazdasági növekedés nem károsítja a város természeti, épített és kulturális környezetét. A siker nem megy magától (csak a hanyatlás megy magától), a megszerzett sikerért nap, mint nap, a városok versenyében újra kell küzdeni. A sikeres települések - városok és falvak - száma növekszik Magyarországon, Észak- és Kelet-Magyarországon is. Van, ahol még szigetszerűen jelentkeznek, van, ahol fejlett régiókká, fejlődési tengelyekké formálódnak össze. Minél több város lép a sikeresek közé, annál közelebb jutunk a sikeres Magyarországhoz. A területfejlesztési politikának nagy figyelmet kell fordítania a település-siker támogatására.

Irodalom

- Andersson A. (1985) Creativity and regional development *Papers of the Regional Science Association*, 56. 5-20. o.
- Ashworth G. J. - Voogd H. (1997) *A város értékesítése* Budapest, KJK
- Bailly A. - Maillat D. (1991) Service activities and regional metropolitan development: a comparative study
In: Daniels P. W. (Ed.) *Service and Metropolitan Development* London, Routledge, 129-145. o.
- Brunet R. (ed.) 1989 *Les villes européennes* Montpellier – Paris, RECLUS-DATAR
- Cont, S. - Spriano G. (1990) *Efetto Citta* Torino, Agnelli
- Enyedi Gy. (1996) *Regionális folyamatok Magyarországon* Budapest, Hircher Rezső Egyesület
- Enyedi Gy. (1997) Budapest: Return to European. In: *Ch. Jensen-Butler, a. Shachar, J. van Weesep, (eds) European cities in competition* Aldershot, Avebury 274-299. o.
- Erdősi F. (1992) *Telematika* Budapest, Távközlési Kiadó
- Herbert D. - Smith D. M. (1989) *Social Problems and the City* Oxford: Oxford University Press
- Horváth Gy. (szerk.) (1993) *Régiók és városok az olasz modernizációban* Pécs, MTA RKK

- Jensen-Butler Ch. (1997) Competition between cities, urban performance and the role of urban policy: a theoretical framework In: *Ch. Jensen-Butler, a. Shachar, J. van Weesep, (eds) European cities in competition* Aldershot, Avebury 3-43. o.
- Lever W. F. (1993) Competition within the European urban system *Urban Studies* 30, 935-948. o.
- Maskell P. (1996) *Localised low tech learning* Paper presented at the 28th International Geographical Congress, Den Haag

KEY ISSUES FOR THE SUCCESS OF CITIES

GYÖRGY ENYEDI

Recently, each urban settlement is involved in the international competition of cities. This rivalry is stimulated by structural changes in the world economy, globalisation, and the unravelling international integration. Under these circumstances, success of cities rests on local human resources, flow of information and propensity of local economy for innovation.

The main factors of social and economic progress are the followings:

- Inclination of local economy to structural changes that involves growth and differentiation in the service sector and high tech industries in Hungarian cities;
- Knowledge-based production and increasing role for local industries of high added value (including traditional sectors of specialised skills);
- Propensity for innovation and renewal of local economy;
- Concentration of centres for economic decision-making and strategic planning;
- Social stability with strong middle class basis (not excluding the possibility of social conflicts as a result of immigration and unemployment);
- Attractive natural and built environment (including public services of high level);
- Successful management of local conflicts such as insufficient infrastructure capacities, unemployment and immigration;
- Integration into international and national networks of cities and flow of information, goods, services and persons.

Local factors specified above must be established and exploited to set up the basis of permanent innovation and growth of cities to make them successful in a competitive environment.

VÁLSÁG ÉS PROSPERITÁS A MUNKAERŐPIACON

A munkanélküliség regionális sajátosságai Magyarországon 1990-1996 között

(Crisis and Prosperity on the Labour Market in Hungary,
1990-1996)

FAZEKAS KÁROLY

A rendszerváltás nyomán kibontakozó munkaerő-piaci folyamatok az átmenet éveiben

A rendszerváltást követő évek társadalmi, gazdasági folyamatainak meghatározó jellemzője a tömeges és tartós munkanélküliség megjelenése. A foglalkoztatottság gyors csökkenése, a munkavállalók meghatározott csoportjainak hosszabb, rövidebb ideig tartó, vagy akár végleges kiszorulása a munkaerőpiacról korántsem érintette egyformán az ország különböző térségeit. A nyílt munkanélküliség megjelenésével egy időben nemzetközi összehasonlításban is jelentős különbségek figyelhetők meg a helyi munkaerőpiacok jellemzőiben.

A munkanélküliség regionális mutatói az átmenet első éveiben igen jól kifejezik azt a társadalmi költséget, melyet az egyes régióknak fizetniük kellett a piacgazdaságra való áttérés során. A fejlett piacgazdaságokban is megfigyelhető, hogy a gazdasági szerkezetváltáshoz kapcsolódó regionális válsághelyzetek egy-egy időszakban jelentősen megnövelik a különböző helyi munkaerőpiacok közötti regionális különbségeket. Ezek a hullámok azonban - elsősorban a válságrégiók munkaerő-kínálatát csökkentő migrációs folyamatok hatására - gyorsan elcsendesednek.

A fejlett piacgazdaságokban megfigyelhető tipikus alkalmazkodási folyamatokkal szemben a magyarországi munkanélküliség regionális különbségeit vizsgálva három alapvető jellemzőt állapíthatunk meg: (a) a munkanélküliség regionális különbségei viszonylag nagyok, (b) a regionális különbségek mértéke utóbbi években lényegében változatlan, (c) az egyes régiók pozíciója a helyi munkanélküliségi ráták nagysága szerint képzett sorrendben rendkívül stabil.

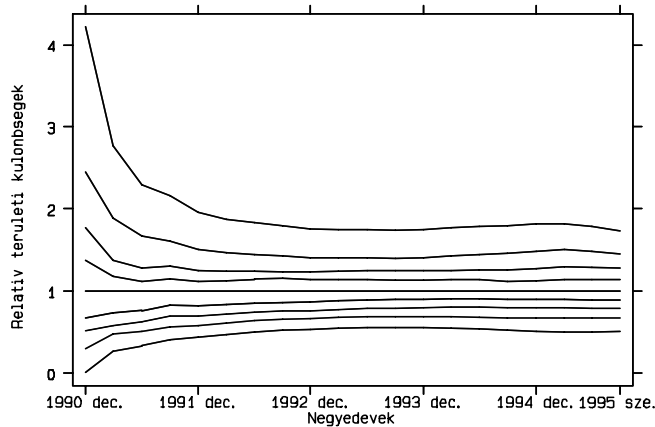
A regionális különbségek mértéke és stabilitása

Az 1. ábra a helyi munkaerőpiacok közötti regionális különbségek időbeli alakulását mutatja a rendszerváltás első éveiben a foglalkoztatási körzetek szintjén. Jól látható, hogy a regionális különbségek szinte robbanásszerűen, a nyílt munkanélküliség megjelenésével egy időben jelentkeztek. Az első két évben megfigyelhető szélsőséges különbségek 1992 után némileg csökkentek majd magas szinten stabilizálódtak. Az ábra a 10. 9. 8. 7. 4. 3. 2. 1. decilisek átlagos munkanélküliségi rátáinak és a medián rátájának az arányát mutatja az egyes időpontokban. Ezzel a módszerrel kiszűrhető a ráta változásának hatása és jól látható, hogy az első két évben megfigyelhető szélsőségesen nagy regionális

különbségek döntően a legsúlyosabb helyzetben lévő válságrégiók különösen magas munkanélküliségi rátáira vezethetők vissza. A munkanélküliség regionális különbségeinek okait tárgyalva *Ábrahám Árpád* és *Kertesi Gábor* az átmenet első két évének eme jellegzetességét arra vezeti vissza, hogy a rendszerváltás időpontjában rövidtávon ható speciális tényezők a későbbi időszakban átadták helyüket egy-egy régió fejlődését hosszú távon meghatározó tényezőknek. (*Ábrahám-Kertesi 1996*)

1. ÁBRA

*A regionális munkanélküliségi ráták relatív különbségei
(Relative Regional unemployment Rate Differentials)*

Megjegyzés: felülről lefelé: a 10., 9., 8., 7., 4., 3., 2., és 1. decilis átlagos munkanélküliségi rátái osztva a medián munkanélküliségi rátával; medián ráta=1

Forrás: Ábrahám és Kertesi (1996)

A foglalkoztatási körzetek pozíciójának stabilitása

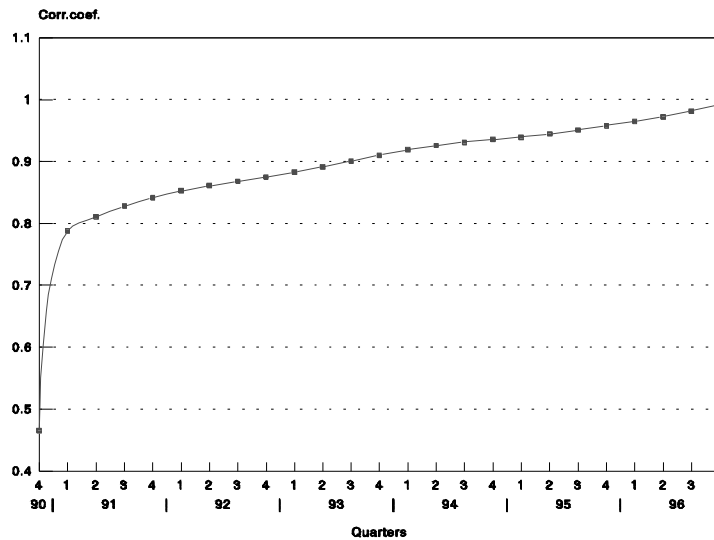
A 2. ábra és az 1. táblázat a munkanélküliségi ráták tekintetében megfigyelhető pozíciók stabilitására utal. A helyi munkanélküliségi ráták alapvetően a munkaerő-kereslet, valamint a munkaerő-kínálat alakulásától függenek. Mind a kínálatot, mind a keresletet rendkívül erőteljes hatások érték az elmúlt évek során, gondoljunk csak a munkahelyek megszűnését, a munkahelyek teremtését vagy az ingázást és a migrációs folyamatokat befolyásoló tényezőkre. Azt várhatnánk, hogy e folyamatok eredményeként a helyi munkaerőpiacok relatív pozíciója a különböző időpontokban mért helyi munkanélküliségi ráták tekintetében jelentős változásokat mutat. Az adatok ezzel szemben az 1996 decemberében, mért valamint az 1991 márciusa és 1996 szeptembere között mért ráták közötti korrelációs koefficiense minden időpontban magasabb 0,8-nál. Ez az érték meglehetősen nagy stabilitásra utal, ha figyelembe vesszük hogy a helyi munkaerőpiacokon a munkaképes korú

népesség nagysága átlagosan mindössze 25.000 fő, vagyis a piacok kellően kicsik ahhoz, hogy érzékenyen reagáljanak véletlenszerű hatásokra.

2. ÁBRA

Az 1996 decemberében, valamint az 1990 decembere és 1996 szeptembere között mért foglalkoztatási körzet szintű munkanélküliségi ráták közötti korrelációs koefficiens alakulása

(Correlation Coefficient of Unemployment Rates by Labour Districts in December, 1996 and between Dec. 1990 and Sep. 1996)

Source: IE-HAS Regional data base

Az 1. táblázat a foglalkoztatási körzetek munkanélküliségi ráták szerint képzett kvartilisei közötti átmenetek alakulását mutatja 1992 decembere és 1996 decembere között. Látható, hogy az esetek döntő többsége a fő átló mentén helyezkedik el és mindössze 6 foglalkoztatási körzet (5,3%) esetében figyelhető meg egy kvartilisnél nagyobb pozícióváltozás négy év alatt.

1. TÁBLÁZAT

Az 1992 decemberi és 1996 decemberi foglalkoztatási ráták szerint képzett kvartilisek közötti átmenetek

(Interquartile unemployment Rate Transitions, December 1992 – December 1996)

	Munkanélküliségi ráta 1996 decemberében (kvartilisek)				Foglalkoztatási körzetek száma
	alsó	második	harmadik	felső	
Alsó kvartilis	32	8	2	1	43
Második kvartilis	8	23	9	2	42
Harmadik kvartilis	3	8	21	10	42
Felső kvartilis		3	10	30	43

Fogl.körz. száma	43	42	42	43	170
------------------	----	----	----	----	-----

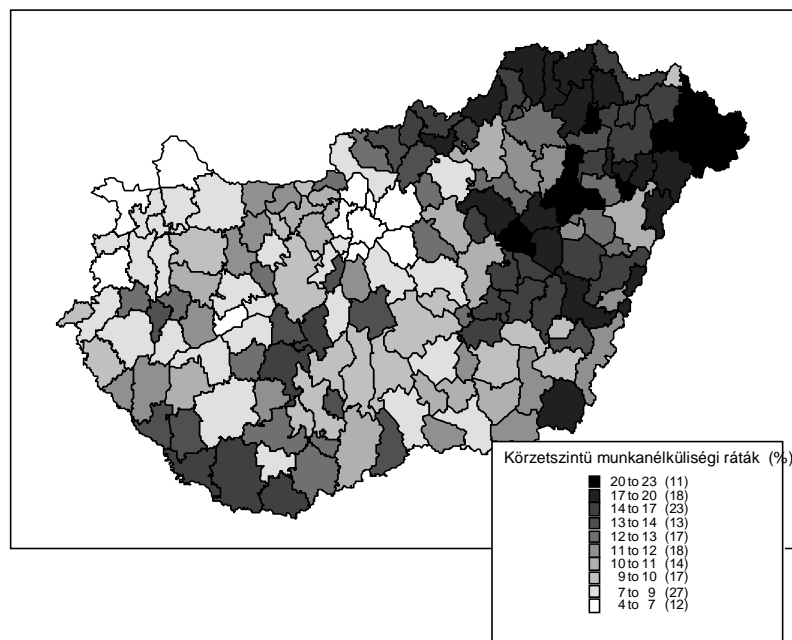
Forrás: MTA-KTI Regionális adatbázis

Területi széttöredezetttség - a helyi munkaerőpiacok zártsága

Ismeretes, hogy még egy-egy megyén belül is igen jelentős különbségek figyelhetők meg a helyi munkaerőpiacok között a gazdaság fejlettsége, a bérek és különösképpen a munkanélküliségi ráták tekintetében. Az utóbbit jól illusztrálja a helyi munkanélküliségi ráták variancia analízise. 1993 márciusában a 170 foglalkoztatási körzet munkanélküliségi rátájának sztenderdizált szórása 5,04% volt 3,56 megyék közötti és 3,56 megyén belüli variancia értékek mellett. A megyei szint szerinti aggregálás a foglalkoztatási körzetek szintjén mért variancia mindössze felét ragadja meg. A foglalkoztatási körzetek szintjén mért munkanélküliségi ráták területi különbségeit mutatja a 3. ábra.

3. ÁBRA

A foglalkoztatási körzetek munkanélküliségi rátái (1995 március, %)
(Unemployment Rates by Labour Districts, March 1995, %)

Forrás: MTA-KTI Regionális adatbázis

A helyi munkaerőpiacok közötti migrációval és az ingázás jellemzőinek alakulásával foglalkozó kutatások azt mutatják, hogy a fentiekben említett széttöredezetttség jelentős mértékben a helyi munkaerőpiacok rendkívüli zártságának, a migráció alacsony intenzitásának és az ingázási lehetőségek hiányának a következménye. Bár Kertesi Gábor vizsgálatai szignifikáns kapcsolatot mutattak ki a népesség elvándorlásának erőssége és a helyi

munkanélküliségi ráta nagysága között a rendszerváltást követő években (*Kertesi* 1997), az elvándorlók aránya valójában túlságosan alacsony volt ahhoz, hogy ez a kapcsolat értékelhető hatással legyen a helyi munkaerőpiacok állapotára. Az adatok szerint 1989 és 1994 között a magas munkanélküliségi körzetekből való elvándorlás évi 1 százalékkal csökkentette e régiók népességét. Az ország különböző részei közötti vándorlási folyamatokat nem csupán a kulturális tradíciók jellemzői, hanem a lakásbérleti piac fejletlensége, a jelzálog-hitelezés hiánya, a jó és rossz régiók ingatlan árai közötti hatalmas különbségek is gátolják.

A helyi munkaerőpiacok zártságának csökkentésében jelentős szerepe lehet a napi ingázás növekedésének. A közlekedési költségek jelentős növekedése és a munkába járást biztosító tömegközlekedési kapcsolatok jelentős visszafejlődése azonban aligha teszi könnyűvé az ingázók számának jelentős növelését. Köllő János számításai szerint a magyarországi települések 58 százalékából mindössze egy foglalkoztatási körzetközpont érhető el autóbusszal vagy vasúttal reggel fél hat és nyolc óra között. Annak a valószínűsége, hogy egy munkavállaló tömegközlekedési eszközzel ingázhat a saját körzetközpontjába 77% annak a valószínűsége viszont, hogy az illető tömegközlekedési eszközzel ingázhat a második legközelebbi körzetközpontba mindössze 29%. (*Köllő* 1997)

Sikeres régiók és válságövezetek - A magyarországi helyi munkaerőpiacok állapotát hosszú távon meghatározó tényezők

A munkanélküliség regionális különbségeinek, a régiók pozícióinak stabilitása mint láttuk, arra utal, hogy a *kialakuló különbségek mögött nem rövidtávú eseti okok, hanem hosszú távon ható regionális jellemzők húzódnak meg.* A munkanélküliségnek a kelet-közép- európai országokban megfigyelhető jelentős regionális különbségeit többnyire a szocialista iparosítás sajátos következményének, nevezetesen az ipari nagyvállalatok rendkívül nagy területi koncentrációjának tulajdonítják (*Jackman-Rutkowski* 1994) Magyarország esetében az elmúlt években elvégzett regionális vizsgálatok mindazonáltal nem támasztják alá ezt a magyarázatot. A helyi munkaerőpiacokra és a KSH kistérségi vonzaskörzetekre vonatkozó első keresztmetszeti elemzések (*Fazekas* 1993; *KSH*, 1995) arra utalnak, hogy a munkanélküliségi ráták regionális különbségei alapvetően két tényezőcsoportra, nevezetesen a *régiók vállalkozási és ipari kapacitásaira* vezethetők vissza. A munkanélküliség és az iparosodottság foka, az állami nagyipar dominanciájának mértéke között van ugyan szignifikáns kapcsolat, ez azonban nem pozitív, hanem ellenkezőleg negatív összefüggést mutat. Mi több nem mutatható ki semmiféle korreláció a gazdasági szerkezet diverzifikációjára jellemző gyakran használt Herfindahl index (*Simon* 1988; *Scarpetta* 1995) és a helyi munkanélküliségi ráta között.

Bár az ipari válságágazatokba tartozó nagyvállalatok összeomlása valóban jelentős munkanélküliséget indukált néhány régióban, mindenekelőtt a válságágazatok által dominált acélvárosokban és bányavidékeken - így például a leginkább ismert ózdi régióban - (*Fazekas et. al* 1990), ezek azonban inkább kivételek semmint a helyi foglalkoztatási válsághelyzetek jellemző példái. A

magas munkanélküliséggel sújtott területek tipikus esetei a periférián lévő fejletlen infrastruktúrával, alacsonyan képzett munkaerővel, fejletlen kereskedelemmel és szolgáltatási szektorral rendelkező mezőgazdasági régiók. Magas munkanélküliség azokban az ipari régiókban alakult ki, ahol az iparnak a rendszerváltást megelőzően megfigyelhető dominanciája fejletlen vállalkezési kapacitásokkal: fejletlen infrastruktúrával, viszonylag képzetlen helyi munkaerő-állománnyal, a vállalkezési tradíciók hiányával párosult. (Ábrahám-Kertesi 1997; Fazekas-Köllő 1996).

A rendszerváltási idején megfigyelhető vállalkezési és ipari kapacitások fejlettsége alapján Fazekas Károly a következő négy csoportba osztotta a magyarországi foglalkoztatási körzeteket.¹ (Fazekas 1993):

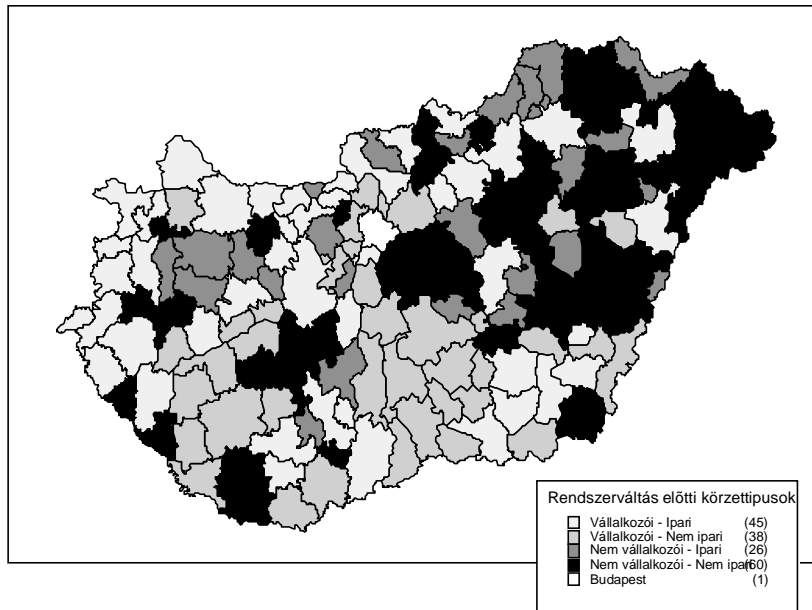
- Vállalkezési - ipari régiók
- Vállalkezési nem ipari régiók
- Nem vállalkezési ipari régiók
- Nem vállalkezési nem ipari régiók

A 4. ábrán látható, hogy a viszonylag jó vállalkezési kapacitásokkal rendelkező ipari régiók a Budapest-Bécs tengely mentén és a nagyvárosok környezetében helyezkednek el. A viszonylag jó vállalkezési kapacitásokkal rendelkező nem ipari régiók a Balaton környékén, Budapest környékén és a Nagy-alföld déli részén találhatók. A viszonylag rossz vállalkezési kapacitásokkal rendelkező ipari régiók elsősorban az ország észak-keleti részében, míg a rossz vállalkezési kapacitásokkal rendelkező nem ipari, döntően mezőgazdasági régiók többsége az Alföld középső és keleti részén található.

4. ÁBRA

Foglalkoztatási körzetek típusai a rendszerváltást megelőző időszak jellemzői alapján

(Classes of Labour Districts before the Transition)

Forrás: MTA-KTI Regionális adatbázis

A foglalkoztatási körzetek típusai a piacgazdaságra való áttérés után

A munkanélküliség regionális különbségeire ható erők időbeli változására vonatkozó elemzések azt mutatják, hogy a rendszerváltás idejének regionális jellemzőit megragadó változók magyarázó ereje alig csökken 1992 után. A regionális változókat tömörítő faktorokra, mint független változókra és a regionális munkanélküliségi rátákra, mint függő változókra számított regressziós egyenletek hét évvel a rendszerváltás után is igen jó becslést adnak a munkanélküliségi ráták regionális különbségeire. Mindazonáltal ma már a magyarázó változók több ponton is kiegészítésre, felfrissítésre szorulnak. A következőkben egy új, döntően a rendszerváltás utáni időszak regionális jellemzőire építő modell néhány eredményét foglaljuk össze.

A rendszerváltást megelőző időszak jellemzőinek rendkívül stabil magyarázó ereje három okkal magyarázható:

- A változók egy része nagyon lassan módosul az évek során (a népesség képzettségi színvonala, a közlekedési hálózat fejlettsége, a vállalkozói tradíciók megléte vagy azok hiánya stb.)
- A modellben explicit módon megjelenített faktorok mögött nagyon fontos és stabil latens változók húzódnak meg (úgy, mint a régió földrajzi pozíciója, a népesség etnikai összetétele stb.)

- Az időben gyorsan változó ún. dinamikus változók esetében erős korreláció van a rendszerváltás előtt és a rendszerváltás után megfigyelt értékek között.

Az új modell kialakítása során egyrészt lehetőség szerint felfrissítettük a rendelkezésünkre álló regionális változókat, másrészt új változókat vontunk be az elemzésbe. Az új változók a régiók földrajzi helyzetére, a cigány népesség arányára és a társas vállalkozások sűrűségére vonatkozó információkat tartalmaztak.² Az 1990-91-es évekre vonatkozó változók felfrissítésénél a KSH T-STAR 1995-ös adatbázisát és az OMK Munkanélküli Regiszter 1995-ös változóit használtuk. Sajnos néhány változó esetében csak az 1990-es népszámlálás adatai tartalmaznak település szintű információkat. Az új modellben használt változókat a 2. táblázatban foglaltuk össze.

A 3. táblázat a regionális változók a körzetszintű munkanélküliségi ráták közötti korrelációs koefficiensek nagyságát mutatja 1995 és 1996 két negyedében. Látható, hogy minden változó esetében minden időpontban erős szignifikáns korreláció van a változók és a munkanélküliségi ráták között.

2. TÁBLÁZAT

A modellben használt változók tartalma (Content of Variables of the Model)

Változónév	A változó tartalma	Átlag	Szórás
UNEMPL _t	Szezonálisan kiigazított munkanélküliségi ráta negyedévenként t= 1-24, 1=1990 December, 25=1996 december ^c	12.14	5.85
FARMS91*	1000 lakosra eső kistermelői gazdaságban foglalkoztatott (1991) ^b	32.1	22.4
AGRC90*	Mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az aktív népességben ^b	22.39	10.52
INDUSTRY95	Az iparban foglalkoztatottak aránya az aktív korú népességben (1995) ^b	10.78	6.6
CARS95	1000 lakosra eső személygépkocsik száma (1995) ^b	187.01	42.74
INCTAX95	Egy adófizetőre eső személyi jövedelem adóalap (1995) ^c	61.46	19.99
WATER95	Vezetékes folyóvízzel ellátott lakások aránya a régióban (1995) ^b	70.58	16.73
PHONE95	1000 lakosra eső telefon főállomások száma (1995) ^b	147.79	77.14
EDUC90	Befejezett iskolai osztályok átlaga a 7 éven felüli népességben 1990. ^b	8.13	0.46
MIGR9095	1000 lakosra eső vándorlási egyenleg 1990-1995 között ^b	-.92	3.09
GYPSY93	A cigány nemzetiségű tanulók aránya az általános iskolában az 1992/1993-as tanévben ^c	8.65	6.78
SEWER95	Közcatornába bekötött lakások aránya a régióban (1995) ^b	23.52	19.19

DISTHOUR	Átlagos távolság térség központjából Budapestre és Hegyeshalomra közúton ^d	214.72	91.79
ENTDENS95	1000 lakosra eső jogi és nem jogi személyiségű társas vállalkozások száma (1995) ^b	13.66	8.6

^a OMK Munkanélküli Regiszter ^b KSH "T-STAR" településszintű adatbázis ^c Ministry of Education ^d® androute ^e MTA KTI regionális adatbázis * Budapest nélkül

3. TÁBLÁZAT

*Az elemzésbe bevont változók és a foglalkoztatási körzetek szintjén mért munkanélküliségi ráták közötti korrelációs koefficiensek
(Correlation Coefficients of the Applied Variables and Unemployment rates by Labour Districts)*

Változók	UNEMPL (95Q ¹)	UNEMPL (95Q ³)	UNEMPL (96Q ¹)	UNEMPL (96Q ³)
INTAX95	-.5280**	-.5160**	-.4893**	-.4607**
EDUC90	-.7164**	-.7058**	-.6860**	-.6700**
SEWER95	-.4576**	-.4410**	-.4227**	-.3698**
INDUSTRY95	-.3282**	-.3334**	-.3371**	-.2855**
FARMS91	.5123**	.4942**	.4487**	.4083**
AGRICULT90	.4057**	.3773**	.3397**	.3435**
ENTDENS95	-.5885**	-.5760**	-.5486**	-.5168**
PHONE95	-.4719**	-.4497**	-.4162**	-.3769**
CARS95	-.7691**	-.7668**	-.7547**	-.7479**
MIGR9095	-.6111**	-.6022**	-.5884**	-.6046**
DISTHOUR	.6311**	.6400**	.6348**	.6526**
GYPSY93	.6901**	.7013**	.7163**	.6897**

UNEMPL_i: szezonálisan kiigazított munkanélküliségi ráták
Esetszám: 158 1-tailed Signif: ** -.001

A kiválasztott regionális változókon végrehajtott főkomponens- elemzés eredményei

A főkomponens-elemzés segítségével néhány egymástól független faktorba tudjuk sűríteni a munkanélküliségi rátával szignifikánsan korreláló változókat. A 4. táblázat az eljárás végső eredményeit tartalmazza. A három faktor az eredeti változók szórásának 75%-át magyarázza.

4. TÁBLÁZAT

*A főkomponens elemzés eredményei
(Results of the Main-component Analysis)*

A faktorok által megmagyarázott variancia			
Faktorok	Eigenvalue	Pct of Var	Cum Pct
Faktor 1 – Urbanizáció	6.59927	55.0	55.0
Faktor 2 – Távolság	1.42150	11.8	66.8
Faktor 3 - Ipar	1.03236	8.6	75.4
Rotált faktor mátrix			
	1. faktor	2. faktor	3. faktor
INTAX95	.68267	.30363	.36545
EDUC90	.78244	.47436	.20841
SEWER95	.80661	.16681	.31985
INDUSRY95	.26425	.13989	.89725
AGRICULT90	-.84046	-.02581	-.23717
FARMS91	-.83754	-.25839	-.14459

ENTDENS95	.78232	.46818	-.15247
PHONE95	.56547	.34465	-.11065
CARS95	.49444	.74381	-.05040
MICR9095	.50781	.62574	-.34069
DISTHOUR	-.24476	-.69804	-.18850
GYPSY93	-.04056	-.86565	-.21982

Az elemzésbe bevont regionális változókhoz tartozó korrelációs koefficiensek alapján az egyes faktoroknak a következő jelentés adható:

1. Faktor <i>Urbanizáltság</i>	2. Faktor <i>Távolság</i>	3. Faktor <i>Iparosodottság</i>
<p>A faktor a régió urbanizáltságát méri. A faktor az átlagosnál magasabb faktorértékeket kap azokban a régiókban, melyekben az átlagosnál magasabb:</p> <ul style="list-style-type: none"> • az egy adófizetőre eső adóköteles jövedelem, • a lakónépesség iskolai végzettsége, • a csatornával ellátott lakások aránya, • a társas vállalkozások sűrűsége, • az 1000 lakosra eső telefon főállomások száma. <p>Az átlagosnál alacsonyabb:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a mezőgazdasági kistermelői gazdaságokban foglalkoztatottak aránya • a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya. 	<p>A faktor, néhány a régiók centrális vagy perifériális helyzetéhez szorosan kapcsolódó földrajzi, etnikai, társadalmi jellemzőt kapcsol össze. A faktor azokban a régiókban kap magas pozitív faktor-értékeket melyekben az átlagosnál nagyobb:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a régió központja, valamint Budapest és az osztrák határ közötti átlagos közúti utazási idő, • a cigány népesség aránya, • a népesség elvándorlása. <p>Az átlagosnál alacsonyabb</p> <ul style="list-style-type: none"> • az 1000 lakosra eső személygépkocsik aránya. 	<p>A faktor azokban a régiókban kap pozitív faktorértékeket melyekben az átlagosnál magasabb:</p> <ul style="list-style-type: none"> • az iparban foglalkoztatottak aránya

A faktorok és a regionális munkanélküliségi ráták közötti kapcsolatot többváltozós regressziós függvények segítségével mérhetjük, melyekben a munkanélküliségi ráták a függő a faktorok pedig a független változók. A 5. táblázat az így számított egyenletek néhány eredményét tartalmazza. Látható, hogy igen jó becsléseket kapunk a munkanélküliségi ráták különbségeire. Az egyenletek a variancia 66-74%-át magyarázzák.

Mindhárom faktor hatása szignifikáns 1%-os szignifikancia szinten. Legerősebb hatóerővel a földrajzi helyzetből fakadó előnyökre vagy hátrányokra utaló *távolság* faktor rendelkezik. Lényegesen gyengébb, de még mindig erős hatása van az *urbanizáltság* szintjét jelző faktornak, ugyanakkor az *iparosodottság* szintjét jelző faktor gyenge de még szignifikáns hatással bír.

5. TÁBLÁZAT

*A többváltozós regresszió számítás eredményei
(Results of the Multi-variable Regression Analysis)*

Negyedévek	R2	F stat	Faktor 3 Iparosodottság	Faktor 2 Távolság	Faktor 1 Urbanizáció
Q1-1995	.71234	136.19538	-.150437	.731390	-.393413
Q2-1995	.71423	137.46565	-.154894	.737805	-.381951
Q3-1995	.70658	132.44684	-.159663	.738023	-.369342

Q4-1995	.65830	105.95785	-.159118	.714617	-.349713
Q1-1996	.73190	145.59825	-.190179	.777390	-.335148
Q2-1996	.72808	140.12291	-.191860	.784553	-.310337
Q3-1996	.73519	142.51658	-.174235	.795683	-.294725
Q4-1996	.71776	130.54771	-.149196	-.791677	-.285944

A foglalkoztatási körzetek tipizálása a regionális faktorok alapján

Az előzőekben bemutatott összefüggések egy új tipológia alkalmazására adnak lehetőséget. Az új tipológia a két legfontosabb faktor: a földrajzi helyzetre utaló távolság faktor és az urbanizáltság szintjét jelző faktor kombinációján alapul a következő módon:

<p><i>1. Típus</i> <i>Urbanizált - Központi régiók</i> Ebbe a csoportba tartoznak az átlagosnál urbanizáltabb és az átlagosnál jobb földrajzi helyzetben lévő régiók: (1. Faktor ≥ 0 ; 2. Faktor $2 \leq 0$).</p>	<p><i>2. Típus</i> <i>Urbanizált - Távoli régiók</i> Ebbe a csoportba tartoznak az átlagosnál urbanizáltabb és az átlagosnál kedvezőtlenebb földrajzi helyzetben lévő régiók: (1. Faktor ≥ 0 ; 2. Faktor ≥ 0).</p>
<p><i>3. Típus</i> <i>Központi rurális régiók</i> Ebbe a csoportba tartoznak az átlagosnál kedvezőbb földrajzi helyzetben lévő rurális régiók: (1. Faktor $1 \leq 0$; 2. Faktor ≤ 0).</p>	<p><i>4. Típus</i> <i>Távoli rurális régiók</i> Ebbe a csoportba tartoznak az átlagosnál kevésbé urbanizált, az átlagosnál kedvezőtlenebb földrajzi adottságokkal rendelkező régiók. (1. Faktor ≤ 0 ; 2. Faktor ≥ 0).</p>

A 6. táblázat az elemzésbe bevont változók átlagos értékeit mutatja az egyes típusokban. A táblázat tartalmazza a budapesti foglalkoztatási körzet jellemzőit is. Budapest értelemszerűen az urbanizált centrális helyzetben lévő régiók jellemzőit mutatja. A négy régiótípus földrajzi elhelyezkedése az 5. ábrán látható.

6. TÁBLÁZAT

A regionális változók átlagai Budapesten és a négy foglalkoztatási körzet típusban
(Averages of Distinct Regional Variables in Budapest and the Four Classes of Labour Districts)

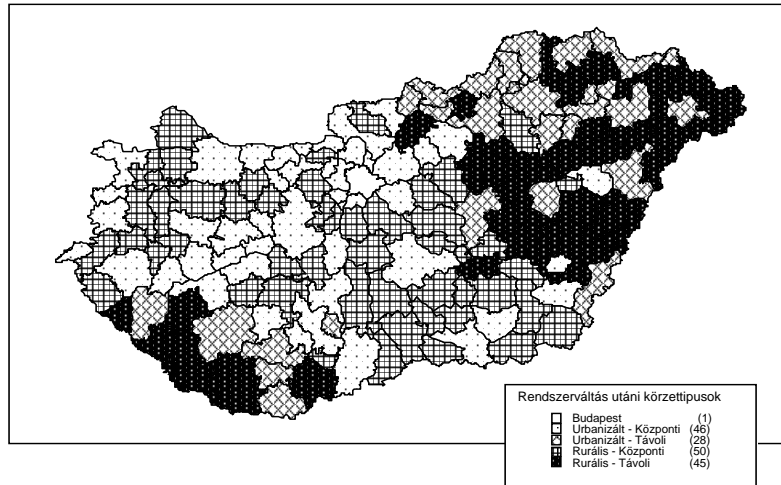
Regionális változók	Budapest	Urb-Cent n=46	Urb-Per n=28	Rur-Cent n=50	Rur-Per n=45
INTAX95	140.90	77.62	66.53	55.18	46.99
EDUC90	9.6	8.6	8.2	8.0	7.7
SEWER95	89.95	39.44	33.74	13.83	10.14
INDUSTRY95	9.65	13.31	11.68	11.25	7.40
AGRICULT90	3.3	15.2	16.6	30.6	31.0
FARMS91	2.9	24.96	32.67	45.61	47.55
ENTDENS95	57.09	21.89	14.17	10.35	7.64
PHONE9595	390.17	203.10	147.25	130.31	105.62
CARS95	298.69	227.87	173.97	193.66	143.45

MIGRBAL9095	.06	1.71	-1.50	-1.06	-3.12
BPHT	67.00	147.69	269.66	176.60	294.70
GYPSY92	4.05	4.12	15.06	4.74	13.73

5. ÁBRA

A foglalkoztatási körzetek típusai a rendszerváltás utáni időszak regionális jellemzői alapján

(Classes of Labour Districts by Regional Characteristics in the Transition Period)

Forrás: IE-HAS Regional Data Base

A 7. táblázatban a négy típus néhány munkaerőpiaci jellemzőjét foglaltuk össze. Látható, hogy nem csupán a munkanélküliségi ráták, de a munkanélküliek jellemzői tekintetében is jelentős különbségek vannak az egyes típusok között. A perifériális helyzetben lévő rurális régiókban nem csupán a munkanélküliek aránya a legmagasabb de a munkanélküliek összetétele is kedvezőtlenebb.

7. TÁBLÁZAT

A munkanélküliek jellemzői az egyes körzettípusokban és Budapesten
(Characteristics of Unemployed in Distinct Labour District Classes and Budapest)

Munkanélküliek						
	Összesen	Budapest	Urb-Cent	Urb-Per	Rur-Cent	Rur-Per
Munkanélküliségi ráta (1996. dec.)	12.1	4.75	8.65	15.22	10.00	17.03
Munkanélküliség időtartama:						
3 hónap	4.96	8.16	6.61	3.91	5.36	3.41
1 év	33.81	34.31	28.88	36.68	31.00	40.16
Jövedelempótló támogatásban	43.78	37.71	34.46	49.93	38.76	55.20

részesülők aránya						
-------------------	--	--	--	--	--	--

A gazdasági prosperitás hatása a helyi munkaerőpiacok állapotára

A második fejezetben bemutatott tipológia interpretálása során a kutató nehezen kerülheti el a "Mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás?" problémájával való nem túl gyümölcsöző szembenézést. A régiók sikere vagy a kudarca és a regionális változók közötti oksági kapcsolat korántsem egyértelmű és az értelmes következtetések levonására irányuló igyekezet könnyen ismeretlen tájakra viheti a munka-erőpiaci kérdésekben esetleg jártas, más területeken viszont kevés ismerettel rendelkező szerzőt. Mindazonáltal kellő önkorlátozással e fentiekben összefoglalt összefüggésekből lesűrhető néhány, a gazdaságpolitikusok és a kutatók számára esetleg hasznosítható következtetés.

Úgy tűnik, hogy a helyi munkaerőpiacok gazdasági szerkezetében végbement alapvető változások eredményeként az iparban lezajló munkahelyteremtés és munkahely-megszűnés egyenlege nem játszik meghatározó szerepet a regionális különbségek fennmaradásában. A munkanélküliségi ráták tekintetében megfigyelhető jelentős és alig változó különbségek nem elsősorban a régiók szintjén a elmúlt hét évben bekövetkezett változásokkal magyarázhatók, sokkal inkább a régiók igen hosszú távon ható történelmi, kulturális tradícióiban, a helyi gazdasági fejlődés nehezen módosítható adottságaiban gyökereznek.

A gazdasági prosperitás továbbterjedése a sikeres régiók felől a stagnáló válságrégiók felé meghatározó jelentőségű az ország európai integrációja, a gazdaság és a társadalom fejlődése, nem utolsósorban a hátrányos helyzetben lévő régiókban élő foglalkoztatottak, munkanélküliek vagy a munkaerőpiacról már kiszorultak egyéni sorsának szempontjából. A helyzet kulcsa semmiképpen sem a régi gazdasági szerkezet összeomlásának okaiban, annak eltérő regionális hatásaiban keresendő. A regionális foglalkoztatási feszültségek enyhítése sokkal inkább a vállalkozások munkaerő-keresletének bővülésétől, a vállalkozások terjedésének felgyorsulásától, a vállalkozás sűrűség regionális különbségének csökkenéséből várható.

A második fejezetben bemutatott főkomponens-elemzés rávilágított a regionális különbségek legfontosabb okaira de a módszer nem alkalmas arra, hogy tetten érjük a regionális adottságok, a vállalkozások prosperitása és a helyi munkaerőpiacokon kialakuló munkanélküliségi ráták közötti kapcsolatokat létrehozó és fenntartó hatásmechanizmusokat.

Fazekas és Köllő a külföldi érdekltségű vállalkozások munkaerő-keresletének regionális jellemzőit elemezve (*Fazekas-Köllő* 1998) kísérletet tettek az iskolai végzettség, a vállalkozások terjedése és a helyi munkanélküliségi ráták közötti kapcsolat feltárására.³ A szerzők a foglalkoztatási körzetek állandó népességének átlagos iskolai végzettsége, a vállalkozások ezer állandó lakosra eső száma és a helyi munkanélküliségi ráták közötti regressziók alapján felállított útmodell segítségével dekomponálták az iskolai végzettségnek a hazai és a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások sűrűségén és az egyéb tényezőkön keresztül a munkanélküliség regionális különbségére gyakorolt hatásait.

A dekomponálás végeredményét a 8. táblázatban foglaltuk össze. Az eredmények arra utalnak, hogy a vállalkozások terjedésén, a vállalkozások sűrűségének regionális különbségein keresztül érvényesülő mechanizmusok meghatározó szerepet játszanak az iskolai végzettség hatásainak érvényesülésében. Az iskolai végzettség munkanélküliségre gyakorolt hatásának közel fele megragadható a vállalatsűrűségre gyakorolt befolyás figyelembevételével. A külföldi vállalatok sűrűségének hatása szignifikáns, de mindössze egytizedét teszi ki a vállalatsűrűségeen keresztül érvényesülő teljes hatásnak. A paraméterek azt jelzik, hogy a helyi népesség viszonylag magas iskolai végzettsége a külföldi tulajdonú vállalkozások megjelenése nélkül is jelentős mértékben javítja egy-egy régió munka-erőpiaci helyzetét.

8. TÁBLÁZAT

*Az iskolai végzettség munkanélküliségi rátákra gyakorolt hatásának dekomponálása
(Impact of Education Skills on Unemployment Rates through the Variables of Regression Model)*

Útvonalak	Standardizált regressziós paraméterek
1. Isk -----> Külf -----> U	(-0.093)
2. Isk -----> Váll -----> U	(-0.2)
3. Isk -----> Váll -----> Külf -----> U	(+0.02)
4. Isk -----> U	(-0.395)

Külf = külföldi érdekeltségű vállalatok sűrűsége a térségben

Isk. = a helyi népesség iskolázottsági színvonala

Váll = egyéni és társas vállalkozások sűrűsége a térségben

U = helyi munkanélküliségi ráta

Forrás: Fazekas-Köllő (1998)

Az elemzés rámutat arra, hogy a külföldi érdekeltségű vállalkozások térnyerése a népesség iskolai végzettségével függ össze. Ahol nagyobb a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások sűrűsége, ott jellemző módon az átlagnál képzetesebb a munkaerő, és ez a képzettségen alapuló regionális előny más utakon (részben a vállalatsűrűségeen keresztül, részben azon kívüli csatornákon) is érvényesül. Feltételezhető, hogy azokban a régiókban, ahol az átlagnál képzetesebb a munkaerő, ott az átlagnál kedvezőbbek a feltételek a vállalati szférán kívül eső szektorok működéséhez is (kötségvetési intézmények, oktatás, egészségügy, kulturális intézmények).

A lakónépesség iskolai végzettsége, mint láttuk, kiemelkedően fontos, mindazonáltal korántsem egyedüli magyarázó tényezője a vállalkozások térbeli terjedésének. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a vállalkozások sűrűsége lényegében már két változóval, az iskolai végzettséggel és az országos, illetve európai⁴ innovációs központoktól való távolság jellemzőivel kielégítő módon megmagyarázható. A 170 foglalkoztatási térségre vonatkozó adatokat felhasználva a külföldi érdekeltségű vállalkozások sűrűsége jól becsülhető mindössze két

változóval, lineáris regresszióval. Ha az egyenlet bal oldalán a külföldi érdekeltségű vállalatoknál foglalkoztatottnak az aktív korú népességen belüli arányát szerepeltetjük, a jobb oldalon egy, a helyi népesség iskolázottságát mérő mutatót, a régióközpontoknak Budapesttől és Hegyeshalomtól mért átlagos távolságát, valamint egy-egy dummy változót Pest és Vas megyékre, a modell a külföldi tőke jelenlét varianciájának 42%-át magyarázta 1995-ben. A Köllő János és Kertesi Gábor által elvégzett teszt statisztikák (*Köllő-Kertesi* 1998) nem utalnak arra, hogy a modelltől fontos változók hiányoznának.⁵

Természetesen joggal felmerülhet a kérdés, hogy regionális munkanélküliségi ráták és a kistérségi átlagkeresetek közötti negatív kapcsolat nem javíthatja-e a "rossz" régiókban a munka-erőkereslet növekedésének feltételeit. *Kertesi* és *Köllő* az Országos Munkaügyi Központ bértarifa-felvételének 1992-95 évi hullámainak adatait elemezve kimutatták, hogy a bruttó kereset helyi munkanélküliségre mért elaszticitása igen alacsony értékről indulva 1992-93-ra elérte a $-0,09$ értéket, majd 1994-95-ben a nemzetközi szakirodalomban tipikusnak tekintett értéknek megfelelő $-0,11$ körüli értéket. A regionális bérgörbék tehát kialakultak Magyarországon, de hatásuk a tőke áramlására, a vállalkozások térbeli terjedésére a legutóbbi időkig nem volt kimutatható. A vállalkozásokat elsősorban a magas iskolázottsági színvonal és a centrális földrajzi helyzettel jellemezhető régiók vonzzák annak ellenére, hogy ezeket a régiókat alacsony munkanélküliség, viszonylag magas bérek és a munkaerő-kereslet egyes szegmenseiben növekvő munkaerőhiány jellemez. Nem valószínű, hogy ebből a helyzetből a "rossz" régiókban foglalkoztatottak bérének további csökkenésén keresztül vezethet kiút.

Megítélésünk szerint a fejlesztéspolitika országos, regionális és helyi szintű intézményei és döntéshozói nem rendelkeznek világosan megfogalmazott egyértelmű cél- és prioritás-rendszerrel, amely tükrözi a fentiekben megfogalmazott tanulságokat. Így például, ha a munkanélküliségi ráták tekintetében megfigyelhető hatalmas regionális különbségek csökkentése valóban fontos helyet foglal el a regionális fejlesztés prioritás-rendszerében, és ha a munkanélküliség regionális különbségei az urbanizáltsághoz és a földrajzi helyzethez kapcsolódó tényező-csoportoktól függnnek leginkább, tovább ha a centrumhoz és a perifériához tartozó régiók között a különbség nem csupán a földrajzi távolságban, de a cigány népesség arányában is meghatározó jelentőségű, akkor a regionális fejlesztés-politikának különösen nagy súlyt kell fektetnie a következő célokra.

1. A közlekedési és szállítási infrastruktúra fejlesztésére.
2. Az urbanizáltságot leginkább meghatározó tényezők fejlesztésére. Ha e tényezők között a népesség képzettségi színvonalának meghatározó szerepe van, akkor az erőfeszítéseket minél inkább az elmaradott régiók oktatási rendszerének fejlesztésére kell koncentrálni.
3. Olyan speciális rétegprogramok támogatására van szükség, amely javíthatja a cigány népesség munka-erőpiaci pozícióit.

Jegyzetek

- ¹ A foglalkoztatási körzetek mellett a városkörzetek és a KSH kistérségek szintjén születtek kistérségi elemzések és tipológiák. Nemes Nagy J (1998), KSH, (1995)
- ² A munkanélküliség és a térparaméterek közötti kapcsolat jellemzőit vizsgálja például: Nemes Nagy J. (1998). A cigányság foglalkoztatásból való kiszorulásának regionális következményeit elemzi: Ábrahám és Kertesi (1996). A vállalkozássűrűség és a munkanélküliség kapcsolatát vizsgálja például Fazekas - Köllő (1998).
- ³ A hazai és külföldi érdekltségű vállalkozások terjedésének regionális jellemzőiről lásd még Rechnitzer J. (1998), Nemes Nagy J. (1998) tanulmányait.
- ⁴ Egybevág ezzel a megállapítással Nemes Nagy József rendkívül tanulságos elemzése a földrajzi helyzet, a gazdaságföldrajzi potenciál és a gazdasági fejlettség kapcsolatáról. Az általa bemutatott modell egyértelműen igazolja, hogy az ország "mai térségi tagoltságára erősen hat a nagy gazdasági erejű - osztrák, dél-német és észak-olasz - külföldi térségek közelsége." Nemes Nagy (1998).
- ⁵ A becslésre utólagosan futtatott Ramsey-teszt eredménye: $F=3,53$ (0.0162).

Irodalom

- Ábrahám Á. - Kertesi G. (1996) "A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között." *Közgazdasági Szemle*, 7-8.
- Fazekas K. (1993) "A munkanélküliség regionális különbségeinek okairól." (On the causes of regional differences in unemployment). *Közgazdasági Szemle*, 1993. augusztus
- Fazekas, K. et. al (1990) "Crise d'Enterprise et Crise Locale dans Deux Bassins Industriels, Étude comparative: Ózd (Hongrie), Le Creusot (France)." In: Innovation et emploi a l'est et a l'ouest, l'Harmattan, Paris
- Fazekas K. - Köllő J. (1996) "Regional Unemployment. Hungary – Interim Report". Institute of Economics, Budapest, 1996
- Fazekas K. - Köllő J. (1998) "A külföldi érdekltségű vállalkozások munkaerő-keresletének jellemzői Magyarországon", In: Fazekas K. (szerk.) "Munkaerőpiac és regionalitás az átmenet időszakában", MTA Közgazdaságtudományi Központ, Budapest, 1998
- Jackman R. - Rutkowski M. (1994) "Labour Markets: Wages and Employment." In: Barr, N. (ed.): Labour and Social Policy in Central and Eastern Europe. World Bank and London School of Economics, Oxford University Press, Oxford, 1994
- Kertesi G. (1997) "A gazdasági ösztönzők hatása a népesség földrajzi mobilitására 1990 és 1994 között", *Esély*, 2.
- Kertesi G. - Köllő J. (1998) "Regionális munkanélküliség és bérek az átmenet éveiben. A kereseti egyenlőtlenségek alakulása Magyarországon II." *Közgazdasági Szemle*, megjelenés alatt.
- Köllő J. (1997) "A napi ingázás költségei és a munkanélküliség Magyarországon", *Esély*, 2.
- KSH (1995) "Kistérségi Vonzáskörzetek. A regionális térszerkezet jellemzői az átmenet éveiben." (Characteristics of sub-regions in the years of transition). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest
- Nemes Nagy J. (1998) "A földrajzi helyzet szerepe a regionális tagoltságban", In: Fazekas K. (szerk.) "Munkaerőpiac és regionalitás az átmenet időszakában", MTA Közgazdaságtudományi Központ, Budapest
- Rechnitzer J. (1998) "Az átmenet a területi gazdaságban és a siker", In: Fazekas, K. (szerk.) "Munkaerőpiac és regionalitás az átmenet időszakában", MTA Közgazdaságtudományi Központ, Budapest
- Scarpetta S. (1995) "Spatial Variations in Unemployment in Central and Eastern Europe: Underlying Reasons and Labour Market Policy Options." In: OECD: The Regional Dimension of Unemployment in transitions Countries. OECD. Paris
- Simon C. J. (1988) "Frictional Unemployment and the Role of Industrial Diversity", *Quarterly Journal of Economics*, november

CRISIS AND PROSPERITY ON THE HUNGARIAN LABOUR-MARKET, 1990-1996

KÁROLY FAZEKAS

The transition period in Hungary was characterised by increasing and long-standing mass-unemployment. The process resulted in wide and lasting gaps between regions. Industrial employment seems to have declining significance in regional differences but economic development rested on entrepreneurial activity is increasingly important from this point of view. For this reason, diffusion of prosperity has a major role in diminishing territorial disparities on the labour market.

Results of the regression analysis implied that the skills of labour have significant impact on regional development through the spatial diffusion and density on enterprises. In this indirect way, quality of skills effects economic development. The analysis also suggested the spatial distribution of foreign investments and the level labour skills to be also related: greater density of foreign capital coincides with higher level of education.

Spatial diffusion of entrepreneurial activities is also dependent on geographical situation of distinct regions. Distance from the main European innovation centres *and* the skill of the labour in the region expounded regional disparities in the density of enterprises adequately. For this reason, regional policy should concentrate on the development of transportation networks and the education system furthermore, specific programmes to improve the status of gypsies on the labour market.

EGY KISTÉRSÉG SIKERÉNEK TITKA – AVAGY TETTEK ÉS TERVEK A NYUGATI-KAPU TÉRSÉGFEJLESZTÉSI TÁRSULÁS „HÁZATÁJÁN” (Main Factors of Success of the „Nyugati-Kapu” Region: Plans and Actions for Development)

SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN

Magyarország gazdaságilag egyik legdinamikusabb területén, Győr-Moson-Sopron megyében, annak észak-nyugati részén, az osztrák és szlovák hármashatár menti területen helyezkedik el az a 12 település, amely számára az alábbiakban összefoglalt koncepció készült (1. ábra).

A *Nyugati-Kapu Térségfejlesztési Társulás* 1995-ben alakult meg. Az első lépésben nyolc település önkormányzata (Bezenye, Dunakiliti, Dunasziget, Feketeerdő, Hegyeshalom, Levél, Mosonszolnok, Rajka), illetve polgármestere kötelezte el magát az önkormányzati határokat átlépő gazdaságfejlesztés mellett. Alapító tagnak számít a *Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat* is, amely erkölcsi és anyagi támogatással egyaránt részt vesz a társulás munkájában. Alakuláskor a társulás területe 280,5 km², lakónépessége 15.000 fő volt. A társulásnak jelenleg 12 tagja van, mert az alapító tagokhoz először Újrónafő, majd Mosonmagyaróvár, Jánossomorja, és végül Várbalog is csatlakozott. Mosonmagyaróvár csatlakozásával a térség városa, húzóereje is a társulás tagjává vált, de székhelye továbbra is Levél. Az új belépőkkel együtt a társulás lélekszáma már meghaladja az 50 ezer főt, területe az 586 km²-t. A "kapu" elnevezés ráillik a térségre, hiszen Levél, Mosonmagyaróvár és Hegyeshalom települések az M1-es autópálya (E60-as főút), Mosonmagyaróvár, Rajka, Jánossomorja és Bezenye az E65-ös, E75-ös út mentén fekszik, így a kistérségben *három nemzetközi főút találkozik*.

A társulás 1996 évben a Megyei Területfejlesztési Tanács első pályázati kiírását kihasználva, megpályázta a térségfejlesztési koncepció készíttetését, s így a megyében elsők között készítette el a térség társadalmi-, gazdasági analízisét és fejlesztési koncepcióját. A kutatás során kapott eredmények arra utaltak, hogy a térség nem egy átlagos vidéki térség, annak állapota, eredményei kedvező jegeket mutatnak a korábban górcső alá vett térségekhez képest. Már a kutatómunka első fázisában megfogalmazódtak a kérdések, amelyek a *hipotézis* felállításához vezettek.

- Miben, mely mutatók alapján ítélnéjük az átlagnál kedvezőbb helyzetűnek a térséget?
- Miben más ez a térség más határmenti régiókhöz képest?
- Melyek a térség erősségei?
- Melyek azok a tényezők, melyek gyorsították a térség fejlődését?
- Mennyire homogén a térség, ami a fejlettséget illeti?

- Lehet-e azt mondani a térségről, hogy "sikerrégió"?

- 1. Ábra

A feltett kérdésekre a rendelkezésre álló statisztikai adatok és a kutatás során megszerzett információk együttesen szolgáltak válasszal.

A térséganalízis főbb megállapításai

Az analízis során részletesen vizsgáltuk a gazdaság legfontosabb jellemvonásait, a humán tényező főbb aspektusait, az infrastruktúra jelenlegi kiépítettségi szintjét.

A humán tényező főbb aspektusai

A térség egészére a kedvező korösszetétel, a bevándorlás, az alacsony munkanélküliség jellemző, azaz dinamikus térség benyomását kelti. A térségben az elvándorlások száma a megyei értéknél jóval alacsonyabb, a vándorlási különbözet pozitív, azaz a térség népességbefogadó. 1980-tól a népességszám emelkedett (1980-ban 52.016 fő, 1995-ben 53.410 fő), az 1980 évihez képest 2,7%-kal. Ez akkor következett be, amikor az ország népessége csökken, mivel a természetes szaporodás országos trendjei itt is érvényesülnek, a népesség növekedése elsősorban a bevándorlással magyarázható.

Köztudott, hogy a munkanélküliség Budapest után Győr-Moson-Sopron megyében a legalacsonyabb, de a megye rátájához képest - ahogyan azt a 2. ábra is mutatja - ebben a térségben még kedvezőbb a helyzet, sőt a vizsgálatok is alátámasztották azt, hogy a térségben gyakorlatilag *munkaerő-hiány* lépett fel.

Jánossomorja, Mosonszolnok, Levél és Rajka települései, a második világháborút követő nagymértékű kitelepítések ellenére *német nemzetiségű* jellegét megtartotta. A németnyelv-tudás a *határon túli munkavállalást* is lehetővé tette, és legálisan vagy illegálisan, de már az 1980-as évek végén megindult a munkavállalók serege a határon túlra, közülük legtöbben mezőgazdasági idénymunkát vállaltak, de jelentős számú volt a *mesteremberek* munkavállalása is.

A külföldi munkavállalásnak két hatása volt, részben megoldotta az 1990-es évek elején jelentkező munkanélküliségi problémát, vagyonosodási lehetőséget biztosított, illetve gazdasági kapcsolatok építését indukálta. Így a gazdasági tapasztalatok és egy gazdasági társaság indításához szükséges tőke és kapcsolat egyszerre volt jelen. Röviden úgy fogalmazhatjuk, hogy magas a térség lakosságának adaptációs képessége.

Ugyanakkor érzékeltetni kell a lopakodó veszélyt is, hiszen ahol a megélhetés kedvezőbb feltételei vannak jelen, ott a *deviáns, bűnöző bevándorlók* rétege is megjelenik. A térségben ez a jelenség összefüggésbe hozható a tranzitforgalom folyamatos növekedésével. E kedvezőtlen folyamat kiszűrése csak úgy lehetséges, ha a negatív folyamat elé megyünk, s már annak kezelését kezdjük el.

A gazdaság főbb vonásai

A térség gazdasági szerkezetváltása a rendszerváltással egy időben kezdődött el. Az osztrák és német tulajdonú *vegyes vállalatok* ebben a térségben jelentek meg először, alig találunk itt olyan települést, ahol ne működne külföldi érdekeltségű gazdasági társaság.

2. ábra

Mind a korlátolt felelősségű, mind a betéti társaságok, továbbá az egyéni vállalkozások 1.000 főre jutó száma is meghaladja a Győr nélkül számított megyei átlagot, amely alapvetően *e térség erős gazdasági aktivitására* utal. Úgy tűnik, a betéti társasági forma nagyvárosi jelenség, mivel a megyei átlag Győr nélkül 5,18/1.000 lakos, a Győrrel együtt számolt átlag 7,63/1.000 lakos. Az utóbbi érték magasabb a Nyugati Kapu értékénél, bár közel van hozzá. Az egyéni vállalkozók száma is a megyei átlag körül mozog, első esetben megyei átlagnál magasabb, második esetben alacsonyabb annál (3. ábra).

A nagy változások korszaka még nem zárult le, különösen egyes ágazatok - például a *mezőgazdaság* - nem mutatnak stabilitást, töretlen irányvonalat, stabil jövőképet. Éppen ezért megítélésünk meglehetősen sok bizonytalanságot hordoz, de úgy véljük, hogyha a térség iparának meghatározó ága az *élelmiszeripar*, akkor a mezőgazdaságnak, mint alapanyag termelő ágazatnak van jövője a térségben azért is, mert itt található a több mint egy évszázadra visszamenő tapasztalattal bíró agrár felsőoktatási és kutatási központ, Mosonmagyaróvár is.

A térség gazdasági szerkezete már tükrözi a földrajzi fekvéséből adódó arculatot, hiszen a kereskedelem, illetve a szálláshely- és vendéglátás szolgáltatás markánsan jelen van a térségben, nemcsak a térség városára, hanem kisebb településeire is jellemző (Levél, Hegyeshalom, Rajka). Az *idegenforgalom* jelentős szerepe nem a tipikus turisztikailag frekvenciált sajátosságokból származik, hanem a *határátkelő funkcióból adódik*. A megyén belüli jelentősége éppen a megyei átlagokhoz viszonyított értékekből tűnik ki. A vendéglátással kapcsolatos szolgáltatások valamennyi fajlagos értéke a megyei átlag fölött van, különösen magas, mintegy kétszeres a térségben a vendéglátóhelyek száma a megyei átlaghoz képest.

A tranzitturizmus szerepét a térségben jól szemlélteti az, hogy míg a kereskedelmi szállásférőhelyek fajlagos értéke és az 1000 főre jutó vendégek száma is a megyei átlag fölött van, addig a tartózkodási idő a megyei átlag alatti. Ez az összefüggés is felhívja a figyelmet arra, hogy a későbbiekben törekedni kell a *turisztikai vonzerő növelésére*, két-három napos turisztikai csomagok összeállítására. A turisztikai létesítmények meglehetősen koncentráltan (az M1-es út menti településekben) helyezkednek el. A fő feladat nem is a térség megismertetése - hiszen a vendégek számából következik a térség ismertsége -, hanem a turizmus tranzit-jellegének oldása, amelynek egyik módja a tartózkodási idő növelése a természeti adottságok kihasználásával.

A gazdaság egészére igaz, hogy a pozitív folyamatok eredményei láthatóvá váltak a térségben. A térséget nem sújtja a munkanélküliség, a terciarizálódás folyamata nemcsak a térség városát, hanem több települést is érinti. A kiépült infrastruktúra és az autópálya, az adaptív képességgel rendelkező képzett és nyelvet ismerő szakembergárda stabil kis- és középvállalkozások létrejöttéhez járult hozzá. A minden településen megjelenő vegyes vagy teljes mértékben külföldi tulajdonú termelőüzemek biztos megélhetést nyújtanak a lakosságnak, s e jól működő, piacképes üzemek helyi adók formájában az önkormányzatok anyagi helyzetét is stabilizálni tudják (Mosonszolnok), de sok esetben szponzorként segítik a helyi civil szerveződések, oktatási intézményeket.

3. ábra

Az infrastruktúra kiépítettsége

Ami a térség infrastrukturális ellátottságát illeti, nem vonhatunk párhuzamot a vonalas infrastruktúra kiépítettsége és a pozitív gazdasági folyamatok között. Összegezve megállapíthatjuk, hogy a térséget a nagy lakásépítési kedv és a hálózati infrastruktúra-építés - különösen, ami a csatornahálózatot illeti - jellemzi. A lakásépítési kedv nem egyenesen arányos a nagy alapterületű lakások építésével, amit az is mutat, hogy az egy lakásra jutó alapterület nagysága a megyei átlag alatt marad. A vonalas infrastruktúrán belül a gázhálózat építésének kezdetén áll a térség, jelenleg a szervezés folyik. Ugyanakkor sem a személygépkocsi állomány, sem a telefonellátottság nem utal arra, hogy prosperáló térségről van szó, erre utal a mutatók megyei átlagtól való eltérése is. (4. ábra)

A kistérség földrajzi fekvése

A Nyugati Kapu térsége határmenti térség, de még ebben a tekintetben is különbözik az ország más, hasonló helyzetű területeitől. Az eltérések az alábbiakban ragadhatók meg:

- A térséghez tartozik az ország mindig is legfontosabb, Nyugat-Európa felé tekintő határátkelőhelye, Hegyeshalom.
- Itt hármashatár szakasz található, amely mindkét szomszédos ország felé élénk forgalmú határátkelővel rendelkezik (Hegyeshalom, Rajka) és mindkét határátkelőnél vasúti fővonal, főközlekedési út metszi a nemzeti határokat.
- Magyarországnak az 1990-es évek Közép-Kelet-Európában lejátszódó politikai folyamatok következtében jelenleg hét hármashatár szakasza van, de közülük legfontosabb, legnagyobb forgalmat lebonyolító a vizsgált térség, a Nyugati-Kapu. Ez következik a határátkelő forgalmából, s következik a földrajzi helyzetéből is. Ilyen tulajdonságokkal rendelkező hármashatár szakasza Magyarországnak ilyen rövid távolságon nincs még egy, hiszen a magyar-osztrák-szlovén határnál csak közúti, de nem országos jelentőségű átkelő van. A szlovén-horvát-magyar határnál két közúti átkelő s egy vasúti átkelő van, szlovák-ukrán-magyar határnál a záhonyi határátkelő Ukrajna felé országos, sőt európai jelentőségű, de a szlovákiai oldal felé az átkelés már távolabb esik, és kisebb jelentőségű. Az ukrán-román-magyar hármashatárnál Szatmárnémeti (Románia) felé van csak átlépés. A szerb-horvát-magyar hármashatár a politikai helyzet miatt gyakorlatilag alig üzemel, forgalma kicsi. Adottságaiban az általunk vizsgált határszakaszhoz hasonlítható a román-szerb-magyar hármashatár, de a határátkelők áteresztőképessége és forgalma nem közelíti meg a Nyugati Kapuét, s a határátkelő egymáshoz viszonyított távolsága is jóval nagyobb.
- Ez az egyetlen olyan határátkelő, melyhez autópálya vezet, jelenleg Hegyeshalomhoz, de hamarosan elkészül az M15-ös szakasz is, s akkor Rajkához is, s ez az autópálya mindkét oldalon autópályához hasonló szintű és minőségű pályához csatlakozik.
- Figyelembe kell azt is venni, hogy ez a térség Szlovákia legfejlettebb térségéhez kapcsolódik, a fővároshoz Pozsonyhoz, mely alig 20 km-re

található. Tehát valóban mondhatjuk, hogy még egy ilyen pozitív adottságokkal rendelkező határszakasza nincs az országnak.

- 4. Ábra

A településpotenciál

Annak a kérdésnek a megválaszolására, miszerint *mennyire homogén a térség*, a településpotenciál módszere szolgál. Ehhez településsoros mutatószámokat készítettem, s a vizsgált településkör valamennyi elemére egy sokváltozós, összesen 16 mutatóra épülő rangsort állítottam fel. Közülük három változó a *demográfiai* viszonyokról ad tájékoztatást (öregségi index, a vándorlási mérleg, és a munkanélküliségi ráta). Négy változó a *gazdasági aktivitást* jellemzi, mint az egyéni vállalkozói aktivitás, a társas vállalkozói aktivitás, és elkészítettem a településenkénti fajlagos értéket a "H", azaz a szolgáltatás és a vendéglátást érintő gazdasági ágra és az "I" szektorra is, mely a szállítást, raktározást, posta és távközlési ágazatot foglalja magában. A harmadik csoportba a turizmusra jellemző fajlagos mutatók foglalnak helyet, a negyedik csoportot az *infrastruktúra* mutatói alkotják.

Az így kialakított mutatókat a Nyugati Kapu átlagához viszonyítottam, öt kategóriát állítottam fel. Minden egyes mutató értékét attól függően helyeztük el egy ötös skálán, hogy a viszonyított átlag körül, fölötté, vagy messze fölötté, alatta, vagy messze alatta van-e. Így minden egyes települést 16, 1-től 5-ig terjedő számérték jellemez. Feladatként e 12x16-os mátrix értékeit úgy kell sorba rendezni, hogy a sorrendet a homogenitás határozza meg. A rangsort a településátlaghoz hozzáadott településátlagtól mért átlagos eltérés adta, ahol a homogenitástól való eltérést büntető skalárral szoroztuk (büntető súly: 0,4). Az így előállított településsor a 16 változó alapján megállapított sorrendet tükrözi (5. ábra).

A települések így kapott sorrendje sok meglepetéssel nem szolgál. Nem meglepő, hogy a 12 település közül a térség városa, *Mosonmagyaróvár* került az *első helyre*. A további sorrend már rejt némi meglepetést, elsősorban azt, hogy az nem mutat szoros korrelációt a népességgel. A második helyezett *Levél* elsősorban az idegenforgalomban betöltött szerepének köszönheti helyezését, az osztályozás szempontjából többször megelőzi Mosonmagyaróvárt is ezekben a mutatókban.

A *középmezőny*t hét település alkotja, melyeknél a demográfiai jellemzők és a vállalkozási aktivitás meglehetősen homogén képet mutat. A lista alján Mosonszolnok, Újrónafő és Várbalog foglalnak helyet, közülük Mosonszolnok turisztikailag nem frekvenciált település, így a sorrendiség kialakításában a turizmusra vonatkozó értékek miatt került a "sereghajtó"-k közé.

A sorrendben az *utolsó* két helyet *Újrónafő* és *Várbalog* települések foglalják el. Meg kell jegyezni, hogy az értékek szórása a 16 település közül Újrónafő esetében a legnagyobb (33), ami jelzi a település helyzetének ellenmondásosságát. Bizonyos mutatókban, mint például a vándorlási egyenleg, a legelőkelőbb helyezést éri el, s így érthető, hogy az épített lakásszám is magas, ami a bevándorlók lakásépítési kedvére utal. Ugyanakkor a vállalkozói aktivitás és a kereskedelmi szállásférőhelyek tekintetében az utolsó kategóriába tartozik. Az utóbbi hiányzik a faluban, ebben előrelépés akkor várható, ha a kastélyt, mely a közelmúltig kórházként üzemelt, át tudják alakítani szállásférőhellyé. A településkörben Várbalog utolsó helyezése nem okoz meglepetést, az aprófalú szinte minden mutatójában a térségi átlag alatt maradt, talán a személygépkocsik magas száma figyelmeztet a közlekedési árnyék helyzetére. Jelenlegi helyzetén sokat javíthatna

az Albertkázmérfesztán nyitható kerékpáros határátkelőhely, s ezzel megnyílhatna a turisták számára.

5. ábra

A sorrend és a sorrendiséghez tartozó szórás-értékek egy *kvázi homogén térség* jegyeire utalnak. Ugyanis abból, hogy a rangsorban a térség városa nem különül el arra következtethetünk, hogy hasonló fejlettségű, csak kisebb népességszámú települések veszik körül. Ez alól csak a rangsor alján elhelyezkedő két település kivétel (Újronafő és Várbalog), melyek a lemaradás relatív jegyeit hordozzák.

A térség a tipikus vidéki térségektől abban különbözik, hogy itt a város és térségének településpotenciálja nem válik ketté, van a térségben a városon kívül három-négy olyan település, amelyik fajlagos mutatóiban a városhoz hasonló jegyeket hordoz, mint például Levél, Dunakiliti, Rajka, Jánossomorja. A 12 település közül mindössze két település van, amelyek a relatív lemaradás jegyeit hordozzák, Újronafő és Várbalog, de közülük is Várbalog az egyértelműen leszakadó. Ezek a vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy a Mosonmagyaróvár és Várbalog elhagyása esetén szinte homogén a térség.

A fejlődést gyorsító tényezők

A fejlődést soha nem egy tényező váltja ki, hanem vannak tényezők melyek erősítik, vannak melyek gyengítik a annak folyamatát, s ezek egymásra hatva mindkét irányban érződnek. Ebben a térségben a fejlődést erősítő, sőt a fejlődésben egymást erősítő tényezők figyelhetők meg.

Az egyik ilyen ösztönző tényező a *határmenti fekvés*, az osztrák határmentiség, a nálunk jóval fejlettebb térséghez való kapcsolódás. Már az 1980-as évek közepétől, amikor a gazdaság liberalizációja elindult, majd később a határ is egyre nyitottabbá vált, elindult először lakossági szinten, majd a gazdasági szereplők között is a kapcsolatkeresés, az együttműködés. Ezt erősítették azok a *rokoni kapcsolatok*, melyek számai a második világháborúhoz és az 1956-os forradalomhoz vezetnek vissza. A német nemzetiségű Mosonszolnok, Jánossomorja, Levél, de még Rajka és Dunakiliti esetében is a települések lakossága élénkítette kapcsolatait a második világháború után kitelepített falubeliekkel, rokonokkal, melyek először a személyes kapcsolatok erősítésében kerültek felszínre, majd a gazdaságban vegyes vállalatok, vagy teljes német, vagy osztrák tulajdonú cégek formájában. Ezt a folyamatot segítette a *német nyelv ismerete*, mely ezekben a településekben sokak számára az anyanyelvet jelenti. A német nyelv tudása a határon túli munkavállalást is lehetővé tette, és legálisan vagy illegálisan, de már az 1980-as évek végén megindult a munkavállalók serege a határon túlra, közülük legtöbben mezőgazdasági idénymunkát vállaltak, de jelentős számú volt a mesteremberek munkavállalása is.

A külföldi munkavállalásnak kettős hatása volt, részben megoldotta az 1990-es évek elején jelentkező munkanélküliségi problémát, illetve gazdasági kapcsolatok építését indukálta. Így a gazdasági tapasztalatok és a gazdasági társaságok indításához szükséges tőke és kapcsolatrendszer egyszerre volt jelen. Ezért jellemző a térségben a nem nagy tőkével, de stabilan működő kis- és középvállalkozások köre, a kevés osztrák tőkével megalapított vegyes vállalatok magas száma. Röviden úgy fogalmazhatjuk, hogy magas a térség lakosságának adaptációs képessége.

A kapu-szerepből, a határátkelő funkcióból adódik a *tranzitforgalom* nagysága. Ezt a forgalmat felismerve kereskedelmi szállásférőhelyek kialakításával (amelyek

fajlagos értéke meghaladja a megye bármely térségének átlagát), éttermek, kereskedelmi egységek nyitásával sikerült a térségben megállítani. E funkciók erősítésével elindult a térségben a *tercierizálódás* folyamata, a munkaerő - beleértve a női munkaerőt is - lekötése a szektorban. Tehát a térségben a foglalkoztatás valódi átstrukturálódása indult el. Ez a folyamat főleg az *autópályát és az M15-ös utat érintő településekben* figyelhető meg, sajnos az erőmű okozta *környezeti gondok*, majd politikai viharok, a Hágai Nemzetközi Bíróság döntésére való várakozás *visszafogta a turizmus fejlődésének pozitív folyamatait* a társulás által érintett szigetközi településekben. A települési önkormányzatok döntéshozói és a potenciális vállalkozók várakozó álláspontra helyezkedtek, visszafogták a természetes növekedés ütemét. Ma ezekben a falvakban (Feketeerdő, Dunasziget) megjelentek a külföldiek, az osztrákok, de nem mint turisták, hanem elsősorban mint ingatlanvásárlók.

A pozitív folyamatok eredményei láthatóvá váltak a térségben. A térséget nem sújtja a munkanélküliség, a terciarizálódás folyamata nemcsak a térség városát, hanem több települést is érinti. A kiépült infrastruktúra és az autópálya, adaptív képességgel rendelkező képzett és nyelvet ismerő szakembergárda stabil kis és középvállalkozások létrejöttéhez járult hozzá. A minden településen megjelenő vegyes vagy teljes mértékben külföldi tulajdonú termelőüzemek megélhetést biztosítanak a lakosságnak, s helyi adók formájában az önkormányzatok helyzetét is stabilizálják.

Nyugati-Kapu – sikerrégió

Az utolsó kérdésre kell még válaszolnunk, azaz "sikerrégió"-nak nevezhető-e a térség? Ehhez elsősorban azt kell tudnunk, hogy ez a fogalom valójában mit is takar. Úgy véljük, a sikeres régió mást jelent keleten és mást nyugaton. Mindig egy nagyobb gazdasági egységbe kell belehelyezni a vizsgált térséget ahhoz, hogy el tudjuk dönteni sikerességét, azaz a kérdés az, hogy a meglévő adottságait mennyire volt képes kihasználni, lehetőségeivel mennyire tudott élni. Ez a képlet többszereplős, részesei a lakosság, az önkormányzat, a gazdasági és civil szervezetek stb.

Ez a térség földrajzi helyzetét tekintve kedvezményezett. De nem beszélhetnénk sikerekről, ha ezzel az adottsággal nem tudott volna élni, a sikerhez tehát a helyi társadalom adaptív tagjai és a döntéshozói jelentősen hozzájárultak. A háború után elzárt térség a nyitásra tudatosan készült, és a határmentiség előnyét kihasználva a külső kapcsolatokra alapozta gazdaságát, beleillesztve ebbe a tranzitfogalom kínálta turizmus-fejlesztést is. Ma a Nyugati-Kapu térségében lejátszódó folyamatokat sikeresnek tekinthetjük, a térség a rendszerváltás után sikerrégióvá vált, de ennek megőrzése csak az előremenekülés stratégiájával. a mindennapok kemény munkája árán lehetséges.

A sikeresség nem jelenti a tökéletességet, itt is megtaláljuk a térséget jellemző gyengeségeket, a leselkedő veszélyeket, de mint azt a térség *SWOT-analízise* is mutatja, több az erősség, és a lehetőség a térségben, mint a negatív folyamatokra utaló jel.

A térség SWOT-analizise

<p style="text-align: center;"><u>Erősségek</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • földrajzi fekvés • jó infrastruktúra • autópálya • hármashatár • európai közlekedési folyosók metszéspontja • kedvező gazdasági szerkezet • alacsony munkanélküliség • külföldi tőke a gazdasági egységekben • erdőgazdálkodás súlya magas • kedvező demográfiai állapot • relatív fejlett térség • természetvédelmi területek (Szigetköz, Hanság) • hatalmas tranzitforgalom • nagy szálláshelykínálat • sok vendég, magas a külföldiek aránya • a térség városa tagja lett a szövetségnek 	<p style="text-align: center;"><u>Gyengeségek</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Szigetköz problematikája • környezeti szabályozás • rekultiválatlan kavicsbánya területek • rekultiválatlan ipartelepek • szennyezés-érzékeny talaj • településközi utak hiánya • szerény idegenforgalmi vonzerő • belvízveszély • kevés vendégéjszaka • térségi turizmus marketing hiánya • kevés és rendszertelen programajánlat
<p style="text-align: center;"><u>Lehetőségek</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Bécs-Pozsony-Győr eurorégió • hármashatármenti együttműködés • termálvíz • határátkelési funkció erősítése • raktározási funkció erősítése • raktárbázis kialakítása • logisztikai központ kiépítése • szállítmányozás ágazatban súlyának növelése • a Fertőmenti és Dunamenti kerékpárút összekapcsolása • be- és kiáramló utazók pár napos tartózkodássá való lekötése • üdülőterületek kialakítása Szigetközben • üdülési programcsomagok kidolgozása • vendégváró szakemberek képzése különböző szinten és formában • szolgáltatási szektor fejlesztése • különböző nemzetiségek kultúrájának egymás között élése • civil szervezetek erősítése • határon túli munkavégzés • teljes települési infrastruktúra kiépülőben • kamarák gazdaságszervező funkciója • térségfejlesztési iroda működtetése • a térség városában kihasználni az egyetem bázisán elindítható innovációs centrumot 	<p style="text-align: center;"><u>Veszélyek</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • határmentiség - romló közbiztonság • veszélyeztetett ifjúság • munkaerő hiány • óriási tranzitforgalom - bűnözés növekedése - veszélyeztetett réteg a fiatalság • turisztikai programajánlat szegényes • Bős-Nagymaros ügyben elhúzódo állásfoglalás, bírósági per

A térséganalízis eredményeire támaszkodva és a SWOT analízis meghatározását követően a térségre vonatkozó fejlesztési koncepció legfontosabb alapelveit kerültek meghatározásra, majd ennek segítségével a prioritásokat, s azok programjai fogalmazódtak meg a helyi döntéshozók, és a térségfejlesztésben érdekelt minden más szereplők segítségével.

A térségfejlesztési koncepció alapelvei

A koncepció elkészítésének alapja kettős, egyik oldalról az 1996-ban elfogadott Győr-Moson-Sopron Megyei Területfejlesztési Koncepció megszabja a térség fejlesztésének legfontosabb csomópontjait, a megyeifejlesztésben elfoglalt helyét, amely helyi program készítése során követendő. A koncepció készítésének másik oldala a mikrovizsgálatok alapján elkészült térséganalízis, amelynek eredményéből, a szintézisből a konkrét stratégiai irányok és a térségfejlesztéshez szükséges programok megfogalmazása következik.

A legfontosabb igazodási pontok:

- A térség a kvázi fejlett Győr-Moson-Sopron megyén belül is nagyjából az a gazdasági innováció pólusterületéhez tartozik;
- A nyugati határmentiség önmagában hordozza a gazdaság átstrukturálódásának felgyorsulását;
- Közlekedési ellátottsága, s ebből fakadó szerepe egyedülálló az országban;
- A Bécs-Pozsony-Győr formálódó eurorégió része.

Az igazodási pontokból már következik:

- nem elmaradott térség;
- nem depressziós térség;
- nem rurális jegyeket hordozó térség.

Hanem:

- kedvező népességstruktúrájú;
- kedvező humán tőkével rendelkező;
- kedvező gazdasági szerkezetű és aktivitású;
- a munkanélküliség nagyon alacsony;
- a terciarizálódás folyamata a térség falvait is érinti.

Sikerének titka:

szubjektív tényezők:

- innovációra képes lakosság
- a helyi döntéshozók adaptív képessége, széles-látókörűsége
- az önkormányzati döntéshozók együttműködési készsége
- a beáramló tőke fogadóképességének megteremtése

objektív tényező:

- földrajzi fekvés

A térség fejlődése számára szerencsésnek nevezhető tényezők csak akkor válnak valóban hatásossá, akkor erősítik a folyamatokat pozitív irányba, ha tudatos, összehangolt stratégiaépítés folyik. Ez a stratégiaépítés már a 90-es évek elején elkezdődött, részben azzal, amikor a településszövetség gondolata érlelődött, s elindult egy alulról építkezés folyamata, részben azzal, hogy a megye a magyar megyék közül nagyon sokat megelőzve, elsők között kezdte el a megye számára a fejlesztési koncepció előkészítését, majd elkészíttetését. E két irányból elindult folyamat erősítette egymást, s korán elvezetett a tudatos térségfejlesztéshez.

A térségfejlesztés folyamata és fő pillérei

A térségfejlesztés egy folyamat, és soha nincs "elég fejlett" térség. Ha ez a folyamat megtorpan vagy megáll, az magában hordozza a visszalépést. Csak egy út lehetséges, az előremenekülés. Tehát ebben a fejlett, illetve a kvázi-fejlett térségben a fejlődés folyamata csak akkor lesz töretlen, ha stratégiai irányokhoz igazodva akciótervetet valósítanak meg, ha van mihez igazodniuk, ha van mit megvalósítaniuk. Mindehhez alapvetően három alapvető fontosságú elemre van szükség:

A három pillér:

- meghatározott *prioritások* és az abból következő *programok*;
- a térségfejlesztés *szereplői*, akik/amelyek lehetnek személyek, betöltött funkciók és intézmények;
- *források*.

Az eredményes területfejlesztés kistérségi szinten is csak akkor működik, ha mindhárom szegmens jelen van és részt is vesz a folyamatban.

A térséganalízisből következő prioritások és programjai

A prioritások, főbb fejlesztési irányok csak akkor térségspecifikusak, ha a térséganalízis megállapításain alapulnak. De minden hazai kistérség fejlesztési prioritásait két célirányzat alá kell rendelni, a térséganalízis eredményeitől függetlenül. Ez a két célirányzat:

- A humán erőforrások fejlesztése;
- Környezetbarát gazdaságfejlesztés a fenntartható fejlődés elvei alapján.

A Nyugati-Kapu Térségfejlesztési Társulás számára hat prioritás meghatározására került sor (a prioritások sorszáma nem jelenti a fontosságuk sorrendjét). Az egyes prioritások több programot és alprogramot tartalmaznak.

A Nyugati-Kapu Térségfejlesztési Prioritásai:

A. prioritás: Közösség-építés.

B. prioritás: Tercierizálódás folyamatának erősítése, a turizmus fejlesztése.

C. prioritás: A térség K+F tevékenységének összekapcsolása a mezőgazdasági és élelmiszeripari tevékenységgel.

D. prioritás: Tájékp és tájérték, a környezet védelme.

E. prioritás: Az infrastruktúra és közlekedési hálózat fejlesztése.

A. prioritás: a közösségépítés prioritáshoz rendelt programok:

A térségfejlesztés alapvető célja az adott területen élő népesség életminőségének javítása. Külső beavatkozással elérhető a gazdaság egyes ágazatainak fejlesztése, ezzel például a munkanélküliség csökkentése, a helyi jövedelmek emelése. Ha a fejlesztés idegen testként épül be, akkor az idegen testet a "szervezet" könnyen kidobhatja, vagy maga az idegen test választja ezt az utat. Ez csak arra utal, hogy egy külső fejlesztés csak akkor szolgálja a fejlődést, ha az ott élők el tudják fogadni, sőt fontossága a közösség részéről fogalmazódik meg.

A fejlesztési programokat meg kell ismertetni a helyi lakossággal, annak különböző rétegeivel ahhoz, hogy először csak felkeltse a figyelmüket, majd véleményükkel a folyamatokat befolyásolni is tudják. Eredményes programokhoz nem elég a forrás megszerzése, a program elfogadtatása is szükséges, ezért a közösség-építésnek hatása van a jövőkép formálására, amely az egész térséget érinti.

A közösség-építés sokszereplős folyamat, melynek szintjei a következők:

- Lakossági;
- Helyi döntéshozói szint;
- Gazdasági szereplők;
- Helyi katalizátorok (pedagógusok, civil szervezetek aktív tagjai);
- Térségi prominencia.

A folyamat lépései:

1. A térségfejlesztési koncepció megismertetése különböző rétegekkel;
2. A civil szervezetek bevonása a térségfejlesztés folyamatába, a programok ismertetésébe;
3. Image építés;
4. Monitoring rendszer a térségfejlesztési feladatokra;
5. A helyi társadalom építése;
 - 5.1. alprogram: veszélyeztetett (alkohol, drog) rétegek (ifjúság) kezelése;
 - 5.2. alprogram: munkanélküli réteg képzése, átképzése;
 - 5.3. alprogram: ifjúsági programok (pl. sportrendezvények, kulturális rendezvények);
 - 5.4. alprogram: civil szervezetek létrehozása, erősítése (pl. nyugdíjasok egylete, vendégvárók egyesülete, stb.)
6. Az eurorégió építése - euro-mikrorégió építése.

B. prioritás: A terciálizálódás folyamatának erősítése, a turizmus fejlesztése prioritás programjai

A térséganalízis eredményei azt mutatták, hogy a gazdaság szerkezetében túlsúlyban van a terciér szektor aránya, a meglévő vállalkozások többsége ebben a szektort képviseli, a térségben a kereskedelemnek, a vendéglátásnak és az átmenő turizmusnak meghatározó szerepe van. Ezt a funkciót kell tovább erősíteni, mely csak összehangolt programokkal képzelhető el.

1. Komplex turisztikai program készítése.
2. Vendégváró szakemberek képzése.
3. A turisztikai kínálat növelése, a programkínálat lebontása és összehangolása a három mikrotérre vonatkozóan
 - 3.1. Hanság mikrotér szálláskínálat bővítése, a mikrotér bekapcsolása a turizmus áramlatba.
 - 3.2. Korridor települései: a turisták tartózkodási idejének növelése.
 - 3.3. Szigetköz települései: üdülőterületek kialakítása, szolgáltatási szektor bővítése.
4. Szállítványozási és raktározási funkció bővítése.

C. prioritás: A térség K+F tevékenységének összekapcsolása a mezőgazdasági és élelmiszeripari tevékenységgel

Óriási előnye a térségnek a Mosonmagyaróváron működő egyetem. Jelenleg ennek hatása az egész térségben nem érezhető. A rendszerváltás után a mezőgazdasági ágazat válsághelyzete kihatott a mezőgazdasági felsőoktatásra is, megjelentek a túlképzés tünetei, de egyúttal szükség volt a megváltozott piaci és termelési körülményekhez alkalmazkodó szakemberek képzésére, a korábban végzett szakemberek átképzésére. Az agrár-felsőoktatás túlélte a válságos éveket, a képzés iránti igény ma is fennáll. A térség részben az egyetemi oktatók száma miatt, részben a térségben lévő agrár felsőoktatás hatása miatt, és a korábban nagy területeket lefedő tangazdaságok működéséhez szükséges szakember gárda miatt is nagyon gazdag agrár szakemberekben. Ezt a szellemi tőkét kamatoztatni kell, s a térség mezőgazdaságában a szellemi tőkére alapozott minőségi agráriumot kell előtérbe helyezni. A kutatóbázis és a termelők közötti kapcsolatot a lehető legszorosabbra kell szőni. Ki kell választani azokat a profilokat, melyekben ez a kapcsolat kiépíthető, s így egy K+F tevékenységgel átszőtt agrárágazat jelenhet meg a térségben.

1. Az agrárprogram kidolgozása;
2. Együttműködésen alapuló kapcsolatépítési program a helyi mezőgazdasági termelők és az egyetem között;
3. Dán típusú szövetkezetek szervezése;
4. Az agrárkamara és a gazdák közötti kapcsolat mélyítése;
5. A termelés és az értékesítés konfliktusának oldása.

D. prioritás: A tájkép és tájérték, a környezet védelme prioritás programjai

A térség szigetközi településeire és a korridor mikrotérre a *Szigetköz Rehabilitációs és Térségfejlesztési Terve*, a Hanság mikrotérre a *Fertő-Hanság Térség Regionális és Tájrendezési Terve* részletes feltárást végzett a táji értékekre

vonatkozóan és részletesen megfogalmazta a legfontosabb akciókat azok, s a környezet védelmére. Ezek ismeretében fogalmaztuk meg ennek a prioritásnak a programjait.

1. Faluszépitő és egységes kép kialakító program - térségi szintű szervezés;
2. Vízbázis-védelem program;
3. Bányatavak rekultivációs program;
4. Vörösiszap- kezelés és ártalmatlanítás program;
5. Zöldfolyosó program;
6. Krisztina-berek lágyturizmus programja;
7. Az épített környezet védelme program: sváb házak rehabilitációs terv.

E. prioritás: Az infrastruktúra és a közlekedési hálózat fejlesztése

A "D" és az "E" prioritás sok esetben összekapcsolódik, hiszen akár a hulladék elhelyezés, akár a szennyvíz-csatornázási program legalább annyira a környezetvédelemhez is tartozik, mint amennyire a infrastruktúrához sorolható, hiszen ezen infrastruktúra építés szolgálja a környezetvédelmet.

1. A gázprogram befejezése, településenkénti fogyasztói rákötések - településen belüli úthálózat helyreállítása;
2. A szelektív hulladékgyűjtés megszervezése, a lakosság felkészítése;
3. Hulladékudvarok kialakítása;
4. Kerékpáros útvonalak kijelölése, kitáblázása (K4: Dunakiliti-Mosonmagyar-óvár-Krisztina berek);
5. Településközi utak építési programja, ütemezése;
 - 5.1. Várbalog-Mosonszolnok/Irénmajor-Hegyeshalom útszakasz megépítése;
 - 5.2. Jánossomorja-Újrónafő útszakasz megépítése;
 - 5.3. A Jánossomorja-Acsalag útszakasz kiépítése (kapcsolódás Töközhöz).

További lépések a siker felé

A térségfejlesztés folyamata megíúsulhat, ha a prioritások és programjaik nem jutnak túl a megfogalmazáson, a megvalósításukhoz nem gondoskodunk az egyes folyamatokban résztvevő szereplőkről és ha nem vesszük számba a megvalósításhoz szükséges pénzügyi eszközök forrástérképeit. A térségre vonatkozó területfejlesztési koncepció ezeket is tartalmazza. Ennek elkészülte után a területfejlesztés sikerének titka a prioritásokhoz tartozó programok megvalósítása a részletes projektekre történő bontással. Ez lassú folyamat, melynek eredménye csak hosszabb távon mérhető le, s csak akkor lesz eredményes, ha lehetőségekkel mind a lakosság, mind az önkormányzat döntéshozói, mind a gazdasági szervezetek élni tudnak, és élni akarnak. Az eddigi partnerségi viszony, az adaptációra képes helyi szereplők és a térség társadalmának, gazdaságának nyitottsága döntően hozzájárult a térség eddigi sikeréhez, de megtartásához nélkülözhetetlenek a további erőfeszítések, melyekre szépszámmal találunk példákat.

A koncepció elfogadása óta a korábinál is céltudatosabban folyik a térségfejlesztés. A prioritások programjainak megfelelően még ebben az évben elkészül a turizmus és az agrárium fejlesztési programja, a szervezési előkészületek után a közeljövőben alakul meg a Nyugati-Kapu, illetve a szomszédos osztrák és szlovák kistérségek együttműködésén alapuló „mini eurorégió”, mely a nyitottságával, lehetőségeivel az újszerűség és a további siker záloga lehet.

Irodalom

- A térségfejlesztés társadalmi és gazdasági feltételei a Nyugat-Kapu településeiben I.* (1997) Közlemények 54. (Témavezető: Szörényiné Kukorelli Irén) MTA RKK Nyugat-Magyarországi Tudományos Intézet, Győr, 135 o.
- A térségfejlesztés társadalmi és gazdasági feltételei a Nyugat-Kapu településeiben II.* (1997) Közlemények 65. (Témavezető: Szörényiné Kukorelli Irén) MTA RKK Nyugat-Magyarországi Tudományos Intézet, Győr, 45 o.
- G. Fekete É. (1997) A kistérségi tervezés néhány sajátossága. *Tér és Társadalom* 3. sz. 101-106. o.
- Guo, R. (1996) *Border Regional Economics*. Physica Verlag Schpringer Verlag Co. 1996. Heidelberg 185 o.
- Győr-Moson Sopron megye területfejlesztési koncepciója (Témavezető: Rechnitzer János) V. köt. Koncepció. MTA RKK Nyugat-Magyarországi Tudományos Intézet, Győr, 1996
- Kovács Géza (1997) Tapasztalatok és megfontolások a fejlesztési koncepciók továbbfejlesztéséhez *Tér és Társadalom* 3. sz. 107-112. o.
- Szörényiné Kukorelli Irén (1995) A határon átnyúló kapcsolatok Győr-Moson-Sopron megye határmenti településeiben. Enyedi Gy. (szerk.) *Bécs-Pozsony-Győr gazdasági háromszög együttműködési lehetőségei és jövőbeli perspektívái* (kutatási jelentés) MTA RKK Nyugat-Magyarországi Tudományos Intézet Közleményei 9., Győr, 20 o.
- Szörényiné Kukorelli Irén (1996) Határon átnyúló térkapcsolatok a Nyugat-Dunántúlon. Pál Á, Szónokné Ancsin G (szerk.) *Határon innen - határon túl*. JATE Gazdaságföldrajzi Tanszék - Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Gazdaságföldrajzi Tanszék, Szeged, 354-366. o.

SECRETS OF SUCCESS OF THE „NYUGATI-KAPU” REGION: PLANS AND ACTIONS FOR DEVELOPMENT

IRÉN SZÖRÉNYI

The study aimed at reviewing the main factors of the success of the micro-region of “Nyugati-Kapu Regional Development Association”. We focused on human, geographical and environmental conditions of development. Geographical situation determined by the vicinity of the national border and transportation routes of international importance are a major potential for economic development. It must be exploited by the local leaders and entrepreneurs through initiation of international co-operation and extension of economic relations. In this way, favourable geographical conditions must be combined by “human factors to achieve social progress in the region. A concept for regional development that

rests on the analysis of endogenous resources and geographical potential (summarised in the SWOT analysis) shall give a further stimulus for the collaboration and success of mutual programs. The study also presents the priorities and programs that based on the concept and should be realised in the region.

SOLYMÁR: AZ ARANYFALU¹

(Solymár: the „Golden Village”)

VÁRADI MÓNIKA MÁRIA²

A siker csomópontjai

Solymár a Pilisi-medence szép fekvésű, a fővárossal közvetlenül határos, Pesthidegkúttal jószerivel összeépült falva, több mint hétezer lakossal. A község, szomszédaihoz, Nagykovácsihoz, Ürömhöz, Pilisborosjenőhöz, Pilisszentivánhoz, Pilisvörösvárhoz és Hidegkúthoz hasonlóan a 17-18. században népesült be újra, német területekről érkező telepesekkel. A Budai Hegyvidék sváb telepesfalvainak 19-20. századi fejlődését a főváros közelsége számos vonatkozásban meghatározta, alakította. Solymár, akárcsak a térség falvai, bekapcsolódott a főváros és vidéke munkamegosztási rendszerébe, mezőgazdasági és kisebb részben ipari termékeivel (szén, kőpor, öntödei homok) jelent meg a budapesti piacon. A filoxéra pusztítása után az Amerikából importált venyigék mellé mind több gyümölcsfa csemetéjét ültették a solymári parasztemberek³; a gyümölcs váltotta ki a hajdan jól értékesíthető bort. A Buda környéki őszibaracktermő táj egyik legfontosabb településévé vált, ám nem barackjáról, hanem cseresznyéjéről híresült el Solymár. Az aszusodó, nem kukacosodó Politur, hiába vitték mindenfelé a község faiskolájából, tán egész Közép-Európában nem termett meg sehol oly bőven, mint itt, "csak Solymár fantasztikus klímája és a meszes talaj volt jó neki".

Budapest és közvetlen vidéke között már a század első felében kialakult egy másfajta, ha úgy tetszik, "modern" kapcsolat is. Solymáron, részint az öröklési rend birtokprózó gyakorlata, részint a főváros közelsége miatt a két világháború közötti korszakban is jelentős volt már az ipari népesség súlya. 1930-ban az 1.477 kereső 39,7%-a, a 3.625 lakos 41,3%-a élt az iparból⁴, ám a helyi ipar kezdeményei - a téglagyárak, a mészégetés, az öntödei homokszállítás - ellenére az ipari foglalkoztatottak 46,1%-a, az összes solymári kereső 23,4%-a, 346 ember a főváros valamelyik nagyüzemében tudott elhelyezkedni⁵, a kor tudományos szóhasználata szerint "ingavándorló" volt. A jelentős arányú *ingavándorlást* megkönnyítették a község kedvező közlekedési feltételei; a faluközponttól egy kilométerre fekvő vasútállomásról 1895 óta indulnak vonatok Budapest és Esztergom irányába, és már a húszas években is naponta többször fordultak a buszpárok Solymár és Hűvösvölgy között. A szocialista modernizáció éveiben az ingázók aránya természetesen növekedett, a fővárosi agglomeráció településeihez hasonlóan az ingázás a helyi gazdaság és társadalom tipikus, ám Solymár esetében nem egyoldalúan meghatározó folyamatává vált. Abban, hogy a fővárosi munkaerőpiac nem gyűrte maga alá Solymár gazdaságát, igen nagy szerep jutott az 1959-ben alapított Pest megyei Műanyag- Játékáru és Tömegcikkipari Vállalatnak, a PEMŰ-nek, valamint a Pest megyei Vegyi és Divatcikkipari

Vállalat, a PEVDI 6. számú gyáregységének. Solymárt az agglomerációs települések egész sorától megkülönbözteti a relatíve erős helyi ipar; az említett üzemek a hetvenes-nyolcvanas években kb. 1000 helyi lakosnak biztosítottak munkahelyet. A *PEMŰ regionális munkaerőpiaci szerepe* sem elhanyagolható, nem pusztán a szomszédos Pilisszentivánról és Pilisvörösvárról jártak át a gyár üzemibe dolgozni, hanem külön buszokkal hozták a munkásokat távolabbi, Komárom-Esztergom megyei településekről is. A kilencvenes évek fordulóján, mindenekelőtt a piacvesztés következtében, mindkét üzemnek súlyos gazdasági nehézségekkel kellett szembenéznie, amelyekkel, sikeres privatizációjának köszönhetően, a PEMŰ tudott igazán megbirkózni. A PEMŰ RT a település legjelentősebb foglalkoztatója maradt, nyugati-magyar közös vállalataival együtt ma is félezer solymárinak ad munkát. Az a tény, hogy Solymáron jelentős ipar bontakozott ki, a helyi munkaerőpiacon valamelyest ellensúlyozni tudta a főváros elszívó hatását, s így lazított a Budapesttől való egyoldalú, s az agglomeráció számos településére oly jellemző függőségen⁶. A PEMŰ más szempontból is erős hatással volt a községre. Az üzem aktív közreműködése nélkül Solymár nem érte volna el a rendszerváltás idejére azt az infrastrukturális fejlettségi szintet, amely már a nyolcvanas években kiemelte az agglomeráció és Pest megye falvai közül. S ezen túl közvetett szerepe volt számos vállalkozás kibontakozásában is: a PEMŰ-ben töltött évek jónéhány középszintű végzettséggel rendelkező, középvezetői munkakörben dolgozó solymári számára jelentettek olyan inkubációs időt, amelynek során fölhalmozott szakmai, kapcsolati tőkéjükkel sikeres vállalkozást indítottak el a kilencvenes évek első felében.

A településen meglévő ipari háttér, a fővárosi felvevőpiac közelsége, a település infrastrukturális fejlettsége egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy Solymár az agglomerációs települések körében is kimagaslónak számító vállalkozási aktivitást mutasson⁷. A helyi gazdaság erejét és önállóságát meghatározó megyei alapítású üzemek fejlődése kevésbé függött a fővárostól, a kilencvenes évek során számban gyarapodó, tőkében és munkaerőpiaci pozícióban izmosodó vállalkozásokról ez már nem mondható el, hisz a főváros közelsége és a település ill. a térség agglomerációs jellege biztosítja azt a széles és (relatív) jómódú, fizetőképes *fogyasztói kört*, amely alapvető feltétele e vállalkozások megkapaszkodásának, gyarapodásának. Nem csupán s tán nem is elsősorban a solymári közönséget szolgálja ki az Opel, a Ford, a Mercedes *autószalonok* sora, vagy mondjuk a helyi ács kisvállalkozásból kinőtt *Fain építőanyag kereskedés*. Az elmúlt évek egyik látványosan fölfutó vállalkozása, a közel negyven embert foglalkoztató *Királyi Morzsák sütőde* sikerét ugyan részben annak köszönheti, hogy hosszú évek után - 1973-ban, amikor Pilisvörösvárott fölépült a kenyérgyár, az utolsó solymári pék is bezárta sütődéjét⁸ - ismét saját péksége és szaküzlete van a nagyközségnek, az üzletmenet szempontjából nagyobb súllyal bír az a 110 viszonteladó a fővárosban, Pest megye településein, sőt Nógrád megyében, ahol a napi négy-öt tonna kenyér, 20-25 ezer darab péksütemény és kétezer finomsütemény zöme terítésre kerül⁹. Solymáron vagy száz vállalkozó kötődik az építőiparhoz, burkolóktól kezdve ácsokon át építőipari vállalkozókig, az ő piacaik jelentős része is a községen kívül

található, a főváros budai kerületeiben és az agglomerációhoz tartozó településkörben.

Solymár legutóbbi ötven évének legmarkánsabb településformáló folyamata a *fővárosi lakónépesség folyamatos kiáramlása* volt¹⁰. Talán a negyvenes évek második felének kivételével, amikor nagyobb számban érkeztek ide az ostrom alatt lakásukat veszített hajógyári munkások a fővárosból¹¹, meghatározónak a magasan kvalifikált értelmiségiek majd a vállalkozók, tehát jelentős gazdasági és kulturális tőkével rendelkező társadalmi csoportok megtelepedése mondható. A *kvalifikált és/vagy módos rétegek kitelepülése* az agglomeráció preferált kistérségiöiba és településeire (ilyen a Budai Hegység, a Dunakanyar, újabban a Zsámbéki Medence vagy a pesti oldalon Veresegyház és szomszédai) nem Solymárra korlátozódó jelenség, ám a nagyközség abban különbözik az összes többi érintett településtől, hogy a kitelepülés szakadatlan volt az elmúlt évtizedekben, és hogy a magasan kvalifikált népesség kiemelkedő jelenlétét, sűrűségét eredményezte; a megfelelő korú népességben 17% volt 1990-ben a felsőfokú végzettséggel rendelkező nők és férfiak aránya, Solymárt egész Pest megyében Szentendre tudta csupán megelőzni¹². A gazdasági és kulturális tőke intenzív jelenléte a településen együtt jár a jövedelmi mutatók ugyancsak kimagasló értékeivel¹³. Solymár láthatóan sikeres település Magyarország egy sikeresnek mondott régióján, a fővárosi agglomeráción belül, iskolázottsági, vállalkozási, gazdasági, jövedelmi mutatói a budai agglomerációs altérségen belül is kiemelkedő értékekkel rendelkeznek. A siker nyilvánvaló és statisztikai mutatókkal megragadható jelei a *különböző tökefajta* masszív, *folyamatos jelenlétére* utalnak a településen.

A sikernek vannak olyan összetevői, amelyek a statisztikai megközelítés számára nehezen hozzáférhetők. Solymár, ez az agglomerációs település, úgy tűnik, eredményesen kerülte el a főváros közelségéből fakadó veszélyeket, nem lett alvófalú, s *meg tudta őrizni eredeti karakterét, kulturális hagyományainak javát*, úgy, hogy közben a betelepülők igényeit, értékeit is integrálni igyekezett. A legkülönbözőbb *egyesületek és alapítványok* működnek a faluban, az Apáczai Csere János Művelődési Ház minden nap nyújt valamit a betérőknek¹⁴, Solymár kulturális, sport¹⁵- és egyesületi életében több száz ember vesz aktívan részt, az egyes rendezvények ennél természetesen jóval tágabb kört érintenek. A tradíciók, értékek közötti egyensúlyra való törekvés jellemzi Solymárt, pezsgő kulturális és közösségi életének színeiben az alaptónust mégis a *törzsökös sváb társadalom* keverte ki. "Szerencse" is kellett ahhoz, hogy ez így legyen, ha ugyan szerencsének nevezhető, hogy Solymárról "csupán" a németiség felét telepítették ki 1946 szomorú, félelmeikkel átszőtt tavaszán. A tradíciók megőrzésében természetesen nem vesz részt mindenki, aki a sváb származási közösséghez tartozik, s nem is nézi minden solymári lakos jó szemmel a svábok (állítólagos) fölényét a falu életében, ki begyöpösödött, idejétmúlt zártságának, ki arroganciának ítéli magatartásukat. Meggyőződésem azonban, hogy Solymár sikerének alkotóeleme, a közösség értéke, hogy sikerült megőrizni a kulturális tradíciókat, valamelyest átmenteni a nemzetiségi identitás elemeit; ennek csupán egyik látható jele, hogy a hetvenes éveikben járó asszonyoknak úgy negyven százaléka nem öltözött át, az utcán, a nyilvánosság színterein ma is régi viseletüket hordják. Ami a siker látványos részét illeti, Solymár az elmúlt években afféle sváb mintafalu lett, ide

szervezik német, osztrák politikusok, legutóbb a német köztársasági elnök, látogatásait, a község nevét gyakran kapja fel az országos sajtó. Jóval mélyebb és tartósabb siker, hogy értékeivel, hagyományörző tevékenységével a helyi társadalom nemzetiségi tagjai mércét, mintát kínálnak minden solymárinak, igazodni ehhez éppúgy lehet, mint elvetve, valami újat teremteni. Az az egyensúly, melyet én Solymáron érezni vélek, amely persze ingatag és korántsem örök, e folyamatos és termékeny kölcsönhatásból fakadhat.

A falu rajzolatai

Pesthidegkút felől érkezve a Kakukkhegy meredek oldalán kapaszkodó, hivalkodó családi házakat, csupa-üveg villák faltjait pillantja meg először a látogató. A községet délről övező hegyek oldalán nyugat felé, végig a Kerekhegyen, a Zsíroshegyig a házak egyre magasabbra kúsznak az erdőben, e hegyek északi lejtőjéről pazar kilátás nyílik a Pilisi Medencére és a völgyet lezáró hegyekre. A természeti környezet is vonzza azokat, akik a György- vagy Kerekhegyen szereztek maguknak építési és üdülőteltet. Csak a beépítés jellege változik, a Györgyhegyet a sűrű családi házas utcabeépítés jellemzi, itt a természetes növényzet is gyér; a Kerekhegy fokozatosan válik hétvégi telkes területből kertvárosias településrészé; itt nagy, erdei fákkal teli telkek kerültek fölparcellázásra. A dombos falu központja, noha hovatovább városias gépjárműforgalmat bonyolít, megőrizte eredeti karakterét: a Templom tér neve németül is kikerült a táblákra, községi rendelet tiltja a volt paraszt, iparos polgárházak, mint a kultúrházként működő hajdani Schäffer-kocsma eredeti szerkezetének megbontását, stílusának átalakítását. Igaz, az iskola új épülete is itt épült meg, akárcsak a posztmodern jegyeket mutató üzletsor, ám a hatalmas gesztenyefák jótékonyan takarják az elűtő stílusjegyeket. A század derekára fokozatos utcamegnyitások révén kialakult faluban az elmúlt évtizedek során a régi egyszerű vagy újabb tornácós sváb parasztházak helyére, esetleg mellé, többnyire emeletes, jómódról tanúskodó családi házakat emeltek a sváb őslakosok és a betelepített alföldi, felvidéki magyarok leszármazottai. A sűrű belterületi beépítést részint a telekárak magyarázzák, részint a különösképpen a sváb családokban jellemző összetartás, közülük sokan törekedtek arra, hogy a gyerekek a nagy, nyeles telekké alakított udvarokon, ha erre nincsen mód, legalább azonos utcában építkezzenek, maradjanak a közelben. A hatvanas-hetvenes években megindult a faluközpontból való kihúzóadás folyamata is, igaz nem messzire, csak a (hajdani) gyümölcsösökbe, a falu északi részén, a központtól egy kilométerre fekvő vasútállomáshoz vezető út mentén. Ez a családi házas utca átmenet nélkül nekiszalad a lakótelepnek és a PEMŰ épülettömbjének, a lakóházak és az üzem lapos kockaépületeikkel egymással harmonizálnak ugyan, a falu összes többi részétől elütnek, amolyan idegen testként húzódnak a falu északi oldalán. A parkosításnak köszönhetően azonban a mindösszesen 560 lakást számláló telep néhány épületének kopottsága az év nagy részében nemigen látható. Azután, a falu határát jelző tábla és egy-egy ipari telephely után, a Pilisszentivánra vezető út mentén a Zsíros-hegy oldaláig fölvezető Hutweide vegyes képlete következik: kis

bodegák a kerti szerszámoknak, hétvégi nyaralók, családi házak, s üres telkek, gyümölcsös kertek.

Beszélgetésekben, újságban, mint állandó motívum ismétlődik a mondat: "*azt mondják, a község fejlett, a környéken kimagasló infrastruktúrája a telekértékesítéseknek volt köszönhető*".¹⁶ A parcellázások és az infrastruktúra megépülése között nyilvánvalóan létezik összefüggés, ám nem pusztán a fenti mondat értelmében, hogy ti. a községi kasszába úgymond leginkább tengernyi pénz folyt az építési ill. üdülőtelkek értékesítéséből. Nem a község volt ugyanis az egyetlen érintett tulajdonos, s úgy tűnik, ahol a terület a tulajdonában állt, a kisajátítást is a kivitelező bonyolította; ez történt a PEMŰ-lakótelep építésein. Itt olcsó lakáshoz jutottak a vállalat dolgozói, ám csak a lakásoknak egy része épült munkahelyi kölcsön konstrukcióban, s hamarosan a Pest megyei OTP vette át az építkezést, a lakások egy részét a HM dolgozóinak értékesítve. S az ún. PEMŰ-lakótelep mellett a nyolcvanas években a Rozmaring Mgtasz, valamint a Fővárosi 1. számú Építőipari Vállalat kezdett lakásépítésbe. Ekkorra azonban az alapinfrastruktúra kiépült a községnek e részén; a PEMŰ csak az alapközművek biztosításával vághatott bele a lakásépítésbe. Solymár községnek ez azt jelentette, hogy a földgáz, a szennyvíz-csatorna gerincvezetéke a hetvenes-nyolcvanas években megépült; az 1972-ben megalakult Solymári Vízmű Társulat egy év múlva egyszersmind Csatornamű Társulat lett. Ebben az időben elkészült a szennyvíztisztító telep is, melyet később bővíteni és korszerűsíteni kellett. Az új szennyvíztisztító üzem, valamint a csatornarendszert 1995 óta Solymár és Pilisszentiván község közösen működteti. Az elkészült gerincvezetéseket a községi központ felé bővítették tovább, s a lakótelep mellett a község összes üzemét és tanácsi intézményét bekapcsolták az alap infrastrukturális ellátásba, s a vezeték mentén fekvő ingatlanok tulajdonosainak módjuk volt rákapcsolásra.

Solymár kedvelt kirándulóhely volt századunk elején, a bűzös város elöl már akkoriban is kirajzani vágytak a friss erdei levegőre a városiak, egynehány nyári villalakás is megépült a faluban. Az üdülőterületek parcellázásának már a második világháború éveiben nekirugaszkodtak a község földesurának, az 1933-ban elhunyt gróf Karácsonyi Jenőnek örökösei, ám a háború és a földreform elsodorta a parcellázási terveket és a telektulajdonosokat, az erdők az állam kezébe kerültek, s ennek megfelelően az állam, illetve a járási és megyei tanácsi szervek kezdték meg az üdülőtelkek parcellázását és építését. A községi lakosok a hetvenes években kapcsolódtak be ebbe a folyamatba, s részesedtek a község bővülésének anyagi áldásaiból, ekkor ugyanis a Hutweide, a valamikori szőlős- és gyümölcskertek parlaggá sivárult területe került már sorra. Az utolsó nagy parcellázást a Rozmaring Mgtasz hajtotta végre a nyolcvanas évek elején; a község keleti részén fekvő Györgyhegyen megnyitott Ibolya utcával; a községvezetés, azután az újonnan építkező lakók számára suttyomban lehetővé tette, hogy mindazok, akik az utca mellett levezető csatorna közelében laktak, kedvező áron ráköthessenek. Az infrastruktúra és a község külterületeinek növekvő mértékű parcellázása ugyanis abban mutatja a legszorosabb összefüggést, hogy a beköltözők az üdülőterületen is egyértelműen igényt tartanak a telkek ill. lakások összközműves ellátására. Ennek érdekében a község gyors ütemben benépesülő zártkertes és

üdülőterületein a lakók kezdettől társulásokat hoztak létre, s gyakran nem kevés, több tízezer forintos terhet vállalva építettek utakat, vezették be a vizet telkeikre, kötötték rá a gázvezetésekre.

1995-ben a solymári lakások 88,6%-a volt bekapcsolva a közüzemi vízhálózatba, 25,2%-a a közcsatornahálózatba, és 94,1%-a volt vezetékes gázfogyasztó. Ugyanebben az esztendőben 2.305 távbeszélő fővonal élt a településen (ezer lakosra 318 fővonal jutott), a lakásállomány 2.490-re rúgott¹⁷, a közintézményeket és az azóta tartó folyamatos bekötéseket is figyelembe véve helytálló a polgármester által becsült 95%. Ha az 1990-es állapotot tekintjük kiindulópontnak, a vízhálózat kivételével minden területen hátra volt a közműépítés java. A fejlődés ezen a településen is az 1990 és 1994 közötti években volt a leglátványosabb, igaz, az induló állapot és a lakosság együttműködési szándéka, anyagi áldozatvállalása az agglomerációhoz tartozó települések többségénél is kedvezőbb feltételeket teremtett e fejlődéshez. A gáz csak a Hutweide üdülőterület magasabban fekvő részein nem épült ki - Solymár domborzati viszonyai jelentősen megnehezítik és lassítják a közműépítést. A csatorna megépítésére csak másodszori nekifutásra sikerült elnyerni a harminc százaléknyi állami részt; az első ütem a tervek szerint befejeződik 1997 decemberéig, a beruházás nettó összege 268 millió Ft, a második ütem várhatóan 1999 végén, 300 milliós költséggel zárul; a kieső részek, a Hutweide és a Kerekhegy területén további 470 millió Ft forrás lenne szükséges. Az útépítés területén már a tanácsi rendszerben élenjárt Solymár, 1990-ben a belterületi utak 75%-a aszfaltozott volt, a jelentős földmunkákat igénylő beruházások óta csak ott aszfaltoznak, ahol a csatorna is megépült; a lakossági hozzájárulás összege ma már 70 ezer Ft.

A beköltözők jelentős mértékű anyagi áldozatvállalása a lakókörnyezet minőségének kialakításában nyilvánvalóan tükrözi vagyonosságukat, és anyagi helyzetüktől többnyire elválaszthatatlan igényességüket is. Az infrastrukturális ellátottság, a kényelem iránti igény mintha átrendezni látszana az ingatlanpiacon megjelenő keresletet is. Jelenleg leginkább a község keleti és északi oldalán megkezdett utcák iránt nagy az érdeklődés, a friss hegyi levegő, a fákkal teli nagy telek inkább egy-egy fölbukkanó művészlélek igénye. Az ingatlanirodában érdeklődő ügyfelek elsősorban vállalkozók, az általuk keresett lakás "*legyen új, szép és drága*". Egy összközműves telek négyszögöle 25-30 ezer Ft körül kapható, az üdülőterületen, ahol a gáz nincs bevezetve, 12-18 ezer Ft között is elkérnek egy négyszögölért. A solymári árak 25-30%-kal magasabbak, mint a szomszédos településeken: a növekvő népességű és teljes közművekkel rendelkező Pilisszentivánon vagy a Pilisi Medence kistérségi központjában, a várossá avatott Pilisvörösvárott. Aki azonban Solymárra jön tájékozódni, már nem megy tovább; a lakókörnyezet, a község szép fekvése, valamint a jó közlekedési viszonyok Solymár mellett szólnak. Az ingatlanárak a falu központjában sem alacsonyabbak, ott azonban kevés az eladó épület. Solymáron azok kínálják eladásra házukat, többnyire idősek, akik már nem tudják a fönntartás költségeit állni, ám ők is a községben szeretnének egy kisebb házba költözni; kisebb ház azonban itt nemigen akad. A fővárosiak folyamatos érdeklődése, a kedvező ingatlanpiaci viszonyok a lakótelepi lakások árait is kedvezően befolyásolják; rögtön elkel az a lakás, melyet

megvételre kínálnak, még ha meglehetősen elhanyagolt állapotban van is, ötvenezer forintot fizetnek négyzetméteréért, egy felújított lakásban hetvenezret ér egy négyzetméter. A polgármester - maga is lakótelepi lakos - a lakótelepben egy emberöltő múltán robbanó időzített bombát lát, a jelenlegi helyzet azonban nem indokolja borúlátását. Egy-egy szegényebb, a közös költségeket fizetni nem tudó család ma is föl-fölbukkan itt, a többséget, a lakótelepen élők magját mégis értelmiségiek, főmérnökök, vállalkozók alkotják, akikben "*megvan a solymári öntudat*", ami rendszereteket, szorgalmat, igényességet jelent. A lakótelep társadalmi karakterét meghatározó értelmiségi és vállalkozó csoportok, valamint a magas ingatlanárak jelenleg sikerrel állják útját a szegregációnak, a telep slumosodásának. A község állandó szociális támogatásban részesülő szegényei, vagy 100-150 ember, főként az idős betelepültek közül való, akik még a hetvenes-nyolcvanas években építettek itt kis hétvégi házat, úgyelve arra, hogy nyugdíjas éveikre állandó lakhatásra is alkalmas legyen. Idős kisnyugdíjasok a faluban is vannak, de a sváb őslakosság körében "*érezhető a család megtartó hatása, kevés a a sváb család, ahol akár egy egyedülálló öregasszony eljönne ide segélyért*".

A Templom téri ingatlanirodában az elmúlt két évben a forgalom megcsappanását érzékelik; érdeklődő van ugyan elég, ám tíz esetből általában egy-két adásvétel, ha létrejön. Részint a magas és emelkedő ingatlanáraknak tudható be e tény, részint az értékesíthető telkek apadó számának. Nagyobb számban a Hutweide üdülőterületén lennének eladó üres telkek, ám az élénk piaci forgalomnak útját állja a gáz hiánya és a község településfejlesztési elképzelése. Az önkormányzat ugyanis osztja jónéhány solymári polgár aggodalmát, félelmét attól, hogy Solymár "*idomtalan, se falu se város*" település¹⁸ lesz, s elejét kívánja venni a nagyközség további terjeszkedésnek. A jelenlegi belterületi határon már nem kíván változtatni, az üdülőterületet nem kívánja átminősíteni. Ha ugyanis ez megtörténne, akkor a fővárosiak "*iszonyú áradata*" lepné el a falut, és ez hatalmas anyagi terhet jelentő feladatok elé állítaná az önkormányzatot, főként az oktatási és egészségügyi ellátás területén, biztos fedezet nélkül. Föltehetően az őslakos telektulajdonosok azok, akiknek érdekeit e korlátozás sértheti, olyannyira, hogy a polgármester szerint a következő választások egyik sarkalatos kérdése lesz a község belterületi lehatárolásának ügye.

Önkormányzati cselek - polgári erőfeszítések

1991-ben Solymáron 1.961 lakóház és 1.356 üdülőház állt¹⁹, az üdülőházakként nyilvántartott épületek egy részét azonban már akkor is állandóan lakták az ideiglenes be- vagy egyáltalán be nem jelentett lakók. Bármilyen jómódúak is Solymár lakói, s legyen bármilyen irigylésre méltó az itt élők által befizetett személyi jövedelemadó nagysága, az önkormányzati gazdálkodás szabadsága ebben a nagyközségben is korlátozott; a központi támogatás mértékének csökkenésével az intézmények működtetésének önkormányzati részesedése növekedett, ma átlagosan 40%. Alapvető települési, oktatási, kulturális és egészségügyi, emellett fejlesztési feladatainak ellátáshoz saját források után kellett néznie a képviselőtestületnek. Ennek jegyében vezette be még 1994-ben a vállalkozók iparüzési adóját, majd 1995 decemberében a helyi adórendelet

módosításával a vállalkozók kommunális adóját is. A bevétel növelésének másik útjaként, s egyben a település fejlődéséről kialakított községi koncepció szellemében a testület megpróbálkozott az üdülőterületeken élőket is különféle befizetésekre ösztökélni, azon szolgáltatások - téli hóeltakarítás, szemétszállítás, kátyúk rendbetétele, stb. - ellentételezéseként, melyeket az önkormányzat az itt élőknek is nyújt. Az idegenforgalmi adó 1992-es bevezetése - évi 150 Ft négyzetméterenként - nem aratott túlzott sikert és jelentős bevételeket sem eredményezett. A képviselőtestületet azonban nem lehetett szándékától eltántorítani. Megbízásából az önkormányzati hivatal szűrőpróbaszerűen megvizsgált néhány utcát, hogy felmérje, hányan laknak ott "*életvitelszerűen*", majd a "*szükségből* (tehát a növekvő lakosságszámból) *erényl*" kovácsolva, az idegenforgalmi adó eltörlésével egyidejűleg az egész község területén bevezette az építményadót. Az állandó bejelentett solymári lakosok számára azonban 90% kedvezményt nyújt, így igyekezvén a faluban élőket bejelentkezésre bírni, s ezzel az állandó lakosságszám után fizetett normatív állami támogatás és a községben maradó személyi jövedelemadó összegének növekedését elérni.

Úgy tűnik, e törekvést siker koronázza - a hasznos alapterület minden egyes négyzetmétere után 700 Ft fizetendő, ez a solymári házak nagyságát tekintve jelentős összeget jelent - a polgármester szerint az elmúlt két évben négyszáz fővel emelkedett a falu állandó lakosainak létszáma, s meggyőződése, ha minden üdülőterületi lakos bejelentkezne - ha csak hétvégeként jár is ide -, a nagyközség lélekszáma meghaladná a tízezret.

A községi képviselőtestület azonban nem csupán kér, hanem nyújtani is igyekszik valamit, komolyan véve az 1994-es választási kampány során és a beiktatásakor tett ígérését, mely szerint működésében a nyíltság és nyitottság elve vezérli majd. Mindezzel nem valami új dolog jelent meg a solymári községvezetés gyakorlatában. A tanácsrendszer utolsó éveiben, amikor egyesületek és pártok itt is újra kivirágoztak, a tanácselnök-asszony, a felettes állami és pártszervek berzenkedése dacára, az újonnan alakult társadalmi szervezetek előtt nyitottá tette a tanácstestület, sőt, a végrehajtó bizottság munkáját, az anyagokat megküldte és véleményezési jogot biztosított számukra. 1990 és 1994 között elvileg semmi nem változott, ám az akkori polgármester és a képviselők között mindinkább kiéleződő konfliktus nem kedvezett a nyílt légkör virulásának. Az 1994. decemberi választások után a testület újra felvette a kapcsolatot a község szervezeteivel, a komoly bázist nélkülöző pártokkal, az egyházakkal, egyesületekkel; megbízottaik az üléseken és a bizottsági munkában egyaránt részt vesznek (vehetnek). A nyíltság jegyében az éves költségvetések végső elfogadása előtt az elképzeléseket lakossági fórumon tárják a solymári polgárok elé, és működésének második éve óta a testület kéthetente fogadóórát tart, hogy az üléseken meg nem jelenő solymáriak ügyes-bajos dolgaikkal fölkereshessék választott képviselőiket. Más kérdés, hogy a polgárok érdeklődése meg-megcsappan, erről tanúskodnak a polgármester vagy egy-egy képviselőtársa helyi sajtóban alkalmanként megjelenő elmarasztaló szavai.

A nagyközség társadalmi szervezeteinek, katolikus és református egyházának, egyesületeinek bevonásával a képviselőtestület az *érdekegyensúly megteremtésére* törekszik döntéseinek előkészítésében, és ugyanezen egyensúlyra, no meg a növekvő számú lakossággal való hatékony kapcsolattartásra való törekvésként

értékelhető a különböző településrészek egyesületeinek bevonása a képviselőtestület munkájába. Jelenleg három ilyen egyesület működik a nagyközségben - Györgyhegyen, Kerekhegyen és Hutweidén - nem előzmények nélkül, hisz mindhárom részen társultak ill. folyamatosan társulnak a lakók valamely közmű bevezetésére ill. közös feladat megoldására. Működésük intenzitása és jellege persze eltérő, s attól is függ, mekkora az érintettek köre; a négy, igaz meglehetősen hosszú utcából álló Györgyhegyen az egyesület vezetőjének és tagjainak utcabálok szervezésére is futja energiából és kedvből, a Kerekhegyen lakó közel 900 ingatlanulajdonos autóbusz-fordulót épített és az önkormányzattal közösen elérte, hogy egy vállalkozó buszjáratot üzemeltessen a területen, a Hutweide Társaságnak azonban nem sikerült elérnie, hogy mind a 650 tulajdonos befizesse az útépítéshez kért tízezer forintos hozzájárulást²⁰. Bármit is tudjanak azonban ezen egyesületek szervezettségben, kohézióban, eredményességben fölmutatni, létük önmagában eredmény, vagy mondjuk így: siker, hisz hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a különböző településrészek megfogalmazzák és a nyilvánosság előtt megjelenítsék a nagyközség más részeitől, hol különböző, hol azokéval egyező bújukat-bajukat, érdekeiket, hogy kialakítsák és fölmutassák saját identitásukat. Áldozatvállalással, szerveződésükkel e településrészek lakói egyúttal kifejezik azt a tényt, hogy, legyenek akár friss betelepültek, akár hétvégi pihenőkből fokozatosan állandó lakókká avanszált fővárosiak, akár nyugdíjasként hosszú évek után kis házakba visszatérő "régi" solymáriak, önmagukat Solymár polgárainak tekintik, és azt az igényt is, hogy az őslakos, törzsökös solymáriak őket ekként elfogadják.

A "faluban", amely a helyi szóhasználatban lényegében a sváb ófalut jelenti, nem alakult külön településrészi egyesület, s erre nincs is szükség, hisz eltérő karaktere nem csupán építészeti stílusjegyekben nyilvánul meg, hanem az itt élők összetartozásában, még nyelvhasználatban, nemzetiségben asszimilálódott egyéneinek habitusában és származástudatában is tetten érhető sajátosságokban, és abban az erőfeszítésben, hogy tradícióit megőrizze és továbbadja. A lakótelepen élők ugyancsak nem szerveződtek településrészi közösséggé; az itt élőket nem fűzi egybe a származási közösség tudata, a hetvenes években a munka- és az akkoriban kedvező lakhatási lehetőségek csábították ide a PEMŰ szakembereit, egy évtizeddel később a kellemes lakókörnyezet és az üdülőövezetnél kedvezőbb árak a fővárosba ingázó, vagy valamely helyi intézményben dolgozó értelmiséget, s a falunak ebben a részében az alapvető infrastrukturális szolgáltatásokért sem kell összefogni.

A képviselőtestület és a nagyközség különféle érdekcsoportjainak együttműködése nem föltétlenül halad egyenes, zökkenők nélküli utakon, erre a vállalkozók szolgáltatják a legkézenfekvőbb példát. Solymáron a helyi vállalkozói elit már a kilencvenes évek elején megszerveződött, a Privát Profit helyi klubjának megalakulása azonban csupán a kiválasztottak exkluzív körének jelentett inkább baráti társaságot mintsem érdekvédelmi szervezetet; a falu központjában megnyitott söröző csak klubtagok számára állt nyitva, a klubprogramok hatása sem gyűrűzött szét a helyi vállalkozói körben, nem szólva a helyi társadalom más csoportjairól. 1994-ben hat vállalkozó Solymári Választási Szövetséget alkotva

indult a helyhatósági választásokon, egyikük sem solymári születésű, valamennyien az elmúlt évtizedekben vagy éppen években költöztek ide; ők azután az 1995-ben megalakuló Vállalkozók Egyesületének alapító tagjai közé tartoztak. A Szövetségből egy jelölt jutott a testületbe, a Királyi Morzsák sütőde tulajdonosa, sikeres és adakozó kedvű²¹ vállalkozó. A 14 fős testületben mindazonáltal kilenc vállalkozó ül, a legváltozatosabb foglalkozásokban; kereskedő, magántervező, vállalkozó orvos egyaránt megtalálható közöttük, négy képviselő éppen a választás évében vágott bele önálló tevékenységbe. A képviselőtestületben a vállalkozói kör alkotja a meghatározó csoportot, és ez kifejezi ugyan a vállalkozók helyi gazdaságban és társadalomban elfoglalt pozícióját, erejét, ám, szerencsére nem vezetett a testületen belül egyoldalú preferenciákhoz, a vállalkozói képviselői kör dominanciájához. A vállalkozóként tevékenykedők képviselői minőségükben kénytelenek voltak szembesülni azzal, *"hogya az állam, gondjainak megoldása érdekében "lepasszolja" a finanszírozási hiányok pótlását a községekre"*, és *"tudomásul kell vennünk, hogy egyre inkább a saját lábunkon kell megállni"*, s így ők is elkerülhetetlennek látták a megszavazták a helyi adók kivetését.

Sajátos módon ahhoz, hogy a helyi vállalkozói elit kilépjen az exkluzív elzárkózásból a nyilvánosság terepére és autonóm erővé szerveződjön, szükség volt az őket sújtó adók bevezetésére. Az iparüzési adó bevezetése sokáig, 1994. január 1-től 1995 szeptemberéig visszhangtalan maradt. Ekkor neszelt föl a '95 tavaszán 11 fővel megalakult Solymári Vállalkozók Egyesülete, s írt levelet a képviselőtestületnek. Sokallta ugyanis a nettó árbevétel után befizetendő 8 ezreléket, mondván, hogy ez *"néhány esetben majdnem akkora összeg, mint az éves nyereség"*, továbbá, hogy a testület nem konzultált velük, noha a választási kampány során egészen mást ígért, s hogy *"a helyi vállalkozók mindig is kiveszik a részüket a közösségi célok anyagi megteremtéséből, esetenként, folytatólagosan, vagy alapítványok részeseiként"*. A vállalkozók kérték, hogy a testület nevesítse az általuk befizetett adó *"hova fordításának célját"*, hogy tehát a Vállalkozók Egyesülete úgymond társadalmi ellenőrzést gyakorolhasson a vállalkozók által befizetett adó újraelosztása fölött. Az utóbbi kívánalmat a polgármester és a testület megalapozatlannak és veszélyesnek tartotta, mert ez a fajta ellenőrzés korlátozná a testület gazdálkodási önállóságát. Ugyanakkor, bár a polgármester némiképp feddő hangon szólt a vállalkozók eleddig tanúsított passzivitásáról, hamarosan összeültek a testület és a vállalkozók képviselői, hogy afféle csúcstalálkozó keretén belül egyeztessék érdekeiket. A tárgyalások eredményeként megszületett az önkormányzat és a Vállalkozók Egyesülete közötti együttműködési megállapodás. Az Egyesület delegált tagjai révén aktív szerepet vállalhat az önkormányzati üléseken, valamint a pénzügyi és műszaki bizottságban, a községi beruházások pályázati kiírásait megkapja, a kontárok és a fekete munka elleni küzdelem frontján közösen kép fel az önkormányzattal. A még ma is meglehetősen szűkkörű, a helyi vállalkozói és menedzser elitet tömörítő társaság legfontosabb eredményének azt tartja, hogy az 1995-ös helyi adórendelet bevezetése óta a testület nem emelte a vállalkozókat sújtó terhek mértékét. Ez a rendelet differenciál a tevékenység jellege szerint, termelő tevékenységet folytatók nettó árbevételük 7, kereskedők 9 ezrelékét kötelesek a községi kasszába befizetni, és

meglehetősen nagyvonalúan vonja meg az adókedvezményben részesíthetők körét; munkahelyteremtő, ipari tanulókat foglalkoztató vállalkozó éppúgy kedvezményezett, mint az, aki az önkormányzat által is támogatott alapítványokat szponzorálja, stb. Az önkormányzat mindeközben nem volt rest, hogy az adóhatóság bevonásával kiderítse, hány vállalkozó is dolgozik a településen; 1995 nyarán mindössze 682 bejelentett vállalkozás működött Solymáron, melyek közül 419 nyújtott be adóbevallást, egy év múltán a testület örömmel vette tudomásul az APEH közlését, miszerint a községben 1100 vállalkozó tevékenykedik. A folyamatos hivatali ellenőrzésnek köszönhetően a vállalkozások által befizetett iparüzési és kommunális adó összege évről évre emelkedik; míg 1995-ben 22 millió forint folyt be a községi kasszába, addig 1997-ben már 60-65 millióval számol a polgármester, az 1996-os nagyközségi költségvetés bevételi tételei között a helyi adók tíz százalékot tettek ki²².

Az egyelőre huszonnégy tagot számláló Vállalkozók Egyesülete 1997 őszén látta elérkezettnek az időt arra, hogy kilépjen a község nyilvánossága elé; az együttműködési megállapodás, a testületi és bizottsági munkában való aktív részvétel révén stabilizálódott pozíciója a helyi közéletben, e pozíciót és a vállalkozói kör öntudatát, önbecsülését erősíti a különböző egyesületek, solymári rendezvények anyagi támogatása²³. 1997. szeptemberétől rendszeresen megjelennek majd a Solymári Hírmondó hasábjain, októberben tagtaborzó Nyílt Napot tartanak, és megkezdtek az előkészületeket a következő évi választásra, mindenképpen kívánnak egy jelöltet bejuttatni a képviselőtestületbe. A Vállalkozók Egyesületének önálló érdekcsoportként való föllépése jelzi, hogy a kapitalista viszonyok térhódítása úgy ment végbe a helyi gazdaságban, hogy a gazdasági elit, miközben elfoglalta pozícióit a helyi hatalmi szerkezetben, egyúttal a közélet differenciálódásához, a gazdaság és politika szféráinak (legalább formális) szétválásához is hozzájárult. Egyesületek, községi ünnepek és rendezvények szponzoraként a vállalkozói réteg sikerrel igyekszik presztízst, szimbolikus tőkéjét növelni, amelyet azután politikai és anyagi tőkévé alakíthat át.

PEMŰ: sikertörténet?

A solymári ipar lényegében a falu határán túl nem lépő szolgáltató kisipart jelentette, "*leginkább egymásnak dolgoztak*"; bizonyára nem tekinthető véletlennek, hogy 1951 nyarán, amikor a megszorító intézkedések végképp ellehetetlenítették a kisiparosok működését, a kisipari szövetkezet tizennyolc alapító tagja közül tizenegy volt a suszterek ill. cipőfelsőrészkesztők, hat a férfi és női szabók száma, csupán egy lakatos csatlakozott hozzájuk. A solymári KTSZ, melynek taglétszáma és tevékenységi köre fokozatosan bővült, 1955-ben közgyűlési döntés nyomán kettévált; a Vegyes Ktsz többszöri átalakuláson átesve, kiválások során keresztül, ám a kilencvenes évekig folyamatosan tevékenykedett, a Solymári Műanyag- Játékáru és Tömegcikkipari Ktsz, amely a faluközpontban és a babagyártáshoz fölhasznált gyűlékony cellulóz miatt a falun kívüli telepen - a majdani PEMŰ telephelyén - működött, értékesítési nehézségek, veszteséges gazdálkodás miatt négy év múlva fölszámolásra került²⁴. Az 1959-ben

megalapított PEMŰ ugyan nem tekinthető a ktsz jogutódjának, a megyei Tanács új vállalata mégis a kisszövetkezeti vagyonnal és annak régi dolgozóival, 195 emberrel kezdte meg működését. Ez a körülmény, a *"ktsz-es múlt"* s az, hogy a PEMŰ megyei tanácsi alapítású cég volt, amely fölött a minisztérium csak szakmai felügyelettel rendelkezett, a vállalat magára utaltságát eredményezte; ebben az üzemben nagyon sok mindent, épületet, gépet s később szociális létesítményeket, az óvodát, rendelőintézetet az itt dolgozóknak kellett, többnyire társadalmi munkában létrehozniuk. A vállalat törzstagjai valóban úgy érezhették, maguk teremtették meg a gyárat; *"az idősebbek gyakran emlegetik a bizonyos peműs szívet, volt valami plusz, ami az embereket a pénzen fölül motiválta"*, mondja az 1993-ban privatizált PEMŰ RT elnök-vezérigazgatója, aki lényegében 1960 óta dolgozik a vállalatnál, hisz vegyészeti főiskolai és egyetemi tanulmányait a PEMŰ társadalmi ösztöndíjasaként végezte el. A PEMŰ mindig is támogatta dolgozói szakmai továbbfejlődését, képzett szakembereket csábított Solymárra; a cég jelenlegi menedzsermentje húsz-harminc éve dolgozik együtt. *"Büszkeséggel vagy anélkül egyértelműen meg lehet állapítani, hogy Solymáron szorgalmas emberek élnek, és ezt nem feltétlenül kapcsolnám össze a svábsággal, itt mindig jó kollektíva volt, hisz az emberek ismerték egymást"*, vélekedik a vezérigazgató. Annyi bizonyos, hogy a PEMŰ Solymár életében játszott meghatározó szerepének egyik fontos mozzanata, hogy maga is hozzájárult a kitelepítés után megfogyatkozott lélekszámú svábság és a betelepített, betelepült emberek közötti merev bizalmatlanság feloldásához.

A PEMŰ mondhatni eminens vállalatnak számított, s bizonyos értelemben számít ma is. A magára utaltság nagyobb mozgásteret is jelentett; a tervgazdaság időszakában ipari műanyagtermékek gyártására specializálódott vállalat alapanyag- és gépimportra szorult, kezdettől nagy volt az igény a nyugati cégekkel való rendszeres kapcsolattartásra. Abban, hogy a legmeghatározóbb üzleti partnereket Nyugat-Németországban találták meg, nem elhanyagolható szerep jutott a PEMŰ sváb származású, németül vagy éppen a dialektust jól beszélő szakembereinek, *"a PEMŰ termelésének egynegyedét exportálja, és a nyugati partnerek jó néven veszik, hogy nincs kommunikációs gond, a gépleírásokat, rajzokat sem kell lefordítani a szakmunkásoknak, mert azok is tudnak beszélni"*. A korán kibontakozott nyugati kapcsolatoknak köszönhetően játszott a PEMŰ úttörő szerepet a közös vállalatok alakításában; 1984-ben itt hívták életre az első termelő típusú vegyesvállalatot az országban, a KEMIPURT, német közreműködőkkel. A nyolcvanas évek folyamán sorra alakuló vegyes tulajdonban lévő vállalkozások a kilencvenes évek által kikényszerített változ(tat)ások idején jelentős mértékben hozzájárultak a cég talponmaradásához, részint, mert a munkaerő racionalizálása során át tudták venni az emberek egy részét, részint, mert stabil piaci kapcsolatokkal rendelkező, kapitalista üzemkként működtek, melyekre nem nehezedett sem az adósság, sem a privatizáció terhe.

A solymári központú PEMŰ az évtizedek folyamán hatalmas, a hetvenes-nyolcvanas években 2700 embert foglalkoztató üzemmé nőtte ki magát; a megyei vezetés ugyanis rendre hozzácsapta termelési, likviditási nehézségekkel küszködő vállalatait. Jelentős telephelyek alakultak ki elsősorban Zsámbékon és Cegléden²⁵,

ahol a központnak meglehetősen sok pénzt és munkát kellett investálnia az eredményes működés érdekében. A zsámbéki üzem kivételével, ahol a privatizáció során a PEMŰ-nek el kellett adnia vagyonszámát a korábban alapított vegyes vállalat nyugati tulajdonosának, a PEMŰ ma is egyben áll, csak éppen, sokadszori átszervezés és a privatizáció után. A PEMŰ RT ma kvázi-holdinként működik, az öt telephely divízióvá szerveződött - önállóan gazdálkodnak, de jogi értelemben véve nem önálló gazdasági személyiségek -, mellettük tevékenykedik a 11 vegyes tulajdonú Kft (Solymáron három), amelyekben a PEMŰ részesedése 10 és 70% között mozog, valamint a teljesen a részvénytársaság tulajdonában lévő export-import leányvállalat.

A rendszerváltás időszaka mindenekelőtt átmeneti piacvesztést jelentett a vállalatnak, a cipőipar válsága visszavetette a cipő-alkatrészek gyártását, a zsámbéki üzem elvesztése egyúttal a műanyag csövek piacának elvesztését is jelentette. Néhány év alatt azonban sikerült a piaci kapcsolatokat átrendezni, a kiesett termékeket újabakkal kompenzálni, a PEMŰ-nek ma az autógyárak, pl. a Suzuki fontos megrendelői, és a piaci egyensúly helyreállításának köszönhetően az árbevétel visszaesése után az idén már számolnak a nyolcvanas évek végi árbevételi szint elérésével. Nehezítette a vállalat helyzetét az a tény, hogy 1987 és 1990 között kétmilliárdos világbanki hitellel jelentős géppark-modernizálást hajtottak végre a PEMŰ-ben, melynek hosszú távú jótékony hatására egyelőre árnyékot vet a hitel törlesztésének feladata. Mindeközben, 1993-ban kiírták a PEMŰ privatizációs pályázatát, amelyen nyolcan indultak, s melyet a PEMŰ (akkor) Kft és az MRP közös pályázata nyert el. Ma a PEMŰ vagyónak 65%-a van az MRP, a dolgozók kezében, 6%-on osztoznak az érintett önkormányzatok, 29% az RT tulajdona. A tulajdonból való részesedés mértékének meghatározásakor elsősorban a nettó kereseteket veszik figyelembe, de a PEMŰ-ben eltöltött évek száma módosíthatja azt, s egy elkülönített részt arra tartanak fenn, hogy a beinduljon a belső részvényforgalom. Egyelőre senki nem vásárolt részvényeket. Abban, hogy a gyár menedzsmentje az MRP-konstrukcióban pályázott a privatizációra, az üzem első emberének meggyőződése nagy súllyal nyomott a latban.

Az elnök-vezérigazgató solymári sváb kocsmáros-családban született, az apát kuláknak minősítették, minden tulajdonukat elveszítették. *"A munka mindenképp fölötte áll, mindent megelőz"* és *"a kicsi, apró dolgoknak is örülni kell"*; ezt hozta hazulról tanításként, és a tanulmányai során kulák-gyerekként szerzett tapasztalatot, *"tudtuk, hogy a jók között is legjobbnak kell lenni"*. 1990-ben a vállalati tanács kérte föl arra, hogy adja be pályázatát a vezérigazgatói posztra, melyet tizenegy induló közül nyolcvan százalékos meghaladó szavazati aránnyal nyert el. Az amerikai vállalati példa tanulmányozása mellett ez a magas támogatottság is arra indította, hogy a munkavállalói részvényprogram mellett tegye le a voksát; *"erkölcsi kötelességemnek tartottam, hogy a gyár azoké legyen, akik itt dolgoznak, hogy ebben a kérdésben nem lehetek önző, hisz a privatizáció során minden lehetőség megvolt arra, hogy a menedzsment visszaéljen a helyzetével, és bíztam abban is, hisz nagyon sok kollégával együtt nőttem fel, hogy a tulajdonlásból fakadó kötelezettségeket is átveszik majd."* A privatizáció

sikereként értékeli azt a tényt, hogy a PEMŰ magyar cég maradt, az is akar maradni, és azt, hogy minden szakértő hangsúlyozza, a PEMŰ azon kevés MRP-s cégek közé tartozik, ahol a menedzsment korrektül viselkedik, nem saját tulajdoni részének növelésére törekszik. Ám minden dicséret csak addig érvényes, amíg a vállalat eredményesen működik. S ha itt összehasonlításokat kell tenni, akkor bizony a közös vállalatoknál a betegállományban eltöltött napok aránya 4, a PEMŰ-ben viszont 10%, holott "a saját tulajdonából" megy el²⁶, a vegyes vállalkozásokban jobban félnek az emberek, hogy elveszítik munkájukat. Igaz, jobban is keresnek, de a PEMŰ dolgozói még vagy egyhavi fizetést megkapnak a megmaradt szociális, jóléti ellátáson (egészségügy, üdülés, sport stb.) keresztül. Be kell hát látni, hogy ez a konstrukció "nem igazán kapitalista, nem igazán piacszerű - de vállalni kellett".

A tulajdonlásból fakadó jogok s főként köteleességek tudatosítása azért is nehézségekbe ütközik, mert 2002-ig a gyár tulajdonosai évente százmilliót költenek arra, hogy a gyárat megvegyék az államtól. Az MRP szervezet a megkapott E-hitelt törleszti még öt évig, s addig évente a törlesztés függvényében kerül a már fölszabadult rész fölosztásra a tulajdonosok között, ez a tulajdon így még csak elvi tulajdon. Ám addig is, amíg a tulajdon valódi tulajdon lesz, a menedzsment, "és ebben is úttörők vagyunk", a Magyar Részvétel Alapítvány közreműködésével és az amerikai fejlesztési intézet támogatásával megindította a MÁS (az MRP Átalakítása a Sikerért) programot, amelynek középpontjában a tulajdonosok képzése áll, a folyamatos kommunikáció, annak tudatosítása, hogy mit jelent a tulajdon, hogy a tulajdonos alapvető érdeke mindenekelőtt az, hogy a vállalat sikeres legyen, mert siker, gazdasági eredményesség nélkül a tulajdon is értelmét és értékét veszti.

Kétségtelen, hogy számos bizonytalanság és probléma merül fel az MRP konstrukcióval összefüggésben, s nem csupán rövid távon, amikor a hiteltörlesztés és a tulajdon kiváltása kimerítik a vállalat kapacitásait, s a tulajdonos dolgozók a közös sikerre való ösztönzést vagy épp annak hiányát a béreken keresztül érzik csak. A program sikerét a piaczgazdasági környezet is veszélyezteti, és nem tudni, az esetleges cserék a gyár vezetésében milyen mértékben hangolják majd át a jövőben a menedzsment tulajdonhoz való viszonyát. Mindezek bizonytalansági tényezők, amelyek odabiggyeszti a kérdőjelet a sikertörténet végére. Ennek ellenére siker az üzem fennmaradása, az a tény, hogy drámai mértékű, szervezett leépítésre egyedül Zsámbékon kényszerült a menedzsment, és siker a dolgozók tulajdonhoz juttatása; 240 solymári dolgozó egyben MRP-tag is. Siker végül az is, hogy a község életével oly sok szálon összefonódott legnagyobb solymári vállalat átalakítása úgy zajlott le, hogy nem rendítette meg a helyi gazdaság és társadalom alapjait, a feladat, amelyen a menedzsmentnek úrrá kellett lennie, egy üzem problémája maradt, nem lett egy egész település válsága.

"A hagyományok nélkül elszürkülünk"

A helyi gazdaság differenciáltsága és ereje, úgy vélem, Solymár sikerének egyik forrása. A gazdaság szférájában eltűnnek azok a különbségek, amelyek határait az azonos származás, közös tradíció, egyező identitás jelöli ki. A község életének más szféráiban, mindenekelőtt a hagyományos és önszerveződő közösségek, a kultúra, az oktatás területén jelentőségük azonban megnő. Már említettem, hogy Solymár kulturális, közösségi életét jelentős mértékben a német kisebbség formálta s formálja ma is. A kulturális hagyomány ebben a faluban lényegében a kisebbségi pozícióban lévő svábok kultúrájának ápolását jelenti, lényegében, de nem kizárólagosan. Solymár közösségi élete elválaszthatatlan attól a gazdag zenei kultúrától, amelynek forrásvidékét a híres solymári sramli-zenekarok és az eleven dalkultúra tájékán kell keresnünk, ám amelynek újjáélesztése a valamilyen úton-módon Solymárra került megszállott zenepedagógusok teljesítménye volt. Egyáltalán, *"Solymárnak nagy szerencséje volt"*, mert olyan embereket vetett ide a történelem szeszélye, illetve olyan emberek választották Solymárt otthonuknak, akik hozzájárultak ahhoz, hogy a kitelepítés után a megfélemlített, sok tekintetben megnémult közösség ismét fölfedezze, és vállalni merje saját értékeit.

1946 tavaszáig Solymár nemzetiségében és vallásában homogén község volt. Ennek nem mond ellent az a tény, hogy a faluban élő német nemzetiségi lakosok körében igen erős volt a magyar nemzettel szembeni lojalitás és az asszimilációs igény, melynek számos jelét is adták. A múlt század végén a német tannyelvű egyházi elemi iskola megszüntetése és magyar községi elemi iskola létrehozása mellett döntött az előjáróság, a harmincas években a falu vezetése és a szülők együttes fellépésének köszönhetően sikerült visszaállítani a magyar tannyelvű, a németet kevés óraszámban tanító, ún. C-iskolatípust a községben, mert úgy látták, gyermekeik jövőjét veszélyeztetné a tiszta német tannyelvű oktatásra való áttérés²⁷. A harmincas években, ha csak 23 taggal is, működött Solymáron a Jakob Bleyer-féle Német Népművelődési Egyesület, az asszimilálódásnak gátat vetni akaró, a nagynémet törekvésekkel nem szimpatizáló, mérsékelt szervezet helyi csoportja²⁸.

E tömörülés eszmei hatása nyilvánvalóan szélesebb körben érezte hatását, hisz vezetője Hufnagel Ferenc volt, aki 1917-től 1946-ig a község plébánosaként működött, ám az 1938-ban megalakult, német támogatást élvező radikális Volksbundnak ebben a faluban nem sikerült gyökeret vernie, 1944 végén a szervezetnek csak 160 tagja volt. Tény, hogy a harmincas évek honi újságjaiban Solymár neve, hol az oktatásügyben megjelent változtatási törekvések, hol a községben fölbukkanó német agitátorok elleni tiltakozással összefüggésben, fölfölbukkant, a magyar sajtó öröme, a német kisebbség sajtójának megbotránkozására.

1941-ben a községben 4.096 lélek élt, közülük 3.397 magyar, 695 német nemzetiségűnek, 1.636 magyar, 2.446 német anyanyelvűnek vallotta magát. *"Ebben a községben, úgy látszik, jelentékeny számú magyar érzésű sváb él"*, írta 1941-ben a Statisztikai Hivatal elnöke egy a Teleki Pál számára készített bizalmas jelentésben²⁹, és igaza volt akkor, amikor úgy látta, hogy azokon a településeken, ahol sem magyar, sem német propaganda nem befolyásolta az embereket, az

"anyanyelve" kérdésre adott válaszukban a valós nyelvhasználati viszonyokról adtak számot, míg "nemzetiségiként" inkább a magyar állam és haza iránti lojalitásukat fejezték ki. Úgy tűnik azonban, hogy a helyzet ennél is kuszább volt; visszaemlékezésekből kitűnik, hogy az 1941-es népszámlálás nemzetiségi, nyelvhasználati kérdéseire adott válaszokat számos tényező befolyásolta, mint mondjuk egy-egy tanult, köztisztviselőként dolgozó rokon³⁰ sűgása, jóval inkább azonban a számlálóbiztos beállítottsága, elkötelezettsége. A kérdező nem föltétlenül vette figyelembe a tényleges viszonyokat, s még mielőtt a kérdezett megszólalt volna, beírta az általa helyesnek vagy a kérdezett szempontjából hasznosnak ítélt választ. Ennek eredménye volt öt esztendővel később, hogy a kitelepítés során egész utcák kiürültek, máshonnan viszont egyetlen embert sem vittek el.

1946. április 18-án és 23-án összesen 1.960 embert telepítettek ki Solymárról. Voltak, akik, ha kellett háromszor is nekiindultak, hogy hazatérjenek, ők azután a faluban rejtőzködve félték a jövőt. Lassan megjöttek az első levelek *"kintről haza"*, az itthon maradtok levelei azonban eleinte nem érkeztek meg a címzettekhez, az ötvenes évek végén azután megindultak a kölcsönös látogatások. Itthon a további kitelepítésektől való félelem sok családot névmagyarosításra készítetett, a falura *"halotti némaság"* telepedett, *"amikor 1941-ben idekerültünk Solymárra, már az állomástól lehetett hallani, ahogy a Templom téri kocsmában énekelnek a férfiak"*, emlékezik az énektanárnő, a kitelepítéssel megszűnt a férfikórus is, csak az egyik zenekar szerveződött újjá, ott két nem sváb ember is játszott már. Marosvásárhelyről három évi burgenlandi tartózkodás után vetődött Solymárra egyikük, hozta magával harmonikáját is. Udvarolgatott a sváb vendéglős lányának, de hiába, hisz jöttmentnek számított, *"aztán, hogy a zenekarban játszottam, megismertek és megszerettek."* Ennek ellenére kisebbfajta botrány kerekedett abból, hogy nővérét éppen egy sváb család orvos fia vette feleségül. A kitelepítettek helyére érkezett mezőkövesdi summáscsaládokkal, felvidéki magyarokkal jó egy évtizedig fagyos és mereven elutasító volt a viszony, a lassan olvadó légkörben nem pusztán vegyes házasságokra került sor, az idő is *"helyrezökkent"* az első tanácsválasztásoknál, ekkor a tanácsstagok fele sváb lett, a kiegyensúlyozott arányok végig megmaradtak. *"Solymárnak szerencséje volt, itt a községi meg a pártvezetés józan volt, nem voltak elvadult kommunisták"*, vélekedik a község volt, sváb családból származó vb-titkára, aki több mint harminc évig, lényegében a rendszerváltásig töltötte be fontos tisztét, miközben tanácselnökök, párttitkárok jöttek-mentek. Fokozatosan, a Hazafias Népfront védőszárnyai alatt föltámadtak a közösségek, a Solymári Férfikórust 1968-ban a vb-titkár, egy sváb származású Kossuth-díjas öntőmunkás, és a HNF titkára, a Felvidékről harmincas években áttelepült katolikus újság szerkesztő iniciálták, az 1970-ben megalakult Helytörténeti Társaságban mellettük Solymáron élő régész, történész tanár is megjelent. A Társaság tudós tagjainak sokat köszönhet a falu: régészeti leleteket, tanulmányokat, a solymári várhegy feltárását, az 1972-ben megnyitott Helytörténeti Múzeumot. Az a tudás, ismeretanyag, melyeket ők fölhalmoztak és közkinccsé tettek, hozzájárult ahhoz, hogy török uralom alatt elpusztásodott és sváb telepésekkel újra benépesített falu 1966-ban 700 éves múltját saját múltjaként ünnepelje. Megszületett Solymár címere is, melyen a solymári történelem

különböző rétegeire utaló jelek kerültek egymás mellé; háttérben a középkori vár, előtérben a magas dombon a királyi solymász, karján a nemes madárral, jobboldalt a sváb telepésekre utaló szőlővessző. (A kilencvenes évtized elején, a községi jelképek rögzítésének idején egy grafikusművész új, a heraldikai elvárásoknak megfelelőbb címert tervezett, ám a solymáriak hevesen ragaszkodtak a megszokott régihez.)

"Az énektanárnő nélkül Solymáron nem virulna ilyen gazdagon a zenei élet". A nyugat-dunántúli polgári származású asszony férjével, egy volt katonatiszttal 1941-ben érkezett Solymárra. Az ötvenes és hatvanas években, egészen a községi zeneiskolai tagozat megalakulásáig, egy kolléganőjével együtt magán zeneiskolát tartott fenn, az általános iskolában megkezdte a kórusmunkát, zenét szerető generációk sorát nevelte föl a faluban. A törekeny, mélyen vallásos asszonyt az őslakosok bizalmukba és szeretetükbe fogadták, mikor férje az ötvenes években börtönbe került, a templomi perselyben megcímzett borítékban pénzt, tanítványok szüleitől és névtelen segítőktől élelmet, ruhát kapott. Akkor is járt a solymári templomba, amikor kollégái, az erősen baloldali elkötelezettségű igazgatónőtől félve, Máriaremetére mentek vasárnaponként, és az általa vezetett felnőtt kórusoktól nem várták el, hogy mozgalmi dalokat énekeljenek, a Férfikar legfeljebb a Marseillaise-t adta elő Kodály földolgozásában. 1971-ben a művelődési ház zeneakadémiát végzett akkori igazgatónöje hívta föl figyelmét egy idősebb asszonyokból álló társaságra, akik, valamelyikük névnapját ünnepeelve, a cukrászdában énekelgettek. Ezek az asszonyok gyermekkoruk óta ismerték egymást, a téveszben, temetéseken együtt énekeltek, rengeteg régi dalt ismertek. Az énektanárnő ezekkel a kottát nem ismerő asszonyokkal szervezte meg a híres Solymári Hagyományörző Asszonykórust, nem ment könnyen, mert az asszonyok a rádióban hallott német dalfeldolgozásokat tartották "szép énekeknek", azokért rajongtak, s visszalépésnek tartották saját népdalaik éneklését. Ezek a népdalok azután, 27 évi közös munka és gyűjtés után megjelentek 1995-ben. Solymár jelenleg működő négy felnőtt kórusa közül, jellegéből fakadóan, csak az Asszonykórus áll kizárólag sváb származásúakból, minden más énekkarban vegyes összetételű a tagság, és döntően klasszikus a repertoár. Különösen a legrégebben alakult Férfikar tagjává válni jelentett egyben utat a betelepültek számára az őslakosok közösségéhez, ez az a társaság, amely kialakította saját társas szokásait, hagyományait, rendszeresen megvendégelik Pünkösöd hétfő délutánján Solymár zeneszerető lakosait.

Solymár iskolájában a nyolcvanas években volt már emelt óraszámú nemzetiségi oktatás, 1991-ben vágta bele a kéttannyelvű képzésbe, az óvodai nevelésben is helyet kapott a német nyelv. Solymáron lényegében minden gyerek kiskorától tanulja a német nyelvet, legyenek ősei svábok vagy "stockmagyarok", a kéttannyelvű oktatás keretén belül kötelező néptánc-foglalkozásokon pedig főként sváb táncokat tanulnak meg a gyermekek. A nemzetiségi hagyományok megjelenése a helyi oktatási struktúrában mindenképp azt jelenti a betelepült többség számára, hogy a gyermekek magas színvonalú nyelvi képzésben részesülnek, ugyanakkor az óvodán, iskolán keresztül közelebb kerülnek egymáshoz "őslakosok" és betelepültek; azokon a községi rendezvényeken, ahol a gyerekek föllépnek, márpedig majd mindig föllépnek, a szülők, nagyszülők is

megjelennek. A sváb tradíciókkal való érintkezés az iskolában, az ifjúsági táncsoportban a befogadás és a beilleszkedés érzését ébresztheti föl az érintettekben; *"öt éve költözött ide az egyik barátom, az ő fia táncol, és rém büszke rá, hogy solymári barátai vannak"*. Az ifjúsági táncsoportot és az iskolai táncoktatást egy már nyugdíjas korban lévő pedagógusnő irányítja, aki ugyancsak a negyvenes években került a községbe, itt egy helybéli kereskedő család tisztviselő fia vette feleségül. A rendkívül energikus asszony vezeti a solymári nyugdíjas klubot is, ahol egyensúlyoznia kell, hisz néha fölfortyannak a felvidékiek, ha társaik svábozni kezdenek, *"de az öregek között a helyiek vannak többségben, a svábok bírják még hangerővel"*. Ők alkotják a katolikus képviselőtestület kétharmadát is, ami persze nem jelenti azt, hogy a német misézés magától értetődő volt vagy lenne a községben. A Heimatverein-Falukör első dolga volt 1991-ben egy német imakönyv kiadása, a vasárnapi tízes misén a hívek németül énekelték a dalokat, németül prédikálni azonban nem volt hajlandó a község akkori plébánosa, erre, havi egy alkalommal, és egyelőre próbaképpen 1997 őszétől vállalkozik a katolikus hívek új, fiatal pásztorra.

"Ebben a községben a hagyományok fontosak, azért is akarják megtartani őket, mert a hagyomány megtartó erő", vélekedik a református egyház presbitere, aki visszaemlékezve hajdani zenész éveire, állítja, *"mikor játszottunk, zsúfolva volt minden, a zene által is közel lehet kerülni az emberekhez."* Sikeres koncertek rendezésével a református egyház is zökkenők nélkül kapcsolódott a helyi tradíciók zenei áramához, és a nyolcvanas években idekerült lelkészcsaládnak köszönhetően, a solymári közösségi élet egyenrangú és megbecsült tagja lett. *"Az maga volt a csoda"*, amit az azóta elhunyt lelkész Solymáron elvégzett. A néhai nagytiszteletű úr feleségével együtt üzletkötőként dolgozott - élete egy szakaszában színész is volt -, amikor ötvenöt évesen nekifogott teológiai tanulmányainak, és hatvan is elmúlt, amikor első, s egyben utolsó szolgálati helyére érkezett. Itt egy düledező, vályogból épült imaház és egy tizenhét templomjártó reformátust talált, halálakor egy adományokból és a hívek Isten dicsőségére végzett, ingyenes munkájából fölépített templomot és egy hétszáz tagot számláló gyülekezetet hagyott utódjára. Presbiterekkel együtt járta végig többször is a családokat, elvárásolta őket hitével, lelkesedésével és szótehetségével, felesége a gyerekek nyelvét ismerte és beszélte; egyre többen jártak hitoktatásra a régebben vagy újabban betelepült református családok gyermekei közül. Túl azon, hogy kovászként tartotta egyben hittestvéreinek közösségét, a tágabb solymári környezethez is sikerrel igazodott, tudta, hogy *"itt nekünk kell alkalmazkodni, itt elvárják, hogy a református lelkész, a presbitérium tagjai részt vegyenek a községi összejöveteleken, és a lelkész úr elment mindenhová, kaptunk is sok támogatást az önkormányzattól"* és a templom építésekor a tanácstól, a nem református lakosságtól is, *"mert a munkának, a szorgalomnak itt nagy becsülete van", és a közösség értékeli a tradíciókhoz, így a hithez való ragaszkodást is.* "A mi községi ünnepeink a templomban kezdődnek és ott végződnek, megpróbáljuk az embereket a templom felé terelni", mondja Solymár polgármestere.

A presbiter azok közé tartozik, akik teljes lojalitással fordulnak az őslakosok közösségei és hagyományápoló tevékenysége felé, részt vesz a falu "szuper"

ünnepein, ő még ahhoz a generációhoz tartozik, amelynek tagjai, legyenek bármilyen származásúak, ismerik és az utcán köszöntik egymást. A növekvő lélekszámú Solymáron élnek olyan polgárok, akik számára szűkös a tradíciók által nyújtott cselekvési keret, akik újabb értékek meggyökereztetéséért lépnek a helyi közélet porondjára, ahogy olyanok is, akik nem elégszenek meg az oktatási intézmények, kulturális egyesületek kínálatával. "A solymáriak egyszerre zártak és nagyon nyitottak", ez a kettősség megtermékenyítő, ennek és az emberek igényességének köszönhető az elmúlt években egy új vegyeskórus alakítása, a magyar gyermek-táncsoport megszervezése a művelődési házban, a kéttannyelvű és nemzetiségi oktatás mellett az angol tagozat beindítása az idén kezdő elsősök között. Solymáron hívták életre a lelkes szülők, egész Kelet-Európában elsőként, a Waldorf óvodát, azóta egy falusi iskolájuk és főiskolájuk működik itt. Jellemző azonban, hogy az alapítók között csak egy sváb származású asszony bukkant föl, s akkor is, ha az oktatási intézmények és a Waldorf szellemisége iránt az alapítás óta eltelt majd egy évtizedben megnőtt az érdeklődés, jellemzően nem a törzssváb sváb társadalom tagjai közül kerülnek ki az új, alternatív értékek legelkötelezettebb szószólói és harcosai. A negyvenvalahány tagot számláló Környezetvédők Egyesületének vezetőségében is meghatározó szerephez jutnak azok az asszonyok, akik az elmúlt években költöztek a községbe, elnöknőjük egy már a háború előtt a községben élő és praktizáló orvos kertészmérnök gyermeke, az aktív tagok javarésze a fővárosban dolgozó értelmiségi. Noha a környezetvédők által képviselt értékek, akárcsak másutt e honban, nehézkesen tudják áttörni a kényelem vagy a közöny korlátait, Solymáron sikereket is számon tarthatnak; eredményesen léptek föl a külterületen fekvő téglagyár légszennyezése ügyében, fórumot szerveztek az M0-ás körgyűrű tervezett útvonaláról, ahol annak szükségtelen és környezeti károkat okozó mivoltára hívták fel a jelenlévők többségét meggyőzve a figyelmet, Diána-Napot, a Föld-Napján az általános iskolában előadásokat tartottak, megkezdték a szelektív hulladékgyűjtést a nagyközség több pontján, stb. Erdőtakarítási és faültetési akcióiban az iskola, több vállalkozó és mindenekelőtt az önkormányzat is részt vesz. Egyik legfontosabb eredményük talán éppen az a tény, hogy a község képviselőtestülete nem afféle habókos zöldeknek, hanem partnernek tekinti őket, s ennek nem csak az általuk szervezett akciókban való részvétel révén adják kifejezését, hanem abban is, hogy a községi környezetvédelmi rendelet kidolgozására meginvitálták az egyesületet. A solymári siker egyik összetevőjének nevezhetném, és mindenképpen értéknek tartom, hogy a község vezetése igyekszik egyensúlyt teremteni a tradíció és az új értékek, az őslakosok és a folyamatosan beköltözők között.

1994-ben az önkormányzati választások előtt vagy húsz ember fogott össze, hogy az "Így ne tovább!" jelszava mögé felsorakozva, pártoktól független választási koalíciót alkosson, kezdeményezői az akkori polgármester vezetési és munkastílusával elégedetlen képviselők ill. választópolgárok voltak. E választási csoporttal - amely a jelenlegi 14 fős testületben, a polgármesterrel bezárólag tíz pozíciót tudott megszerezni - szorosan együttműködtek a német kisebbségi önkormányzat ugyancsak megválasztott tisztségviselői. Kezdetől határozottan az az álláspont alakult ki a csoporton belül, hogy váljék ketté a települési és a

kisebbségi önkormányzat, noha a települési önkormányzati jelöltek zöme a származási közösséghez tartozott, ők, egy kivétellel³¹, nem nemzetiségi színekben öhajtottak indulni. A jelenlegi testület tíz tagja sváb családban született, sokan "sváb testület"-nek is nevezik, ám egyrészt nem mindegyik képviselő tartja fontosnak és firtatandónak a maga és mások származását³², másrészt mindenki tisztában van azzal, hogy a településen, ahol a lakosoknak negyede³³ tartozik származás szerint a német kisebbséghez, "nem lehet túldimenzionálni a testületben a sváb ügyeket". A kisebbségi önkormányzat pedig úgy látja, hogy a testületi üléseken olyan kérdésekben döntenek, amelyek többnyire közömbösek nemzetiségi szempontból. A kisebbségi önkormányzat az oktatás és kultúra területén élhet véleményezési jogával, alapvető feladatának a kisebbségi hagyományok őrzését, megtartását, az identitás megerősítését tartja. Solymár község kulturális életében a kisebbségi önkormányzat pusztán legitim közhatalmi léte, és mégoly korlátozott jogosítványai révén új és nagyobb hangsúlyt ad a sváb tradícióknak; a kisebbségi önkormányzat elnöke talán nemzetiségi egyesületek vezetőinél nagyobb eredménnyel tárgyal, veszekszik plébánossal német miséért, testületi tagokkal a kéttannyelvű oktatás további támogatásáért, mert püspökhöz, ombudsmanhoz fordulhat, vétőjogot gyakorolhat. Minderre még nem került sor, Solymáron a kisebbségi önkormányzat a községvezetés teljes erkölcsi és lehetőség szerint anyagi támogatását élvezzi, ennek azonban alapvető feltétele a testületek illetékességi körének, működési területének elválasztása.

Ünnepek, rítusok egyensúlya

1996 Solymár életében a megemlékezések és új, hagyományt teremtő ünnepek éve volt, s a közösség összetartozását, identitását megerősítő események során meghatározó motívumként, a szervezők, résztvevők, a községvezetés szándékaként húzódott végig az értékek, a lakosság különböző csoportjai közötti egyensúly megteremtésére, megerősítésére való törekvés.

A helyi ünnepek sorában a millicentenárium bírt a legkevesebb jelentőséggel, iskolai és községi megemlékezések, történelmi "ki mit tud"-ok mellett a képviselőtestület ünnepi ülésén elfogadott, és a helyi sajtóban "Hittel és felelősen"³⁴ címmel közreadott nyilatkozat tekinthető érdemleges eseménynek, amely a község életét, ünnepeit és rítusait nem alakítja ugyan, de kétségtelenül szimbolikus gesztusnak tekinthető. Ebben a nyilatkozatban a község nemzetiségi történelme és mivolta nem kerül említésre, a testület tagjai, illetve a szöveg írója - a nyolcvanas évektől a faluban élő és tanító történelemtanár, polgármester-helyettes - pátoszos hangvétellel emlékeznek meg a nemzeti történelemről, jelezve, hogy a "nehéz sorsú nép" szenvedései - tatár és török uralom, "a trianoni tragédia" és a ránktelepedő "nagy vörös keleti birodalom" - egyben a solymári közösség szenvedései is. "Mindezeket túlélte a nemzet: köszönhette ezt az Istennek, kiemelkedő fiai áldozatának, fel-felbukkanó pozitív tulajdonságainak. De hatalmas árat fizettünk; az ősi föld egy része elveszett - a vér felhígult - a lélek kihűlt - a nemzeti karakter eltorzult - Istent elvesztettük!" A nemzet előtt álló feladat nem kevés, egy "életképes és igazságos társadalom" építése, az emberek hitének, optimizmusának, szilárd erkölcsi értékrendjének és a nemzettudatnak, valamint a

határokon túli magyarság pusztulásának megállítása. Mit tehetnek mindezzért a solymáriak? *"Látszólag keveset, de ha a szervezet egy parányi része visszanyeri erejét, az egész test egészségesebbé válhat."* A testület mindenkit megszólít, önmagát, az egyesületeket, pártokat, a pedagógusokat és a családokat, tegyenek meg mindent a közélet iránti közöny megszüntetésére, nyissanak az ifjúság felé, neveljenek testben-lélekben egészséges gyerekeket, ne csak anyagiakat, hanem szeretetet is nyújtsanak gyermekeiknek, alakítsanak ki a következő generációban *"szilárd erkölcsi rendet, hagyománytiszteletet és magyarságtudatot"*. *"Kérjük Isten segítségét községünk felvirágzásához és a magyar nemzet további ezeréves egészséges fejlődéséhez..."*, zárul az ünnepi nyilatkozat.

"Üdvözítőnk anyja Mária/hálatelt szívvel köszönik/pártfogásodat a kitelepítettek és az itthon maradottak,/akik a nehéz években is bíztak /oltalmadban. Hirdesse ez az emlékmű/a megbocsájtást és az egymás iránti/ szeretetünket. Szolgáljon mementoként a jelenkor/ és a jövő nemzedékei számára örök /tanulságnak." 1996 a magyarországi németek kitelepítésére való megemlékezés éve volt Solymáron is. A községben a kétnyelvű felirattal ellátott márvány-bronz emlékmű, a többnapos, kiállítással, koncertekkel egybekötött májusi megemlékezési ünnepség költségeit az egyház, az önkormányzat, a helyi lakosok és főként a kitelepítettek adományaiból fedezték. A Hősök Napján a kegytemplom nyugati falán német nyelvű mise keretében felavatott és megszentelt kitelepítési emlékmű "Solymár csillagát", a Segítő Szűzanyát ábrázolja, akinek köntöse oltalmazóan terül a kitelepítettek szomorú, elcsigázott csoportja köré. Annak idején, mielőtt a vagonokhoz indultak, a templomban utolsó misére gyűltek össze az emberek. Megrendítő egyházi és községi ünnep volt ez, amely azonban nem nélkülözte a politikai jelentést/jelentőséget sem. A sváb szenvedéstörténet felidézésének, a többség és kisebbség kiengesztelődésnek országos sorozatában a solymári megemlékezés különös megvilágítást kapott, előzményei és az ünnepi beszédek okán. A május 25-i ünnepséget megelőző napokban robbant ki a baranyai lehallgatási botrány, a titkosszolgálat lehallgatta volna több kisebbségi vezető telefonjait. A solymári ünnepségre hivatalos volt Nikolits István a titkosszolgálatokat felügyelő tárcanélküli miniszter, egyben Solymár országgyűlési képviselője, Kerner Lőrinc, a Magyarországi Németek Országos Kisebbségi Önkormányzatának elnöke fölvetette, talán nem volna helyes, ha a miniszter részt venne az ünnepségen. A miniszter eljött, sőt, *"emelt fővel"* állt ott, és az egész magyar kormány nevében megkövette azokat az áldozatokat, akiket nemzetiségi hovatartozásuk miatt meghurcoltak. Kerner Lőrinc beszédében az akkortájt napvilágra került 1945-ös kormányulési jegyzőkönyveket idézte, melyekből egyértelműen kiviláglott a magyar kormány felelőssége a németek kitelepítését érintő döntésben; a hallgatóság tapsal honorálta azt distinkciót, mely szerint nem a magyar nép, hanem az akkori magyar kormányzat bűne volt a kitelepítés.

A kitelepítésről való ünnepélyes megemlékezés egy történelmi időszak, éspedig a hallgatás időszakának lezárását jelentette azáltal, hogy az igazságtalan kollektív büntetés során elszenvedett közösségi és egyéni sérelmeket megnevezte³⁵; nagyon kevés volt az a család, ahol erről egyáltalán beszéltek az emberek, még a hazalátogató rokonokkal is csak elvétve került szóba ez a téma, a nyilvános beszédben a rendszerváltásig lényegében tabunak minősültek a háború utáni

események. A kitelepítés a közös szenvedéstörténet megjelenítésével, az emlékművel a solymári svábok identitásának elidegeníthetetlen, legsajátabb részévé vált, s egyúttal a község, Solymár identitásának is része lett. 1997-ben a képviselőtestület a hivatalos községi ünnepek sorába emelte a kitelepítés évfordulóját.

A solymári kegytemplom Segítő Szűz Máriájához kötődik, évszázados egyházi ünnep a solymári búcsú, amely azonban 1996-ban afféle össznépi, az egész falut megmozgató, kulturális, sporteseményekkel, kirakodóvásárral tarkított, kavalkád, és ugyancsak hivatalos községi ünnep lett. A kitelepítési ünnepek szervezésében oroszlánrész jut a kisebbségi önkormányzatnak, egyesületeknek, de a búcsú előkészítésében és lebonyolításában "visszafogottan" vesznek részt, a többnapos eseménysorozatban csupán egy délután a német és meghívott más nemzetiségűeké, a hagyományoké. A szervezőmunka javát a művelődési ház dolgozói vették magukra, fölkeresték azokat a művészeket, festőket, színészeket, operaénekeseket, zenészeket, akik Solymáron élnek, meghívták a solymári kézműveseket és mindenki szívesen jött. A búcsún kiállító művészek némelyike jótékonyági árverésre bocsátotta alkotásait, ezzel támogatva a katolikus egyház Golgota Alapítványát, egy új Kálvária kápolnájának és stációinak megépítését. A kiállítást megnyitó író szavai szerint a község "bevonta az új telepeselek alkotókedvét is a község hagyományai és értékei közé...A jó lokálpatriotizmus és a jó nagyvilágra-nyitottság együttélése ez. Mint ahogy az egyik kiállító művész, aki Szekszárdon született, a Távol-Keletre, Japánba költözött, hogy tágítsa horizontját, majd japán feleségével és gyermekeivel Solymáron találta meg alkotó munkájához a szép tájat és a jóleső környezetet - az ugyancsak kiállító japán művész pedig hazájából először Indiában kereste, majd végül itt Solymáron találta meg szellemi otthonát. Így nő össze szervesen glóbusz és provincia, egymást kiegészítve."³⁶

A kitelepítésről való megemlékezés a történelem tudatosítása és a következő generációknak szóló intés, üzenet, a búcsú a községben élők közös erőfeszítése, igyekezete, hogy az eltérő kulturális tartalmakat egyenrangú értéknek jelenítse meg a nyilvánosság előtt, hogy Solymáron őslakosok, idevetettek, új beköltözők a közös ünneplés és multság révén mind solymárinak és otthon érezzék magukat, hogy valamennyien itt találják meg az Aranyfalut. A bevezetőben említettem már; az, hogy Solymár sikeres településnek tekinthető, a különféle tökefajta folyamatos és intenzív jelenlétében gyökerezik, a relatíve autonóm gazdaság, a lakosság vállalkozó kedve és ereje, képzettségi és jövedelmi szintje mellett, azoktól nem függetlenül, az itt élők igényessége és aktivitása is olyan forrást, ha úgy tetszik, tőkét jelent, amely nélkül ez a falu nem az lenne, ami: sikeres település. "Solymáron valóban szeretik az emberek a lakóhelyüket, és sokat tesznek is érte." Ilyen egyszerű ez.

Jegyzetek

¹ Írásom címét egy, a Solymári Hírmondó 1991. augusztusi számában megjelent cikkből kölcsönöztem. Nem ismerem azt a mesét, amelyre a Solymár nagyközség agglomerálódásának négy évtizede, a főváros agresszív terjeszkedése és a hajdani falu visszavonhatatlan átalakulása fölött borongó szerző hivatkozik, s

- amely egyfajta profán tékozló fiú - történet; a fiú elmegy, hogy megkeresse az Aranyfalu, melyet végül, hosszú bolyongás után otthonában, szülőfalujában talál meg. Víg Ferenc: 'Aranyfalu'. Solymári Hírmondó 1991.8. Szent György hava. április 20.
- ² Tudományos főmunkatárs, MTA RKK Közép – és Észak-magyarországi Tudományos Intézet, Budapest.
- ³ 1895-ben 11840, 1935-ben 53489 gyümölcsfát találtak Solymáron az összeírók. A harmincas évek közepén a Budai Hegyvidék északi részén Solymárt jellemezte a legintenzívebb gyümölcskertészet. A Magyar Korona országainak Mezőgazdasági Statisztikája. 1. rész. A 1895. évi összeírás főbb eredményei községeként. MSK XV. kötet. Magyarország állatállománya, gazdasági gépfelszerelése és gyümölcsfáállománya. 1935. MSK új sorozat 100. kötet.
- ⁴ Forrás: Az 1930. évi Népszámlálás 2. rész. Foglalkozási adatok községek és külterületi lakott helyek szerint, továbbá az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok MSK új sorozat 86. kötet.
- ⁵ Thirring Alajos: Tájékoztató adatok az iparforgalmi keresőnépesség ingavándorlásáról. Magyar Statisztikai Szemle 1935/I. 12-22. o.
- ⁶ Az aktív korú népességben a fővárosba ingázók aránya 49.7% volt 1980-ban, 1990-ben magasabb, 60% volt ugyan, de ez a fővárosból beköltözők növekvő számából fakadt, hisz többségük nem adta föl budapesti munkahelyét. Forrás: Népszámlálás 1980, 1990. Ingázási adatok
- ⁷ 1995-ben az 1000 lakosra jutó vállalkozások vonatkozásában Solymár az élmezőnyben található (167) a Dunakanyar üdülőtelepülései, Leányfalu (173), Visegrád (166) valamint Budaörs (168) Szentendre (165) társaságában. Forrás: Az újonnan lehatárolt budapesti agglomeráció főbb adatai. KSH, 1997.
- ⁸ Seres István: Solymár története és néprajza. Helytörténeti Alapítvány 1993. 206. o.
- ⁹ Solymári Hírmondó 1995. június.
- ¹⁰ A község lakosság száma 1960: 3615, 1970: 4014, 1980: 5275, 1990: 6209, 1995: 7240. Forrás: Népszámlálási adatok, Pest megyei Statisztikai Évkönyv.
- ¹¹ Seres István id. mű. 88. o.
- ¹² Népszámlálási 1990. Pest megye térségeiről, azon belül az agglomerációról két ízben is készült térségi szintű elemzés az MTA RKK Budapesti Osztályán, s e kutatások eredményeit természetesen alapinformációként kezeltem. Kistérségek Pest megyében 1993, Gazdasági és társadalmi folyamatok Pest megyében, 1995.
- ¹³ 1994-ben az egy adózóra jutó jövedelem nagysága Solymáron 474.067 Ft, magasabb a statisztikai agglomerációs városok (403.199 Ft) és községek (345.710 Ft) átlagánál éppúgy, mint a Piliscsaba-Szentendre statisztikai térségre (375.603 Ft) jellemző átlagos jövedelem nagyságnál (Solymár ezen statisztikai térséghez került besorolásra). Forrás: Bihari Zsuzsanna által összeállított és kezelt Pest megyei adatbázis. MTA RKK Budapesti Osztály
- ¹⁴ A teljesség igénye nélkül: Helytörténeti Társaság, Heimatsverein-Falukör, Waldorf egyesület, Környezetvédők Egyesülete, településrészi egyesületek, Caritas, Templom tér Alapítvány, Helytörténeti Alapítvány, Golgota Alapítvány, Szabad Waldorf Alapítvány, Solymár Közbiztonságáért Alapítvány, Solymár Sportjáért Alapítvány, Környezetvédelmi Alapítvány, Corvinus Alapítvány, Református Egyházi Alapítvány. A faluban jelenleg négy kórus és két táncsoport működik az iskolán kívül, német és angol nyelvű színjátszó stúdió, nyugdíjas klub a művelődési házban.
- ¹⁵ A solymári sportélet a PEMŰ-n belül bontakozott ki, kézilabdacsapata NB I-es szintre jutott el. Ma is a PEMŰ RT a községi sportélet legfőbb szponzorálója, a sportalapítvány elnöke az RT elnök-vezérigazgatója. A gyár sportcsarnoka pedig egyben a községé is, minden települési rendezvény számára színterül szolgál.
- ¹⁶ A községi infrastruktúra kiépülésének Seres István külön, bőségesen adatolt fejezetet szentel idézett munkájában, melyet e bekezdésben is alapvető forrásként kezeltem.
- ¹⁷ Forrás: lásd 7. jegyzet
- ¹⁸ Tamás Enikő: "Mi lesz veled, Solymár?" Solymári Hírmondó 1993. szeptember
- ¹⁹ Seres István id. mű, 143-147. o.
- ²⁰ Solymári Hírmondó, 1995. július
- ²¹ Karácsony táján a pékség szaküzletében ingyen ill. kedvezményes áron juthatnak kenyérhez, péksüteményhez a solymári vásárlók, a vállalkozás születésnapján széleskörű fogadást adott a tulajdonos, aki nem csupán a vállalkozók és az önkormányzat között tölt be közvetítő szerepet, hanem magára vállalta a környezetvédők egyesületének képviselői is.
- ²² Solymár 1996-ban 478.737 ezer forintból gazdálkodott, a helyi adókból befolyó összeg 53.200 ezer Ft volt. 3640 lakos után 91.745 ezer Ft származott a személyi jövedelemadóból, az állami támogatás együttes összege 210.897 ezer Ft volt, az összes bevétel 40%-a. Solymári Hírmondó 1996. április
- ²³ A Solymári Búcsút értékelve a Királyi Morzsák tulajdonosa, egyben a szervező bizottság vezetője, egyesületi tag és önkormányzati képviselő "örömteli eredményről számolt be: a község vállalkozói soha ilyen nagy számban és nagy összegben nem szponzoráltak hasonló rendezvényt". A vállalkozók 3 millió forinttal támogatták a Búcsú eseményeit. Solymári Hírmondó 1997. szeptember.

- ²⁴ Seres István id. mű. 218-222. o.
- ²⁵ 1991-ben a zsámbéki üzemegység 306 embert foglalkoztatott, Cegléden ill. a ceglédi üzemhez kapcsolódó Mikebudán és Nyársapáton 407 ill. 34 és 43 fő dolgozott. Forrás: Ipari telephelyi adatok, 1991. KSH, MTA RKK BO. 1991-ben a zsámbéki üzemegység 306 embert foglalkoztatott, Cegléden ill. a ceglédi üzemhez kapcsolódó Mikebudán és Nyársapáton 407 ill. 34 és 43 fő dolgozott. Forrás: Ipari telephelyi adatok, 1991. KSH, MTA RKK BO.
- ²⁶ Az MRP-törvény szerint a közös vállalatokban, így a PEMŰ vegyes tulajdonú kft-iben dolgozók nem lehetnek az MRP-tagjai.
- ²⁷ Seres István id. mű 75-77. o. Az ún. B-típus bevezetése ellen, a község akkori sváb származású, magyar érzelmű plébánosának kezdeményezésére, tiltakozott a szomszédos Pilisvörösvár képviselőtestülete is, szintén sikerrel.
- ²⁸ Kovács Alajos: A németek helyzete Csonka-Magyarországon a statisztika megvilágításában. Budapest, 1936.
- ²⁹ A kéziratot a jelentést készítő és Solymáron hétvégi házzal bíró Dobrovits Sándor (1939-1945-ig a KSH elnöke) adta át Seres István VB-titkárnak.
- ³⁰ A parasztcsaládokban szokás volt egy fiú kitaníttatása.
- ³¹ Minden eshetőségre fölkészülve a kisebbségi önkormányzati jelöltek mellett a Heimatverein-Falukör elnöknőjét nemzetiségi jelöltként indították a települési képviselőtestületben, hogy ott is legyen, aki képviseli a kisebbség érdekeit. A kezdeti zavar után ez a képviselőnő rendes képviselőként dolgozik a testületben, minden német nemzetiséget érintő ügyben a német kisebbségi önkormányzat a kompetens és legitim képviselő.
- ³² Ugyanakkor jellemző, hogy a választási csoporthoz tartozó egyik jelölt, tanárember, nem vállalta a polgármester-jelöltséget, mert nem sváb. Ő lett a polgármester helyettese.
- ³³ Az 1990-es Népszámlálás adatai szerint a község lakosainak 19,7%-a német nemzetiségű ill. beszél németül.
- ³⁴ Solymári Hírmondó 1996. szeptember
- ³⁵ A művelődési ház emlékező kiadványa az átéltokról készített interjúkat közölte, és az interjúk készítője néhány betelepített felvidéki magyart is megszólaltatott.
- ³⁶ Görgey Gábor író kiállítás-megnyitójának szövege. Solymári Hírmondó 1996. szeptember

Irodalom

Seres István (1993) Solymár története és néprajza. Helytörténeti Alapítvány, Solymár,
Solymári Hírmondó 1989 ősze és 1997 ősze között megjelent számai.
Őszinte szándékkal. Kitelepítés 1946. április 18. és 23. Mit ehrlichem Willen. Vertreibung 18. und 23. April 1946. Apáczai Csere János Művelődési Háza, 1996.

Segítségükért, az általuk nyújtott információkért köszönettel tartozom alább felsorolt beszélgetőtársaimnak:

Behovics Antalné, a Hunyadi Mátyás Általános és Zeneiskola igazgatója,
Bognár Istvánné, Solymár utolsó tanácselnöke, a Solymári Hírmondó szerkesztője, az Apáczai Csere János Művelődési Ház vezetője,
Budavári Mihályné, nyugalmazott főkönyvelő, önkormányzati képviselő, a Heimatverein-Falukör elnöke, a római katolikus egyházközség képviselője,
Enczmann László, polgármester, a Solymári Férfikórus tagja,
Friedrich Istvánné, nyugalmazott pedagógus, a solymári táncművelés elindítója,
Dalos János, műanyagipari vállalkozó, gazdálkodó, az Érdekegyeztető Fórum elnöke,
Kelemen Istvánné, nyugalmazott ének- és zenetanár, a solymári kórusélet újraélesztője, a Solymári Daloskönyv szerzője,
Ligeti Ágnes, a Solymári Környezetvédő Egyesület tagja, az Ezerjófű gyógynövényszaküzlet tulajdonosa,
Lutz Ferenc, számítástechnikus, a SNKÖK tagja,
Marlokné Cservényi Magdolna, általános iskolai tanár, a SNKÖK, a Hagyományörző Asszonykórus tagja,
Miklóssy Barna Béla, nyugalmazott nyomdász, a református egyházközség presbitere,
Novoszádek János, pedagógus, alpolgármester,
Pakó Károlyné, vezető óvónő, a SNKÖK tagja,
Posovszky Márton, építési vállalkozó, a Vállalkozók Egyesületének elnöke,
Posovszky Mártonné, az ingatlaniroda vezetője, a Solymári Nőikar tagja,
Reményi István, nyugalmazott mérnök, a SNKÖK elnöke,
Sarlós Bernát, a PEMŰ RT elnök-vezérigazgatója,

Seres István, 1954 és 1988 között a községi VB-titkára, a Helytörténeti Alapítvány egyik alapító tagja, Solymár monográfiájának szerzője.

SOLYMÁR, THE “GOLDEN VILLAGE”

MÓNIKA VÁRADI

Development of *Solymár*, a prosperous village in the vicinity of Budapest has been determined by its geographical situation since the beginning of the 19th century. Although, the settlement was part of the expanding agglomeration of the Capital, local economic basis such as fruit growing and building material industries emerged as important element of prosperity. This limited economic independence was preserved also in the centrally planned system, as a result of the establishment of new local industries such as clothing and plastic manufacturing. In this way, *Solymár* has always been less dependent on the economy of the metropolis than the rest of the agglomeration belt.

Despite the temporary decline in local industries, re-organisation of the privatised companies and the expansion of new enterprises (particularly, in trading, food industry and construction) strengthened local economic basis. The prosperity rested on local industrial basis, vicinity of a large-scale market furthermore, on the advanced infrastructure system (including gas and sewage).

Urban sprawl also had a significant role in local development. The process commenced with the 1950ies is still going on. The majority of immigrants are wealthy and/or highly qualified people who are important actors of local economy, act as well-to-do consumers and represent local interests in social organisations. One of the key factors of the success of *Solymár* is the integration of immigrants through the conciliation of interests of “natives” and “newcomers”. In this way, traditions and cultural character of the village was preserved. German population had an important part in saving local identity.

Successful policies of the local government were also an important tier for local prosperity. This factor is based on the collaboration of the government, social organisations and local entrepreneurs. Access to information, recognition of mutual interests and permanent co-operation are fundamental for smooth operation of a successful settlement like *Solymár*.

SIKERES VÁLLALATOK - SIKERES TELEPÜLÉS: SZENTGOTTHÁRD

(Prosperous Enterprises in a Flourishing Town: Szentgotthárd)

PALKOVITS ISTVÁN

Régi-új fejlődési perspektívák

A rendszerváltással megindult dinamikus változási folyamatok egyik gócpontja közismerten a nyugati határmentén: e térség, illetve e sávon belül egyes települések váltak az ország térszerkezetében bekövetkezett átrendeződés egyik nyertesévé. Bár a periféria bezártságában megélt évtizedek mély nyomai néhány év alatt el nem tűnhettek, e települések a kilencvenes években újra felértékelődő földrajzi helyzetüknek köszönhetően - differenciált mértékben - újfajta modernizációs impulzusokat kaptak, melyek nyomán közülük néhány alapvetően új fejlődési pályára léphetett. Szentgotthárd, a magyar-osztrák-szlovén hármashatár mentén fekvő, 9015 lakosú kisváros a változások jellege és nagyságrendje okán rendkívül fontos eleme e dinamikus zóna új területi rendszerének, azok karakterisztikussága miatt pedig egyben egyik legszemléletesebb példája annak, hogy mit jelent ma Magyarországon a siker egy települést illetően, annak milyen tipikus hozadékai és árnyoldalai vannak az átmeneti gazdaság körülményei között.

Az utóbbi években Szentgotthárd rohamos fejlődést mutat és kedvező fekvésénél fogva ma már nevezetes tényező a megyében, melynek ipari központjává készül válni. E kijelentés jól summázza a város mai helyzetét és a benne zajló folyamatok irányát, habár egy évszázada vetették papírra (*Borovszky* 1898). A mondat - és születési időpontja - által sugallt párhuzam arra enged következtetni, hogy a mai változások nem teljesen esetlegesek és "szervetlenek", hanem valamifajta mélyen gyökerező, objektív meghatározottságokon alapulnak. A város történetének áttekintése alapján általánosan is feltételezhető, hogy itt egy megszakított fejlődés szerves folytatásáról van szó, egy visszatért lehetőségről, mely a jelek szerint nem marad kihasználatlan.

Ennek fényében, a mai folyamatokra tekintettel érdemes kiemelni a történeti múltból néhány mozzanatot ezek nyilvánvaló párhuzamai vagy máig ható következményei és tanulságai miatt. A ciszterci monostorhoz kötődő jobbágyfalu, majd mezőváros, a XVIII. századtól már jelentős kézműves jellegű település, a XIX sz. közepétől adminisztratív funkciókat (kerület, majd járási székhely) is kap, de ami igazán szembeszökő, az a dualizmus kori fejlődés. Az 1872-ben megnyílt Szombathely-Graz vasútvonal közlekedési kapcsolatot létesített a hazai és a stájer gazdasághoz, a század végén alapított - zömében külföldi tulajdonú - vállalatokkal (dohány-, óra-, selyem-, téglá-, kaszagyár, nyomda stb.) a gyáripar is megerősödik a 200 fős kézműves réteg mellett; nem kevésbé jelentős al- és főgimnáziumának megalapítása sem, s a gazdasági és szellemi prosperitás árnyékában nem véletlen, hogy lakossága egy nemzedéken belül megduplázódik. Ezekben az években a város

kisugárzása messzire hat, 86 település politikai, igazgatási, gazdasági, kulturális központja (KSH VMI 1983).

A virágzás éveinek *Trianonnal* vége szakad: a vonzáskörzet felére csökken, a kézművesek száma a megrendelőkével arányosan ugyancsak megfelelődik és a gyáriparra is kihat a munkaerő "elcsatolása", a fejlődés lelassulása törvényszerű. A II. világháború után a vasfüggöny mellett a lehetőségek még inkább beszűkülnek: ipari üzemek ugyan a foglalkoztatást biztosítják a környék számára is, de intézményhálózata és központi funkciói leépülnek, ha végül az időközben átmenetileg a járási székhely címet is elvesztő (1969) nagyközség bizonyos funkcióit (1971 - részleges középfokú központ) és városi rangját (1983) formálisan vissza is kapja. A városiasodás, a valódi fejlődés azonban az új címek ellenére ez utóbbi időszakban is erőtlenné válik: számos - korábban működött - központi funkciója hiányzik (járásbíróság, szülészeti, stb.). A gazdasági bázis alapját továbbra is a századfordulón alapított - időközben a Rába MVG illetve a Magyar Selyemipari Vállalat leányvállalatává vált - két nagyvállalat, a Selyemgyár és a Kaszagyár jelenti (kilenc kisebb, helyi jelentőségű üzem mellett), a kisiparosok száma a száz évvel korábbinak felét sem teszi ki, népessége pedig csak a 80-as évek végén éri el újra az 1941-es - mai városterületre visszaszámított - lakosság számot.

A rendszerváltás előestéjéhez tehát kedvezőtlen pozícióba érkezett a város. Az azóta történtek fényében joggal merül fel tehát a kérdés, hogy e helyzet mennyiben volt egy "vihar előtti csend", e mögött voltak-e rejtett erők, felhalmozódott készségek, képességek, azaz kódolva volt-e a siker ezen évek jellemzőiben. A választ a statisztikai mutatók - mint az alábbi példák is igazolják - meglehetősen egyöntetűen terelik nemleges irányba (Csapó-Rechnitzer-Palkovits 1997).

A népességszám növekedése a nyolcvanas évek végéig elmaradt a vasi városok átlagától. E mögött nagyjából a - mélyebb problémákra utaló - alacsony élveszületés és magas halálozás miatt tartósan jelentős természetes fogyás állt, amelyet a vándorlási folyamatoknak a - vonzáskörzet falvaiból történő jelentős beköltözésből fakadó - pozitív mutatói némileg ellensúlyoztak.

A népességi jellemzőkbe épült "kódok" talán legmélyebb rétegét, jelen esetben a problémák hosszabb távú felhalmozódásának jeleit a várható élettartam mutatók hordozták és hordozzák ma is: ezek értékei Szentgotthárdon, mind a nők (67,7 év-7,1 év), mind a férfiak (62,0 év-4,9 év) esetében jóval alacsonyabbak a megye városainak átlagánál, s mindegyik város értékénél kisebbek. A humán erőforrások mutatói közül talán a legfontosabb az *iskolázottság*: a szentgotthárdi népesség átlagos iskolai végzettsége minden korosztályban jóval alacsonyabb, mint a városok átlaga, s minél magasabb iskolai végzettséget nézünk, annál kedvezőtlenebb képet fest a település. (Sőt: a határmentiség ellenére még a nyelvtudás terén sem jók a mutatók.)

E helyzetet tovább rontották az *infrastruktúra* komoly *hiányosságai* is (gáz, telefon, csatorna), miként felszíni pozitív jelenségei - mint a magas gazdasági aktivitás vagy a jelentős térségi foglalkoztatási szerep - ellenére a helyi gazdaság struktúrája is rejtett ellentmondásokat, s nem bizonyult belső problémáktól mentesnek a majdan kialakuló új feltételrendszerben. Az önmagában is domináns, és erősen koncentrált helyi ipar lényegében kétszereplős volt, s a térségi vonzással is rendelkezett mindkét nagy foglalkoztató - az együtt valaha 2.600 főt, s a helyi

munkaerő mintegy felét alkalmazott Kaszagyár és Selyemgyár egyaránt - elavult eszközállománnyal, hagyományos technológiákkal és termékszerkezettel működött, zömmel a keleti piacokra termelve.

A rendszerváltással feltárult e struktúra sebezhetősége: mint országszerte sokhelyütt, itt is mindinkább szembe került egymással a "szocialista" és a piacgazdasági racionalitás, mely feszültséget azután már csak fokozott és könyörtelenül felszínre hozott az átmenet nélküli külpiaci liberalizálás. A változásokat Szentgotthárd gazdasága összeomlásként, és nem átmenetként élte meg, a két gyár leépülésével - felszámolásával illetve reorganizációjával - megszűnő munkahelyek nyomán a munkanélküliségi ráta 18,3%-os szintre ugrott, ami önmagában válsághelyzetre utal (Bauer 1996). Bár ennek árnyékában - ahogy országszerte - pozitív, egészséges gazdasági folyamatok is zajlottak, a kétirányú folyamatot e közbülső fázis tüneteinek láttán aligha nevezték volna az érintettek "teremtő rombolásnak".

A vállalkozások számának kezdettől dinamikus - ha nem is átlag feletti - növekedése, mint általános pozitív tendencia mellett azonban a kilábalást illetően néhány specifikus mozzanat játszott a döntő szerepet: a felszámolt Selyemgyár romjain modern gyárat létesített egy tőkeerős olasz textilipari cég, ugyanezen ágazatban további két jelentős befektető is üzemet alapított, de ezek együtt sem érik el - a foglalkoztatás szempontját kivéve - nagyságrendben és jelentőségben az Opel mára már a 700 millió DM-t közelítő beruházási tevékenységét. A vállalkozások gyarapodásán túl sajátosságai és jelentősége miatt itt különös hangsúllyal kell kezelni tehát a vegyesvállalat aktivitását, a külföldi tőke beáramlását, mint a gazdaság dinamizálódásának - valamint a munkanélküliség csökkenésének, az infrastruktúra ugrásszerű fejlődésének és általában a valódi városiasodás megindulásának - legfontosabb forrását. Szentgotthárd esetében egyértelműen ez volt az a tényező, amely a folyamatokat (szerencsés véletlenek közre-játszásával is) felgyorsította.

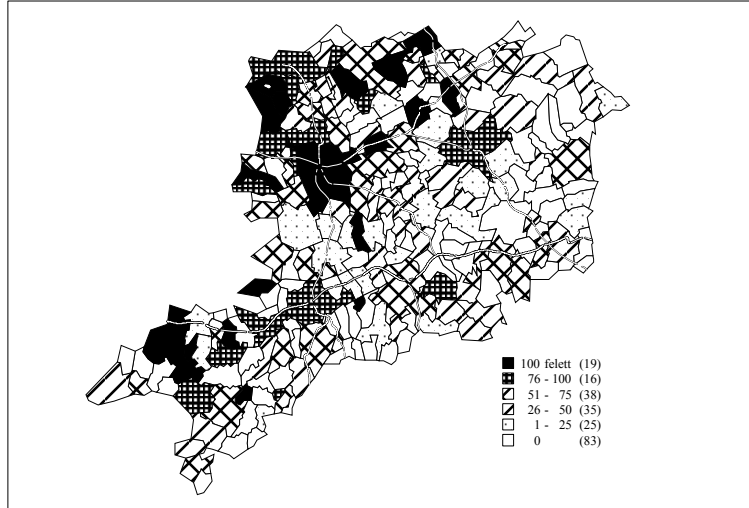
Az 1. ábra lényegében megválaszolja azt a kérdést, hogy mennyire esetleges és pusztán szerencsés véletlen Szentgotthárd külföldi tőkén alapuló fejlődése. A földrajzi helyzet minden bizonnyal szinte önmagában garancia volt a tőkevonásra: a vegyesvállalatok sűrűsödési zónája szinte megrajzolja a határt és a főközlekedési utakat és kiemeli a városokat: a határ és az utak mentén levő területeket és a városokat láthatóan megszállták e vállalkozások. Szentgotthárd a határmentiség-közlekedési lehetőség-városiasság hármasszempont-rendszerében - természetesen egyszersmind az ország által általában kínált vonzó adottságokat is nyújtva - meglehetősen jó pozíciót tudhat(ott) magáénak, ami kiegészülve néhány esetleges pozitív tényezővel, elvezetett a mai gazdasági szereposztáshoz.

Az elmúlt években lezajlott folyamatok áttekintése már bizonyos következtetések levonására is lehetőséget kínál. Bár a lista ma még inkább hipotetikus, mintsem kétséget kizáróan igazolt, ez alapján összeállítható egy kép arra vonatkozóan, hogy a város alapvetően pozitív folyamatai milyen forrásokból táplálóztak, ezeket milyen - egymással persze összefüggő - erők mozdították a vázolt irányba. A fejlődés első, legáltalánosabb, legmélyebben fekvő összetevője, hogy a Trianonnal megszakított fejlődés ma folytatódik, a várossal együtt újjászületik a természetes

kisrégiós szerep, azaz: mai magára találása, gyors fejlődése vélhetően legalább olyan részben múltjából (a száz éve egyszer már tartalommal kitöltött földrajzi-településhálózati-kulturális-gazdasági adottságaiból) ered, mint a folyamatokat kétségkívül jelentősen felgyorsító egyedi gazdasági mozzanatokból.

1. ÁBRA

A vegyesvállalatok 10.000 lakosra jutó száma Vas megye településein, 1995
(Number of Joint Ventures/10.000 Inhabitants in County Vas, 1995)

Forrás: Cégekzlöny

A *második* tényező a *külföldi tőke*, a vegyesvállalatok megjelenése, s a működésükből eredő dominánsan pozitív hatások érvényesülése. *Harmadikként* meg kell említeni a *városmenedzsmentet* az érdekek és lehetőségek felismerésében, a közéleti aktivitásban és lobby-képességben megnyilvánuló, tudományosan nehezen megragadható, de a vállalati interjúkban rendszerint visszajelzett szerepe miatt. *Negyedik* elemként nem elhanyagolhatók a *határmentiség* közvetlen, naponta érvényesülő előnyei. Miután a városhoz tartozik Vas megye legforgalmasabb határátkelőhelye (Rábafüzes), a bevásárlóturizmus, a helyi szolgáltatások iránti addicionális kereslet jelentős, s ez - ha viszonylag szűk körben és a statisztikákban nem is feltétlenül kimutathatóan - komoly helyi jövedelmek forrása. Az *ötödik*, kevésbé spontán és ma még kevésbé érzékelhető hatású, végső jelentőségét illetően nehezen felbecsülhető, de nagyságrendjénél fogva eléggé nem méltatható erő a *Phare CBC program* és annak leendő gyermeke, az - országosan egyedülálló módon fizikailag is - határon átnyúló *Ipari Park*, melynek jövőre vonatkozó katalizáló szerepe rendkívül ígéretes.

A város gazdasági bázisa

Szentgotthárd gazdasága tehát az utóbbi évtizedben a piacgazdasági átállás pozitív és negatív hatásait egyaránt megtapasztalva meglehetősen nagyszabású változásokat élt meg, míg kifermálódtak mai körvonalai. A komoly ipari hagyományokkal rendelkező város előtt a századelei virágzás, vonzáskörzetének Trianonnal összefüggő elvesztése és gazdasági megtorpanása, fejlődésének negyven évi ideológiai indíttatású mesterséges visszafogása, majd gazdasági bázisának rendszerváltást követő összeomlása után az utóbbi években ismét kinyíltak a perspektívák, újra elindulhatott a kivételes adottságai által kijelölt dinamikus fejlődési pályán.

Szembeötlő, hogy miként a századelőn, ma is az *ipar* a helyi gazdaság húzóereje, s napjainkban is döntő szerepet játszanak a folyamatok dinamizálásában a *külföldi érdekeltségű vállalkozások*. Ha ipari központként még nem is jellemezhetjük, *a város mutatói nagy súllyal szerepelnek* Vas megye országos viszonylatban kifejezetten magas gazdasági teljesítménymutatóiban. A megyei GDP-hez való hozzájárulásról kistérségi-települési szintű számítások hiányában nem állnak rendelkezésre kész statisztikai információk, de a nagyságrendekre vonatkozóan - a kompatibilitási problémák ellenére - némi támpontot szolgáltathat annak rögzítése, hogy önmagában az Opel mintegy 20%-kal¹ részesül a megyében előállított hozzáadott értékből. Ehhez hozzáadva a többi iparvállalat és más ágazatok teljesítményeit, nem túlzás azt állítani, hogy Szentgotthárdon állítják elő a megyei hozzáadott érték közel egynegyedét.

Bár e nagyságrendeket elfedi, a város mai gazdaságának jellegéről átfogó képet alkothatunk a gazdasági szereplők számának és összetételének az áttekintésével is. Ami a vállalkozások ágazati megoszlását illeti, az alábbi momentumok ragadhatók meg: az összes vállalkozás számában a szentgotthárdi mutatók lényegében megfelelnek a városokra jellemzőknek, a legnagyobb különbséget *negatív irányban a mezőgazdaság, pozitív irányban pedig a kereskedelem és a szolgáltatások* (előbbi különösen a jogi személyiség nélküli társas, míg utóbbi az egyéni vállalkozásoknak köszönhetően) mutatják. Vállalkozási formánként vizsgálva a jogi személyiségű szervezeteknél az ipar, a jogi személyiség nélküli társaságoknál (és általában a társas vállalkozásoknál) a kereskedelem, az egyéni vállalkozásoknál pedig a szolgáltatások kiemelkedően magas részarányát, elsősorban a mezőgazdaság, a szolgáltatások, illetve ismét a mezőgazdaság rovására az egyes kategóriákban.

A vállalkozás-sűrűséget, a gazdasági aktivitás - egyfajta - mértékét illetően megállapítható: Vas megye viszonylag kedvezőtlen mutatókkal rendelkezik e téren, és Szentgotthárd is *elmarad a magyarországi városok átlagától* az egy lakosra jutó vállalkozások tekintetében, sőt pozíciója a *megyén belül sem erős*, minden város és potenciális város (több egyéb településsel egyetemben) megelőzi a rangsorban. (A dolog hátterében több tényező állhat, mindenekelőtt a gyáripari munkalehetőségek múltbéli és mai bősége kínálkozik magyarázatként.) E jellemző különböző mértékben igaz az egyes vállalkozási formákban: minél nagyobb

vállalatméretről, illetve minél "komolyabb" jogi formát öltő szegmensről van szó, annál jobbak a sűrűségi mutatók, míg az egyéni vállalkozások száma még az országos települési átlagot is alig haladja meg, s a 20 fő alatti (főleg a 11-20 közötti) szervezeteknél is alacsony értékek figyelhetők meg.

1. TÁBLÁZAT

A vállalkozások gazdálkodási forma és ágazat szerint Szentgotthárdon (1995)
(*Number of Enterprises by Activity and Type of Organisation in Szentgotthárd, 1995*)

	<i>Jogi személyiségű vállalkozások</i>	<i>Jogi személyiség nélküli társas vállalkozások</i>	<i>Egyéni vállalkozások</i>	<i>Vállalkozások összesen</i>
<i>Mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat</i>	2	3	6	11
<i>Bányászat, feldolgozóipar, villamosenergia-, gáz, hő- és vízellátás</i>	20	8	47	75
<i>Építőipar</i>	4	4	26	34
<i>Kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikk javítása</i>	18	44	140	202
<i>Szálláshely szolgáltatás, vendéglátás</i>	5	4	27	36
<i>Szállítás, raktározás, posta, távközlés</i>	3	4	16	23
<i>Ingatlanügyek, bérbeadás, gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás</i>	7	12	173	192
<i>Összesen</i>	<i>59</i>	<i>79</i>	<i>435</i>	<i>573</i>

Forrás: KSH T-STAR, 1995

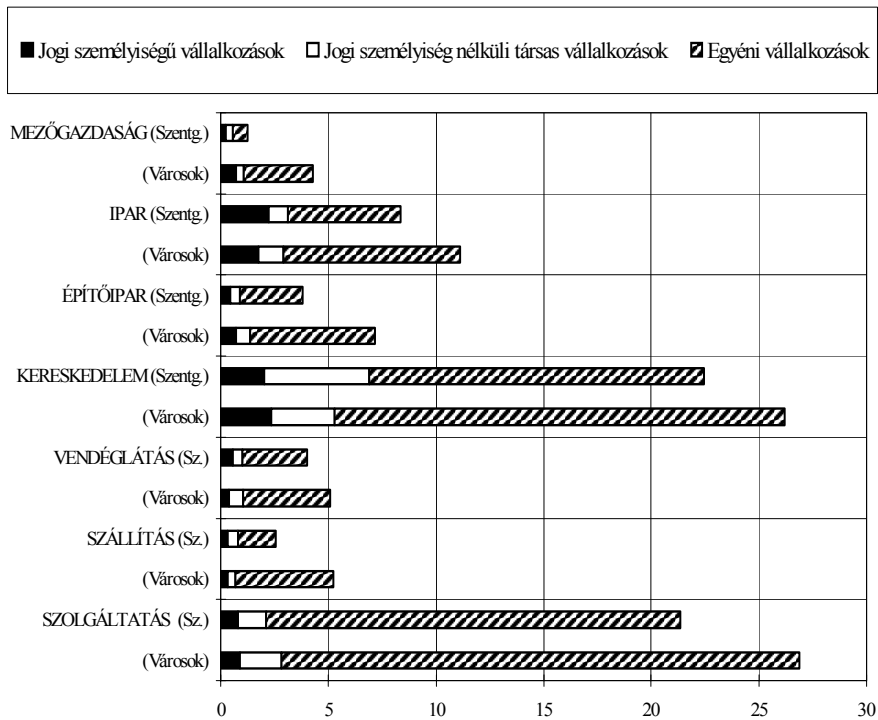
A fenti két szempont, a vállalkozások ágazati szerkezete és relatív gyakorisága együtt vizsgálva még jobban megvilágítja a helyi jellemzőket (2. ábra), s ez egyszerre jó alapot nyújt az egyes ágazatok főbb jellemzőinek kiemelésére is.

A város és környéke természeti *adottságai nem kedvezőek a mezőgazdasági tevékenységhez*, s e tény tükröződik az ágazat vállalkozási aktivitásában is. A vállalkozások lakosságra vetített száma minden egyes kategóriában nemcsak a települések átlagának felétől de a *városi átlagtól is jelentősen elmarad*. Az ágazat legjelentősebb szereplője, a Bábolna Rt - az anyacégbe nemrégiben ismét beolvadt - helyi egysége bár önmagában jelentős súlyt képvisel, az ipari szervezetek nagyságrendjét nem éri el, s a település fejlődési irányára nagy hatással minden bizonnyal nem lesz. Habár a térség ellátásában nem lényegtelen a szerepük, mind e szervezet, mind a térségbeli mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységét, mind pedig a magángazdálkodás terjedését az adottságok által behatároltnak tekinthetjük. A terület magas erdősültségi szintje az erdő- és vadgazdálkodás

számára nyújt lehetőségeket, a mezőgazdaságilag nehezen hasznosítható, korábban elzárt terület pedig viszonylagos érintetlenségével az idegenforgalomnál veendő figyelembe.

2. ÁBRA

A vállalkozások gazdálkodási forma és ágazat szerint Szentgotthárdon (1995)
(Enterprises by Activity and Type of Organisation in Szentgotthárd, 1995)

Forrás: KSH T-STAR 1995.

A gazdaság hagyományosan vezető szektora az *ipar*, mely területen - ha az összes vállalkozást illetően épp csak átlag feletti is a mutató - az e tevékenységre leginkább jellemző *jogi személyiségű társaságok száma kiemelkedően magas, s ehhez járul még nagyságrendjük*. A legnagyobb cégek által képviselt tevékenységek között van a hagyományos *textilipar* (fő képviselői: egy 2 milliárd forintos beruházással létesített 260 fős olasz szövőgyár a Selyemgyár helyén, egy 170 fős, frottír-termékeket előállító osztrák cég és egy 250 fős svájci-osztrák fehérneműüzem, melyek mindegyike lényegében bémunkára alapított, s eddig csak az utóbbinál vált jelentős súlyúvá a hazai piac), az Opel beruházással (a gyárnak a motorgyártás és összeszerelés mellett elindított hengerfejgyártó tevékenységével már mintegy 1.000 főre emelkedett foglalkoztatottjával) és a 280

fős Kaszagyárral dominánssá vált *gépipar*, a *faipar* (egy 100 főre csökkent létszámú bútorüzem) és az - egyébként a városi átlagtól jelentősen elmaradó súlyt képező - *építőipar*. Az ágazat jövőbeli fejlődése szempontjából különösen figyelemre méltó a nemrégiben hivatalosan is felavatott *ipari park*, mely a hozzá kapcsolható állami és európai fejlesztési források segítségével jó perspektívákat nyújt, motorjává és szervezőjévé válhat a helyi iparfejlesztésnek.

A Szentgotthárdi Ipari Park 101 hektáros területén, mely a fizikailag is határon átnyúló Szentgotthárd-Heiligenkreutz Nemzetközi Ipari Innovációs Park magyarországi része, a már működő nagyvállalatok mellett a kis- és középvállalkozások letelepedését ösztönzik. A jelenleg már a harmadik fázisába lépett projekt - különösen az infrastruktúra biztosítása és a humán erőforrások megteremtése terén - erőteljesen épít a Phare CBC programra, s nagyságrendjére jellemző, hogy az öt évesre tervezett folyamat során a tervek szerint mintegy 3 milliárd forint beruházás történik a városban.

Ahogy az ipari fejlődésben döntő szerepet játszott a határ menti fekvés, úgy képeződik le ennek hatása a *kereskedelem* terén. A helyi forgalom - fel nem mért, de feltehetően - nagy hányadát az EU csatlakozás ellenére is jelentős osztrák bevásárlóturizmus teszi ki², mely pótlólagos kereslet *látványosan kimutatható a kereskedelmi üzletek sűrűségében*. Szinte minden területen van némi pozitív eltérés Szentgotthárd javára, a ruházati üzletek száma messze meghaladja a városi szintet, hasonlóan az iparcikk és kultúrcikk üzletekhez, ugyanakkor megjegyzést érdemel, hogy a helyi lakosság kiszolgálására hivatott olyan egységek, mint az általános áruházak vagy a nagy szupermarketek terén jogos elvárások merülhetnek fel. (Külön felvetődő kérdés, hogy a nagy nemzetközi üzletláncok egységeik telephelyválasztásánál milyen szempontok szerint döntenek rendre a szomszédos kisváros, Körmennd mellett Szentgotthárddal szemben.)

Ugyancsak a bevásárlóturizmussal van összefüggésben a *vendéglátóipari egységek* (különösen a melegkonyhás üzletek és cukrászdák) *relatív magas száma*. Összevetve ezt az idegenforgalmi szálláshelyek kínálatával és forgalmával - különös tekintettel a külföldiekre -, ahol is az adottságokhoz képest meglehetősen alacsony értékek tapasztalhatók (a panziók és a fizetővendéglátás mutatóin kívül) megállapítható, hogy a nagyszámú vendég huzamosabb tartózkodásra történő megnyerésében még van előrelépési lehetőség. Ehhez természetesen megfelelő szolgáltatásokra, programokra van szükség, mint azt egy tervezett üdülőközpont nemrégiben felmerült ideája is felismerte.

A *szolgáltatásokat illetően* ugyancsak *nincs átlag feletti aktivitás*, sem a szállítás (kivéve a jogi személyiségű vállalatokat, vagyis a nagy szállítmányozó cégeket), sem a gazdasági jellegű szolgáltatásokat nézve. Ez utóbbi funkciók erőtlensége különösen tekintetbe veendő egyfelől a kistérségi szerepkört megcélzó település szemszögéből, másrészt egy erős szolgáltató szektorral megálmodott ipari park összefüggésében.

A gazdasági szereplők és a városfejlődés

A gazdaság helyzetének és trendjeinek fenti, jobbra adatszerű áttekintése után, a folyamatok mélyebb dimenzióira tekintve - abból a tételből kiindulva, hogy piacgazdasági körülmények között a területi fejlődés alapvetően a gazdasági szereplők magatartásától, döntéseitől függ - feltétlenül indokolt a helyi gazdaság legnagyobb súlyú aktorainak motivációit és elvárásait számbavenni ahhoz, hogy tisztában legyünk a gazdaság önmozgásaival és ezek várható következményeivel. A helyi vállalatvezetőkkel e témakörben kezdeményezett mélyinterjúk egyrészt körvonalaztak egy viszonylag egységes, általánosítható képet a vállalkozások és a város kapcsolatáról, másrészt kitűnik azokból, hogy milyen erők alakították ki a város mai gazdasági arculatát. A beszélgetésekben érintett témák közül az itt elemzett kontextusban különösen az alábbi kérdéskörök bizonyultak relevánsnak és eredményeztek fontos információkat:

- A vállalatok letelepedésének okai, a külföldi tőke bejövételének motivációi
- A város vonzó és negatív jellemzői egy vállalkozás és egy vállalkozó (menedzser) szempontjából
- Elvárások a várossal szemben a vállalat részéről
- A vállalkozás kapcsolata a várossal
- A város mai sikerességének megítélése, a város és a vállalat sikerességének összefüggése.

A vállalati szféra és a város viszonyát első megközelítésben, de annál lényegibb információkat hordozva *a vállalkozások letelepedésének okai*, főleg *a külföldi tőke bejövételének motivációi* jellemzik. A gazdasági szereplőktől származó - interjúk során nyert - információk alátámasztják az *1. ábra* által általánosan sugalltat: Szentgotthárd esetében a külföldi tőke legfőbb telephelyválasztási szempontjai sokkal inkább az *objektív földrajzi adottságokhoz* kötődnek (a határhoz közeli elhelyezkedéshez illetve a jó - közúti és vasúti - megközelíthetőséghez), mintsem a város és polgárai által kifejlesztett/elsajátított és felhalmozott értékek, képességek és készségek kínálta komparatív előnyökhöz. Ehhez (a négy legnagyobb közül) három egység esetében - az általános logisztikai előnyökön túl - hozzájárult még az a szerencsés helyzet is, hogy a határ túloldalán néhány tucat kilométeren belül található az adott vállalatcsoportnak egy másik gyára, amelyek eléggé közel vannak ahhoz, hogy ebből akár a szállítás, akár a menedzsment terén további telephelyi előnyöket, telepítési nyereséget realizálhassanak.

A másik fontos telephelyválasztási szempont a *munkaerő kínálata*: a viszonylag alacsony bérköltség az ország(csoport) választásnál volt döntő, Szentgotthárdon specifikusan, viszont a hagyományos munkahelyek "jó időpontban" történt leépülése nyomán keletkezett *bőség* volt vonzó, sokkal inkább, mint a helyi ipari hagyományok, termelési tapasztalatok. Az egyidejűleg, párhuzamosan megnövekedett munkaerő kereslet és kínálat találkozása szerencsés egybeesésnek mondható, egyben tanulságul is szolgálhat, amennyiben egy pesszimista, de lehetséges forgatókönyvnek számolnia kell a még nem kellően stabil helyzetű

Kaszagyár esetleges felszámolásánál felszabaduló közel háromszáz főnyi munkaerő jellemezte hasonló szituáció lehetőségével.

A harmadik csoportnak, az "egyéb" szempontoknak is számottevő a hozzájárulása az események alakulásához. Ezen belül külön említést érdemel a korábbi üzleti kapcsolatok megléte, de e tényező általában *nem önmagában*, hanem más, véletlen tényezők felmerülése által "aktiválva" nyert jelentőséget. Így az Opel-gyár magyarországi letelepedésének bázisául és az országon belüli telephelyválasztás alapjául a Rába MVG és a GM közti korábbi kapcsolat szolgált, de a két cég vegyesvállalatának legmegfelelőbb telephelyeül a *történetesen* nem sokkal korábban - más célra - Szentgotthárdon épült új üzemcsarnok kínákozott, mely mivel berendezés nélkül állt, alacsony költséggel használatba vehető és bővíthető volt.

A telephelyválasztással nyilván szorosan összefügg az a kérdés, hogy *melyek a város vonzó illetve negatív jellemzői* egy vállalkozás és egy vállalkozó (menedzser) szempontjából, vagyis miért vonzó a település egy vállalkozás számára és mely területeken lehetne fokozni e vonzerőt. Az erre irányuló kérdésre adott válaszoknál - ha végül összekapcsolódik is a két aspektus - célszerű szétválasztani a logika kedvéért a vállalatot és vezetőjét, a magánembert. A határhoz közelség, a jó közlekedési és infrastrukturális feltételek, valamint külföldi szemszögből a bérköltség alacsony szintje feltétlenül vonzó telepítő adottságok egy vállalkozás számára. A másik oldalon viszont a kisvárosi jellegnek vannak bizonyos üzleti hátrányai (beszerzéseknél a szűk kínálat, a lehetséges helyi alvállalkozói kör erősen behatárolt), melyeket azonban egyre inkább elhomályosít a *munkaerőhiány* még akutabb jelentkezése.

A külföldi cégek versenye első körben a régi foglalkoztatók körében okozott - főleg minőségi - munkaerőhiányt, mára viszont már minden szereplőt érintően "beállt" a munkaerőpiac, menedzseri vélekedések szerint a mai munkanélküliek túlnyomó része nem bekapcsolható a versenyszférán belül a foglalkoztatásba. E helyzet eddig konkrét, eltervezett fejlesztéseket önmagában még nem hiúsított meg, de egyre nagyobb erőfeszítéseket igényel a vállalatok számára a felvétel, a fluktuáció pótlása. (A munkaerő szűkösségének nem elhanyagolható tényezője, hogy Szentgotthárd esetében a határok miatt a vonzáskörzet nem egy kör, hanem csak egy körcikk, mely korlát csak az ország - és Szlovénia - EU csatlakozását követően tud oldódni.)

Különösen nehéz a vezetői posztok betöltése, ami a megfelelő helyi kínálat mellett a jelöltek letelepítésének nehézségeivel magyarázható, s itt már a magánemberként megfogalmazódó negatívumok találkoznak a vállalatiakkal. Régi probléma a lakás- és telekhiány, az ingatlanárak spekulációs okokkal magyarázható magas szintje, ami alapvetően behatárolja a betelepülést. Ugyancsak ez ellen hat a rekreációs és kulturális lehetőségek viszonylagos szűkössége, ami az említett réteg esetében komoly szempont a munkahellyel kapcsolatos döntéshozatalban (felmerül ugyan a kisvárosi életmód pozitív összefüggésben is, de a két igény nem feltétlenül ellentétes egymással).

Mindazonáltal - minden bizonnyal a kapcsolatok gyengeségével magyarázható, s ez nem elhanyagolható jelenség - sehol nem fogalmazódtak meg lényegbe vágó

elvárások a várossal, a városvezetéssel szemben, ahol igen, ott a megnevezett kisebb ügyekben (pl. útépités) a pozitív hozzáállásnak gesztus értéke lehet. E tény egyfelől az együttgondolkodás hiányát is takarhatja, az érdekek és tevékenységek elkülönítését, másfelől a megfogalmazott - esetleg ütköző - elvárások hiányában nincs nyomás, esetleg anyagi konzekvenciákkal járó cselekvési kényszer a városon, harmadsorban - pozitív megközelítésben - kiolvasható belőle a város infrastrukturális ellátottságával való elégedettség.

E ponton felmerül egy jelent és jövőt illetően rendkívül fontos kérdés: *a vállalkozás jelenlegi kapcsolata a várossal*. Ha e viszonyrendszer sokrétű, intenzív és kooperatív, az rendkívül gyümölcsöző lehet a településfejlődésben, ennek egysíkú volta ugyanakkor az erőforrások kihasználatlanságát, elpazarlását jelenti, vagyis - másik oldalról közelítve - komoly kihasználatlan fejlődési potenciált. Szentgotthárd esetében egyik véglet sem állítható, de az teljesen egyértelmű, hogy a *foglalkoztatás* jelenti a legfontosabb érintkezési pontot a cégek és a település - és vonzáskörzete - között. Ugyancsak e munkaerőhöz kötődően, az utánpótlás biztosítása érdekében a foglalkoztatók valamilyen módon kapcsolódnak a szakképzéshez is (ez jellemzően a tanműhelyeken és a szakmai gyakorlatokon keresztül történik), de ez inkább a meglévő hagyományos rendszerek kihasználása, semmint ösztönzés a folyamatos, piaci folyamatokat, netán globális trendeket követő modernizálódásra.

A szerencsés kivételt a legnagyobb szereplő jelenti: az oktatást illetően kiemelt szerepet játszik az Opel Kft, amennyiben a szakképzésben már folyik az igényeinek megfelelő szakmáknak a - gyár támogatásával megvalósuló - képzése, s a helyi felsőfokú oktatás terén is megtették - a vállalat formális részvétele nélkül, de jórészt igényeire alapozva - az első lépéseket ezirányban, alapvető jelentőségű fejlődést kezdeményezve ezáltal az oktatás hagyományos rendszereiben (a tervek, illetve a győri Széchenyi Főiskolával kötött megállapodás szerint műszaki jellegű főiskolai diplomát adó távoktatási centrum, majd kihelyezett tagozat jöhet létre a városban).

A másik kézenfekvő és megkerülhetetlen közös ügy a *helyi adó* befizetése, amely nagyságrendje révén országosan is ritka súllyal (a költségvetés húsz százalékával) járul hozzá az önkormányzat fejlesztési elképzeléseinek megvalósításához. E - zömmel természetesen az Opel-től származó - források jelentős része önkormányzati közvetítéssel ugyancsak a helyi életminőség javítását szolgálja, de magának a vállalatnak a kulturális szférában betöltött szerepe is rendkívül fontosnak értékelhető távlatilag: amellet, hogy a dolgozók szabadidős tevékenységét támogatja (sportszer, terembérlet, stb.), létszámánál fogva önmagában egy stabil keresletet jelent - a megvásárolt jegyekkel, bérletekkel - a helyi kulturális rendezvényekre, jó alapot nyújtva e funkciók megerősödéséhez.

A fentiekén túl e kérdéssel összefüggésben ugyancsak fontos kiemelni azokat a területeket, *ahol nincs vagy, csak gyenge kapcsolat* van a két szféra között, ezek hangsúlyozása a helyi gazdaság (és általában a település fejlődési pályája) bizonyos gyenge pontjaira hívja fel a figyelmet.

Mindenekelőtt a helyi gazdasági kapcsolatokat, együttműködésekkel kell kiemelni: ezek meglehetősen gyengék, a vállalatok nem rendelkeznek kapcsolódási

pontokkal a helyi gazdasághoz, a helyi piachoz. Ha a helyi gazdaság kifejezés alatt *helyi tulajdonú, helyi döntésű, helyi kapcsolathálózatba szerveződő* gazdaságot (Enyedi 1996) értünk, akkor Szentgotthárd csak korlátozott értelemben bír ilyennel. Bár az Opel-nek vannak beszállítói (még inkább "kiszervezett" alvállalkozói), ezek súlya csekély, a többi cég esetében pedig elhanyagolható, lényegében szigetként (kevés beszállítóval, csekély helyi kereslettel, a helyi piacokkal minimális kapcsolattal) működnek.

Az önkormányzattal és a nem üzleti szervezetekkel egyébként viszonyukat általában korrektnek értékelő cégek kisebb támogatási, szponzorálási igényektől nem zárkoznak el, de ezeknek inkább csak szimbolikus jelentőségük van.

Egy kisváros fejlődését alapvetően befolyásolhatja az irányító szellemi-gazdasági elit aktivitása, tevékenysége, mely területen Szentgotthárd esetében sajátos a helyzet: a folyamatokat nagymértékben meghatározó gazdasági szervezetek *döntéshozói* vagy ezek hazai képviselői szinte teljeskörűen más településen élnek, semmilyen közéleti, helyi politikai aktivitást nem mutatnak a városban (sem "magánemberként", sem hivatalból cégvezetőként). E helyzet egyrészt azt jelenti, hogy jelentős szellemi és anyagi kapacitások vannak kihasználatlanul, másrészt nemhogy a helyi kötődések, a lokálpatriotizmus pozitív energiái jellemeznék a vállalati döntéseket, hanem jobb esetben a közömbösség, a másik fél érdekeinek figyelmen kívül hagyása, rosszabb esetben azzal ellentétes magatartás is előfordulhat.

A település és a vállalat kapcsolatának további érdekes metszetét képezi a két entitás fejlődésének egymáshoz való viszonya, azaz az összefüggés a város és a vállalat sikere-sikertelensége között. A gazdasági szereplők álláspontja a kérdés egyik aspektusában közös, amennyiben a várost egyöntetűen sikeresnek ítélik meg (helyenként árnyoldalakkal) saját szerepüket is belelátva e fejlődésbe. Hogy mennyiben, milyen szempontból ezt nehezen tudják megfogalmazni, leggyakrabban a nagy gazdasági szervezetek jelentős számát, a külső jeleket, építkezéseket illetve a bevásárlóturizmus forgalmát említik. A pozitív kép, *a fejlődésre történő asszociáció* mindenestre fontos momentum, s ha ez kifele is él vagy megteremthető, annak gazdasági előnyökre lefordítható hozadékai is lehetnek.

A dolog visszafelé - a város sikerének pozitív hatása a vállalati eredményességre - ma még csak csekély mértékben működik: egyes esetekben - természetesen nem a külföldi leányvállalatoknál - ugyan már tudatosan használják a város nevét, mintegy márkanév gyanánt, de a cégek nagyobb része (különösen a piactól elszakítottak, bér munkát végzők) ebben nem érzékel összefüggést. Mindazonáltal a két dolog összekapcsolódásában és tudatos összekapcsolásában komoly perspektívák rejtőzhetnek.

A dinamikus gazdasági folyamatok hatása a település fejlődésére

Szentgotthárd gazdasága az átmenet során lezajlott jelentős átalakulás után egy többé-kevésbé előre meghatározott fejlődési pályára állt, melynek főbb ágazati jellemzői a döntő mértékű ipari túlsúly, a mezőgazdaság - adottságok által

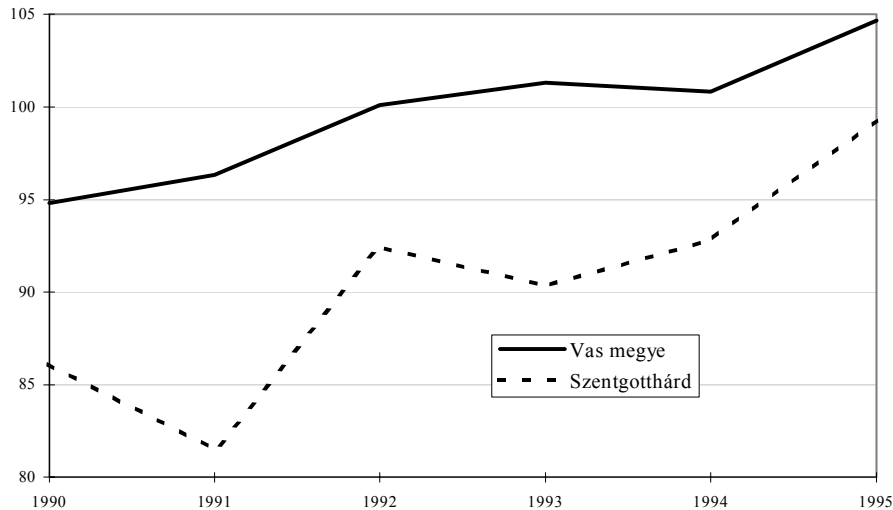
meghatározott - alárendelt szerepe és alacsony fejlődési potenciálja, a kereskedelmi tevékenység bevásárlóturizmusra épülő mennyiségi boom-ja és az idegenforgalmi fejlődés elvi lehetőségének kinyílása, de gyakorlati mozdulatlansága. Bár ez utóbbi két szektor a jövőben dinamikus eleme lehet a város gazdaságának, súlyukat tekintve ma nem ezek állnak a figyelem fókuszában.

Szentgotthárdon az elmúlt években tehát külső tőke által gerjesztett, ipari túlsúllyal jellemezhető fejlődés zajlott le (és várhatóan folytatódik), aminek számos jellegzetes következménye van. A külföldi vállalatok tevékenységéből eredő hatások jó része közismert általános jelenség, de a helyi konkrét megjelenési formák sok esetben árnyaltabbá és tényszerűbbé teszik az egyes tételeket. Bár a folyamatok fonák oldala is mindinkább láthatóvá válik, az alábbiakban összegezhető pozitív hozadékokat látványosságuk és azonnal érzékelhető eredményeik miatt jóval gyakrabban emelik ki.

- Általánosságban elmondható, hogy a multinacionális vállalatok integrálják a helyi gazdaságot a világ gazdaságba. Szentgotthárd esetében ez még inkább kézzel fogható, egyszerűen szimbolikus is, amennyiben a külföldi vállalatokra épülő ipari park határon átnyúló, fizikai (földrajzi) kapcsolatot is eredményez az EU-val.
- A *foglalkoztatásban* játszott szerepük a lakossági életszínvonal folyamatos esése közepette kiemelkedően fontos volt az elmúlt években. Itt egy hirtelen támadt válságszituációt sikerül ily módon kezelni, amennyiben a munkanélküliség a közel húsz százalékos magasságból mára egy elviselhető - sőt gyakorlatilag alig csökkenthető - szintre (6,3%) csökkent.
- A foglalkoztatás magas szintje nem csak a munkanélküliség problematikája miatt lényeges, ennek *jövedelmekre*, pótlólagos *keresletre* gyakorolt hatásai a szociális szempontokhoz fogható fontosságúak. A szentgotthárdi lakosság - bevallott - jövedelmének országos átlaghoz viszonyított nagysága a gazdaság talpraállításától folyamatos emelkedést mutat (3. ábra), de ezek szintje továbbra is viszonylag alacsony. Ennek oka vélhetően a helyi gazdaság ágazati struktúrájában gyökerezik: bár a vegyesvállalatoknál a foglalkoztatottak átlagkeresete általában némileg magasabb az átlagnál, Szentgotthárdon a foglalkoztatásban erős *textilipar* viszonylag kedvezőtlen mutatóit a *gépipar* magasabb bérszínvonala a jelek szerint városi összesítésben nem tudja ellensúlyozni.

3. ÁBRA

Az adóköteles jövedelem egy lakosra jutó nagyságának alakulása, 1990-1995. (országos átlag = 100%)
(Changes in Personal incomes/inhabitant between 1990 and 1995)
(National Average=100%)

Forrás: PM

- Az *infrastruktúra* fejlődését előmozdíthatják befolyásukkal és hozzájárulásukkal: jó példa erre a telefon és a gáz rendszerének gyors kiépülése az Opel közreműködésével.
- Kiemelt jelentőségű a humán infrastruktúra, az *oktatás* fejlődése, mely szféra az utóbbi időben Szentgotthárdon - az új gazdasági bázis inspirációi és közvetve finanszírozása alapján - ugyancsak dinamizálódni látszik.
- A *helyi adók* néhány település esetében jelentős önkormányzati bevételeket jelentenek, mely összegek az adómentességek megszűnésével és a kapacitások kiépülésével - esetleg a helyi adók adórendszeren belüli átértékelődésével - még fokozódhatnak. Szentgotthárd e hatás iskolapéldája, amennyiben a városok közt példátlanul magas arányt jelent költségvetésében ez a forrás.
- A külföldi vállalatok a piaccgazdasági ismeretek és készségek terjesztői lehetnek az ilyen irányú tapasztalattal nem rendelkezők körében. Valószínűleg a munkakultúrát, bizonyos menedzseri módszereket tekintve a dolog működik is, bár az igazán tudás-igényes funkciókba itt jellemzően nem nyílik bepillantás. A helyi cégek stratégiája, kutatás-fejlesztési tevékenysége, marketingje külföldről irányított, e tevékenységek - ha az adott cég befolyása alatt állnának is - a nagyobb központokat preferálják.
- A vegyesvállalatok nagy száma, különösen pedig a legnagyobb cégek letelepedése erősítheti a településsel szembeni befektetői bizalmat, pozitívan járulhat hozzá arculatához. Ez amellet, hogy valószínűleg megkönnyíti az ipari parkkal kapcsolatos tervek megvalósítását, pozitív hatással lehet a város, mint potenciális kistérségi központ tekintélyére, sőt az egyes helyi vállalatoknak a siker oldalvívén történő előnyszerzésére (a Szentgotthárd név, mint a minőség védjegye) is alkalmas lehet.

- A rövidtávon is kimutatható gazdasági mutatók mellett a folyamatok tükröződnek a - jellemzően lassabban reagáló - demográfiai jelenségekben is. A népeségi jellemzők zöménél az elmúlt néhány év kevés még a lényegi javuláshoz, de a vándorlási különbözetnek - a munkaerő mobilitás útjában található ma még igen jelentős akadályok ellenére - mindinkább pozitívvá váló tendenciája már a kedvezőtlen trendekkel ellentétes.

A fenti pozitív jelenségek mellett megindult fejlődés még nem tekinthető a város életébe szervesen beépültnek, néhány nyitott kérdés megfogalmazható a folyamatok fent vázolt alakulásával összefüggésben.

- A tapasztalatok szerint a vegyesvállalati kör nem igényli és inspirálja igazán a város és a térség szellemi erőforrásait, ami vélhetően összefüggésben áll a tercier funkciók helyi erőtlenségével. E téren természetesen jelentős elmozdulást jelentene a felsőfokú képzés vagy a vezetői réteg letelepedése a városban.
- Óriási a vegyesvállalati túlsúly, melynek nyilvánvaló pozitív vetületei mellett figyelemmel kell lenni a "fiók-gazdasággá" válás veszélyeire, melyre az alacsonyan képzett, alacsonyan fizetett munkaerő dominanciája jellemző, valamint az az állapot, hogy a gazdasággal kapcsolatos alapvető fontosságú döntések a régióon kívül születnek, jelentős bizonytalansági faktort alkotnak a helyi gazdaság jövőjét illetően.
- A külföldi cégek, különösen a bér munkát végzők - jellegükénél fogva - döntően hozzájárulnak ahhoz, hogy a gazdaság helyi és regionális szintű integrációja gyengén fejlett, bár itt e tekintetben csak árnyalatnyi különbséget mutatnak ma a hazai vállalatok is.
- Nagy kérdés, hogy miként valósulhat, szerveződhet meg a mai helyzet bázisán egy helyi tulajdonú, helyi döntésű, helyi kapcsolathálózatba szerveződő gazdaság, és ami ezzel összefügg: fel kell tenni a kérdést, hogy elegendő-e a néhány községre kiterjedő munkaerővonzás és a lényegében egy vállalat által meghatározott kiemelkedő hozzáadott érték ahhoz, hogy egy várost - utalva a ma is gyakorta emlegetett, Borovszky által is használt kifejezésre - ipari központnak nevezhessünk.

Összességében Szentgotthárd gazdaságában rendkívül dinamikus változások zajlottak le az elmúlt években, az új fejlődési pályában óriási lehetőségek rejlenek, de annak megítélése, hogy itt igazából sikerről van-e szó, vagy csak annak ígéretéről, egy elkezdett pálya első szakaszáról, az ma még, nem egyértelmű. E kérdés megválaszolásához nem haszontalan átgondolni Szentgotthárral összefüggésben is, hogy melyek a sikeres város ismérvei, a siker elemei, vagy, hogy - elfogadva *Enyedi* (1996) megközelítését a problémára vonatkozóan - mennyiben erős a város az olyan, korábban nálunk alig figyelemre méltított területeken, mint a szerkezeti változásokra való képesség, az érték-hozzáadó szolgáltató szektorok súlya, a tudás alapú termelés jelenléte, a döntési központ funkciók vagy a bővülő és mind igényesebb középosztály.

E koordináták között szemlélve a város helyzetét, az - még akkor is, ha a település méretét és jellegét figyelembe vesszük is "enyhítő körülményként" - meglehetősen vegyes képet fest. A folyamatok iránya pozitív, de a siker

beágyazottsága, város általi „megemésztettsége” és követése még nem teljesen stabil, ennek erősítése a következő évek fő célja. Nemcsak a társadalmi folyamatok vizsgálata, de önmagában a gazdasági folyamatok áttekintése is azt a következtetést engedi levonni, hogy a jelen hiányossága, ugyanakkor a távolabbi jövő nagy lehetősége a *humán szféra*. Elemi gazdasági érdeke a városnak, hogy megerősödjenek a többé-kevésbé már elindult pozitív folyamatok e téren, mint a jelentős befektetések a középfokú oktatásba, a felsőfokú oktatás elindítása, a formális és informális kapcsolatok intenzívebbé tétele a vállalkozói szférával, a helyi értelmiség, középosztály megerősítése és a kultúra-fejlesztés.

A meglévő hiányosságok ellenére azonban kétségtelen, hogy elindult egy perspektivikus pályán a város, amiről megfelelő irányítás mellett nehéz letérni, s mindezen felsorolt tevékenységek következetes végigvitele megerősítheti a folyamatok pozitív irányát. E jövőképnek azonban természetesen nem csak gazdasági elemei vannak, sőt nem is elsősorban azok: a remények szerint Szentgotthárd fokozatosan egy három országra kiterjedő mini Eurorégió sokfunkciós központjává válik, ezáltal fontos alkotóeleme, földrajzi köz(ép)pontja, magterülete és jelképe lehet egy kiformalódó *Szombathely-Zalaegerszeg-Maribor-Graz Eurorégió*nak.

Jegyzetek

¹ Az adat forrása: Figyelő TOP 200, 1997.; illetve KSH

² Egy a kereskedelmi vonzást vizsgáló felmérés szerint a nagyobb áruházak vásárlóinak több mint kétharmada osztrák és kimondottan vásárlóturista (zömmel Dél-Burgenlandból és Kelet-Stájerországból). Az egyötödnyi magyar vásárló a statisztikai kistérségből, főleg a Vend vidékről érkezett, a megkérdezettek egy-egy huszada Szlovénia illetve már ország állampolgára. (Csapó-Rechnitzer-Palkovits 1997)

Irodalom

Bauer K. (1996) Szentgotthárd, a dinamikusan fejlődő határváros. Csapó T. (szerk.). *Átalakulás Vas megyében. Tények - esélyek*. MTA RKK Szombathely, 315-317. o.

Borovszky S. (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Vas vármegye. Apolló Rt, Budapest; Reprint kiadás Dóvin, Budapest 1989. 622 o.

Csapó T.- Kocsis Zs.- Magyar M.- Palkovits I. (1997) Vas megye területfejlesztési koncepciója. Az MTA RKK NYUTI Közleményei 19. sz., MTA RKK NYUTI, Szombathely, 38 o.

Enyedi Gy. (1996) Regionális folyamatok Magyarországon. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 138 o.

A megye új városa: Szentgotthárd. KSH Vas Megyei Igazgatósága, Szombathely, 1983. 19 o.

Rechnitzer J. - Csapó T. - Palkovits I. (1997) Szentgotthárd, a dinamikusan fejlődő kisváros. MTA RKK NYUTI Közleményei 17. sz. MTA RKK NYUTI Győr-Szombathely, 84 o.

SUCCESSFUL ENTERPRISES IN A SUCCESSFUL CITY: A CASE-STUDY FROM SZENTGOTTHÁRD

ISTVÁN PALKOVITS

The West Hungarian region was a winner of the transition period as result of its advanced geographical situation. *Szentgotthárd*, a small town of 9015 inhabitants

is part of this area as the centre of a small region in the vicinity of the Hungarian-Austrian border. Local industries evolved in the 19th century and the economic prosperity resulted in an expansion and differentiation of local services (public administration, education, and cultural institutions). The favourable economic and social trends were hindered by the modification of the national border (1920) and latter by the foreign policy of the communist era.

In the transition period, local factors of economic prosperity such as cross-border co-operation and traditional regional functions revived. The basis of rapid economic changes was foreign investments in the local industries (textile, machinery, and metallurgy) that were attracted by infrastructure facilities and skilled labour. Furthermore, shopping tours of Austrian citizens also had favourable effect on local services and trading. The prosperity involved advantageous changes in demographic trends (particularly, in terms of skill and age).

Despite the rapid growth in local economy, the future of *Szentgotthárd* is full of question marks. Decisions made on the local industry are made in distant cities with no regard to the interests of people living in the region. Local enterprises should be strengthened to stabilise economic development and make it less dependent on outer resources in long term. Furthermore, there is a need for better communication between local people, local authorities and the enterprises to enhance local cultural facilities and improve the quality of natural and built environment. Perspectives of local education and social organisations are also significant parts of long-term development that should be unravelled.

